

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Husitská teologická fakulta

Hodnota přání dítěte v současné praxi opatrovnických řízení

The value of the Child's Wish in the Contemporary Practice of the Proceedings Regarding the Adjustment of Legal Relations towards Minor Children

Diplomová práce

Vedoucí práce:

PaedDr., Mgr. Hana Žáčková

Autorka:

Bc. Tereza Böhmová

Praha 2019

Poděkování:

Děkuji paní PaedDr., Mgr. Haně Žáčkové za vedení mé diplomové práce, cenné rady, odborný dohled a její vstřícný přístup.

Velmi chci poděkovat respondentům, kteří se účastnili výzkumné části této práce a sdíleli svůj pohled na danou problematiku.

V neposlední řadě děkuji svým rodičům, mým drahým kolegyním a dalším blízkým osobám, které mně byli po celou dobu psaní této práce nepostradatelnou oporou.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem svou diplomovou práci „Hodnota přání dítěte v praxi opatrovnických řízení“ vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a dalších pramenů. Dále prohlašuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne

Bc. Tereza Böhmová

Anotace

Diplomová práce se zabývá problematikou hodnoty přání dítěte v rámci soudní úpravy poměrů. V teoretické části je představeno postavení dítěte v rámci soudního řízení o úpravě poměrů, jeho právo účasti na tomto řízení a způsob jejich zajišťování. Dále je diskutován pojem přání dítěte v kontextu hájení jeho zájmu. V poslední kapitole teoretické části je ilustrován přístup vhodného vedení rozhovoru s dítětem. Cílem praktické části je prostřednictvím polostrukturovaných rozhovorů se zúčastněnými profesionály a jejich následnou analýzou zodpovědět hlavní výzkumnou otázku: Jakým způsobem přistupují zúčastnění profesionálové k přání dítěte v řízení o úpravě poměrů? Výzkumná část se zaměřuje i na případný prostor pro změnu v současném přístupu k dítěti jako účastníku soudního řízení.

Annotation

This Diploma Thesis is focused on the issue of the value of a child's wish in the framework of the divorce/break-up settlement. In the theoretical part of this thesis, the child's status, its right to participate and the means of ensuring that in the mentioned framework are presented. In this thesis, the term child's wish is also discussed in the context of defending child's own interest. In the last chapter of the theoretical part, there is illustrated the suitable way how to interview a child. The aim of the practical part is to, through half-structured interviews with the professionals taking part in this process and an analysis of those interviews, answer the main research question: How do the professionals taking part in the divorce/break-up settlement perceive and deal with the child's wish in this process? The research part of this thesis is also focused on the possible space for change in the contemporary attitude towards children as participants of trials.

Klíčová slova:

Přání dítěte, participační práva dítěte, zájem dítěte, kolizní opatrovnictví, rozhovor s dítětem, rozvod/rozchod, sebeurčení.

Key words:

Child's wish, participation rights of a child, child's interest, collusion guardianship, interviewing a child, divorce/break-up, self-determination

Úvod.....	9
1. Opatrovnické řízení ve věci úpravy poměrů k dítěti	11
1.1. Rozvod/rozchod jako životní událost.....	11
1.2 Opatrovnické řízení.....	12
1.2.1 Principy sporného řízení	12
1.2.2 Principy nesporného řízení	13
1.2. Řízení o úpravě poměrů k nezletilým dětem.....	13
1.2.1 Formy péče.....	14
1.3. Účastníci řízení	15
1.3.1. Procesní postavení rodičů jako účastníků řízení.....	16
1.3.2. Procesní postavení nezletilého dítěte jako účastníka řízení.....	16
2. Participační práva nezletilého dítěte na soudním řízení	18
2.1. Definice participačních práv nezletilého dítěte.....	18
2.2. Mezinárodní úprava	19
2.3. Legislativa České republiky.....	22
2.3.1 Pohled Ústavního soudu na slyšení dítěte během soudního řízení ...	24
3. Zúčastnění profesionálové.....	26
3.1. Role soudce při zajišťování participačních práv nezletilému dítěti.....	26
3.2. Role kolizního opatrovníka dítěte při zajišťování jeho participačních práv	27
3.2.1 Orgán sociálně-právní ochrany dětí v roli kolizního opatrovníka	28
3.2.2 Advokát v roli kolizního opatrovníka.....	29
4. Přání versus zájem dítěte	30
4. 1. Zájem dítěte	30
4.1.1. Základní premisa dilematu.....	30

4.1.2. Zájem dítěte jako přední hledisko.....	30
4.1.3. Komplexní pojetí zájmu dítěte.....	32
4.2. Dítě jako klient orgánu sociálně-právní ochrany dětí.....	34
5. Vedení rozhovoru s dítětem za účelem zjištění jeho přání.....	36
5.1 Základní principy při vedení rozhovoru s dítětem a jeho vyjadřovací prostředky	37
5.1.1. Pomůcky podporující komunikaci	38
5.2 Příprava na rozhovor.....	39
5.3. Rámec rozhovoru	41
5.4. Doprovod dítěte k rozhovoru	42
5.5. Ovlivnění dítěte.....	43
5.5.1. Ovlivnění ze strany rodičů	43
5.5.2. Ovlivnění dítěte profesionálem.....	44
6. Metodologie šetření přístupu zúčastněných profesionálů k přání dítěte v řízení o úpravě poměrů	46
6. 1. Cíle šetření a tvorba hlavní výzkumné otázky	46
6. 2. Hlavní výzkumná otázka.....	46
6. 3. Dílčí výzkumné otázky a operacionalizace.....	46
6. 4. Volba výzkumné metody	48
6.5. Výběr respondentů	48
6.6. Realizace šetření a její etika.....	49
6.7. Metoda analýzy dat	50
6.8. Hodnocení validity výzkumu	50
6.8.1. Pravdivostní hodnota	50
6.8.2. Upotřebitelnost.....	50
6.8.3. Konzistence.....	50
6.8.4. Neutralita	51

7. Analýza a interpretace šetření přístupu zúčastněných profesionálů k práni dítěte v řízení o úpravě poměrů	52
7.1. Výsledky šetření a jejich interpretace	52
7.1.1. Legislativa.....	52
7.1.2. Schopnost dítěte vyjádřit svůj názor	54
7.1.4. Účast dítěte	57
7.1.5. Způsob slyšení.	59
7.1.6. Zájem dítěte	62
7.1.7. Současná praxe a prostor pro změnu	63
7. 2. Výstupy výzkumných otázek.....	65
8. Diskuze	68
Závěr	72
Seznam použité literatury	74
Přílohy	77

Seznam zkratek:

DVO – dílčí výzkumná otázka

HVO – hlavní výzkumná otázka

Orgán SPOD – Orgán sociálně-právní ochrany dětí (v praxi známý jako OSPOD, v textu užitá uvedená forma pro adekvátní skloňování)

OSN – organizace spojených národů

OSŘ – občanský soudní řád

OZ – občanský zákoník

SPOD – sociálně-právní ochrana dětí

UNICEF - United Nations International Children's Emergency Fund; v českém jazyce užíván název Dětský fond Organizace spojených národů

ZSPOD – zákon o sociálně-právní ochraně dětí

ZZŘS - zákon o zvláštních řízeních soudních

Úvod

Mohlo by se zdát, že se práce nesoucí název *Hodnota přání dítěte v současné praxi opatrovnických řízení* pouze okrajově dotýká studovaného oboru Sociální a charitativní práce a zpracování tématu očekává především vymezení práva dítěte být slyšeno a to prostřednictvím interpretace právních předpisů. Ačkoli se v textu objevuje množství odkazů na právní normy, jsou tyto následně nahlíženy z pohledu práva klienta (dítěte) na sebeurčení, což je jeden ze základních etických principů sociální práce. V případě nezletilých dětí je situace respektování práva na jejich sebeurčení poněkud specifická a to především vzhledem k ochraně státu, jejímž předním hlediskem je chránit zájem dítěte. Situace, kdy je přání dítěte zjevně v kolizi s jeho zájmy, nejsou v praxi výjimečné.

V době, kdy jsem se rozhodla, pro radikální změnu tématu mé diplomové práce, jsem pracovala v rámci orgánu SPOD jako terénní sociální pracovnice málo přes půl roku. Za tuto krátkou dobu jsem zaznamenala, že v průběhu soudních řízení není zcela jasné, v jakých případech se soud uchyluje k výsledku nezletilého dítěte, kdy přenechává tuto povinnost na orgánu SPOD, jakým způsobem informace získané od nezletilého dítěte hodnotí a jakou váhu jeho přání má. Stejně nejasnosti jsem vnímala i v postupu svých kolegů sociálních pracovníků.

Někdy se zdálo, že se k pohovoru s dítětem zúčastnění profesionálové (soudci, sociální pracovníci orgánu SPOD) uchylují ve chvíli, kdy jsou bezradní a od dítěte očekávají řešení. Což na mě působilo jako delegování odpovědnosti na dítě, která mu však nepřísluší. V jiných případech byl důvodem pro nevyslechnutí dítěte, případně znehodnocení již provedeného pohovoru s ním názor, že je dítě manipulováno některým z rodičů (případně další osobou) a jeho názor není autentický. Brzy jsem nabyla přesvědčení, že je hodnota přání dítěte v současné praxi přímo úměrná tomu, do jaké míry koresponduje s názory toho, kdo přání hodnotí.

Cílem práce je reflexe přístupu k přání dítěte během soudního řízení v současné praxi. Vzhledem k tomu, že jsou děti účastníky mnoha typů soudních řízení, bude téma zúženo na význam přání dítěte v soudních řízeních ve věci úpravy poměrů k nezletilému dítěti.

Takovéto zacílení jsem zvolila především z toho důvodu, že se ve většině případů nejedná o děti, které by byly zároveň hodnoceny podle § 6 Zákona o sociálně-právní ochraně dětí jako zvláště ohrožené a vztahovala se na ně zvláštní ochrana podle tohoto zákona. V případech dětí, na které se tato zvláštní ochrana vztahuje, se předpokládá, že zásah do jejich práva na sebeurčení bude invazivnější, úměrně tomu, jaké ohrožení dítěti hrozí a problematika bude tímto od situace dítěte nacházející se uprostřed soudního řízení o úpravě poměrů poněkud odlišná.

Jako hlavní výzkumnou otázku, která by měla směřovat k mému vytyčenému cíli, si stanovuji:

Jakým způsobem přistupují zúčastnění profesionálové k přání dítěte v řízení o úpravě poměrů?

A v neposlední řadě bych chtěla uvést i svůj osobní cíl, kterého chci zpracováním tohoto textu dosáhnout. Ráda bych si zpracováním tématu vytvořila profesionální argumentaci v rámci výkonu své profese týkající se potřeby zapojovat do procesu rozhodování o dětech i je samotné a zmapovala, jaké možnosti mi v tomto směru poskytuje moje současná pracovní pozice sociální pracovnice na orgánu SPOD.

1. Opatrovnické řízení ve věci úpravy poměrů k dítěti

„Rozetněte to živé dítě ve dvě. Jednu polovinu dejte jedné a druhou polovinu druhé.“

(První královská; 3, 25)

V této kapitole je pojednáno opatrovnické řízení ve věci úpravy poměrů k nezletilému dítěti. Opatrovnické řízení je představeno jako proces se svými principy a procesními zákonitostmi; proces, kterého je nezletilé dítě součástí. S ohledem na téma práce jsou stěžejními pro její další směřování oddíly věnující se definování procesního postavení účastníků soudního řízení, tedy rodičů a dítěte.

1.1. Rozvod/rozchod jako životní událost

„Rozvod je právní úkon, kterým je ukončeno manželství. Zanikají jím práva a povinnosti, které manželé měli k sobě navzájem (...). Nezanikají však povinnosti, které mají vůči svým dětem.“ (Matoušek, 2003, str. 192). Proto je zde třeba soudního řízení, v rámci něhož budou poměry dítěte upraveny a to i v případě „pouhého“ rozchodu rodičů, pokud se tito na péči o dítě nedohodnou mimosoudně.

Úvodní citát je známým výrokem krále Šalomouna, který v pozici soudce řešil spor dvou žen o dítě. Ačkoli jeho záměrem bylo poznat, která z žen je skutečnou matkou novorozeněte, nikoli ho skutečně rozetnout na dvě poloviny, aby uspokojil každou z žen, může se někdy zdát, že během soudního řízení je dítě takto (obrazně řečeno) rozděleno mezi oba rodiče, aby výsledek řízení byl pro ně co nejspravedlivější a byla naplněna jejich práva k dítěti.

Citátem však můžeme i ilustrovat nejčastější pocity dítěte, kterému se rozpadem manželství/partnerství jeho rodičů právě hroutí svět, v němž doposud žilo. Dvě nejdůležitější osoby dítěte, které mu měly zajišťovat bezpečí, utvářelo si podle nich svojí identitu a neodmyslitelně k nim patřilo a oni patřili k němu, spolu již nedokáží žít.

Matoušek a kolektiv (2015) se v knize *Děti a rodiče v rozvodu* mimo jiné zabývají problematikou prožívání rozvodové/rozchodové situace jako jednou z nejnáročnějších událostí, se kterou je možné se v současné době setkat. Tato je samozřejmě zátěží nejenom pro dítě, ale i pro jeho rodiče, kterým se stejně tak rozpadají doposud samozřejmé jistoty a životní plány. Uvádějí, že stres s tímto spojený, rodiče ochromuje natolik, že zúčastněným profesionálům se nezřídka kdy

můžou jevit jako nenormální. Proto je často dohoda mezi rodiči bez přispění a podpory třetí osobou (nejčastěji mediátora či rodinného poradce) zcela nereálná.

Ačkoli se jedná o situaci, kterou by měli spolu řešit především rodiče dítěte, přičemž by na ně měla být za přispění interdisciplinárního týmu delegována zodpovědnost za následné uspořádání, nemělo by být dítě drženo v pasivní roli přihlížejícího. Události okolo rozvodu/rozchodu a tomu předcházející uspořádání poměrů se přímo dotýkají jeho života a mělo by dostat prostor se k těmto záležitostem svobodně vyjádřit a případně sdělit své přání. Jakým způsobem je toto legislativně ošetřeno a následně v praxi aplikováno je tématem následujících řádků.

1.2 Opatrovnické řízení

Opatrovnické řízení je řízením civilním (též občanskoprávním). Obecně rozlišujeme dva druhy civilních procesů, tedy řízení sporná a řízení nesporná. Uvedená řízení se liší svými procesními zásadami. V publikacích věnujících se této diferenciaci se však dozvíme, že nejsou stanovena závazná kritéria, která by jasně rozlišovala spornost či nespornost řízení. Směrodatné je v jejich rozlišování slovo zákonodárce, který jasně stanoví konkrétní řízení za sporné či nesporné (Renáta Šínová a kolektiv, 2010).

Pro naši potřebu je tedy třeba základně uvést pouze podstatné body, v nichž se tyto druhy řízení liší s jejich procesními zvláštnostmi a z toho plynoucími dopady na procesní postavení účastníků a pozici soudu.

1.2.1 Principy sporného řízení

Pro lepší uvědomění si, jaké procesní benefity přináší nesporné řízení, nejprve představím principy, kterými je vázáno řízení sporné.

Sporné řízení je charakterizováno *sporem o právo*. Předmětem řízení je potvrzení či vyvrácení, že právo bylo porušeno. Účastníky řízení můžeme označit jako vzájemné odpůrce. Základními principy v takovémto řízení jsou z podstaty věci princip *dispoziční a projednací*. *Dispozičním principem* je možnost zahájit řízení pouze na základě žaloby jednoho z odpůrců, nikoli z moci soudu. *Princip projednací* zatěžuje účastníky ve sporu důkazním břemenem, tedy strany musejí soudu předkládat a navrhnout důkazy, soud není ve vyhledávání důkazů sám aktivní (Renáta Šínová a kolektiv, 2010, str. 32- 33).

Pro přiblížení a velmi zjednodušeně; pokud se subjektu přihodí nějaká újma, musí toho, kdo mu tuto újmu údajně způsobil sám žalovat, pokud tak neučiní, soudní řízení není možné zahájit. Zároveň musí soudu sám doložit důkazy, které podporují jeho tvrzení. Stejně tak žalovaný/odpůrce předkládá důkazy, které jsou k jeho prospěchu. Ve výhodě je většinou ten, který je v tomto ohledu schopnější.

1.2.2 Principy nesporného řízení

Naproti tomu, předmětem projednávané věci v nesporném řízení je úprava práv účastníků řízení, nikoli situace, kdy se některá ze stran dopustila porušení zákona či způsobila druhé straně nějakou jinou újmu a je nutné tuto potřebu dokázat/vyvrátit a případně stanovit adekvátní sankci.

Pro nesporné řízení je charakteristický *vyhledávací* princip (*tamtéž*). Soud je ve vyhledávání podkladů pro své rozhodnutí sám aktivní, což mu dává „...*možnost provést i účastníky nenavržené důkazy potřebné k objasnění daného konkrétního případu...*“ (Oldřich Matoušek a kol., 2015, str. 190). Ustanovení § 20 Zákona č. 292/2013 Sb. o zvláštních řízeních soudních hovoří dokonce o povinnosti soudu takto jednat. Aktivní pozice soudu je výhodná pro ochranu veřejného zájmu, tedy i zájmu dítěte.

Průběh nesporného řízení se řídí již uvedeným zákonem č. 292/2013 Sb. o zvláštních řízeních soudních (ZZŘS) a zákonem č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád (OSŘ). V občanském soudním řádu najdeme základní úpravu všech občanskoprávních soudních procesů (sporných i nesporných). Zvláštnosti, které se vyskytují v nesporných řízeních, upravuje právě zákon o zvláštních řízeních soudních (§ 1 ZZŘS). Zde také nalezneme výčet konkrétních řízení, která se tímto zákonem řídí a jsou vedena jako nesporná (§ 466 ZZŘS).

1.2. Řízení o úpravě poměrů k nezletilým dětem

Řízeními uvedenými v ZZŘS v § 466, která se týkají nezletilých dětí, jsou:

- Řízení o určení a popření otcovství
- Řízení ve věcech osvojení
- Řízení, kterým se předběžně upravují poměry dítěte
- Řízení ve věcech péče soudu o nezletilé

V této práci se zaměříme na poslední jmenované řízení ve věcech péče soudu o nezletilé, pod která zahrnujeme i řízení ve věci úpravy poměrů k nezletilým dětem,

tedy řízení, v němž se nezletilé dítě svěruje do péče jednoho nebo obou rodičů, či je projednávána změna již vyneseného rozsudku v této věci.

Mnohým, kteří si umí živě představit vleklý a bezhraniční „boj o dítě“, se může zdát jako nepřiléhavé označení takového řízení za nesporné. Předmětem řízení je rozhodování o výchově a výživě dítěte za situace, kdy se jeho rodiče rozhodli, že spolu, z různých příčin, často doprovázených nemalými emocemi, již nepovedou společnou domácnost, a je třeba určit, jakým způsobem bude rodičovská odpovědnost do budoucna fakticky vykonávána.

Rodičům se v mnoha případech zdá, a bohužel systémově v tomto nejsou většinou nijak omezováni, že hlavním úkolem řízení je obvinění druhého rodiče z nedostatečného výkonu rodičovských povinností, které jim zajistí svěření dítěte do jejich péče. Účastníci řízení však nemají postavení vzájemných odpůrců a nejsou tedy, podle tohoto typu řízení, ve „sporů o právo“. (Renáta Šínová a kol., 2010, str. 34-35).

1.2.1 Formy péče

Dle § 907 OZ je možno svěřit dítě do péče jednoho z rodičů, střídavé péče, nebo do jejich společné péče, přičemž se společnou péčí podle tohoto ustanovení musí souhlasit oba rodiče. Na uvedených formách se mohou rodiče vzájemně dohodnout či jsou stanoveny soudem, přičemž dohoda rodičů je v praxi preferována.

Není pochyb o tom, že je pro dítě nejvhodnější variantou porozvodové úpravy péče posledně jmenovaná forma, tedy společná péče rodičů. Dobré prospívání dětí v této formě péče souvisí i s tím, že ji volí rodiče, „(...)kteří jsou s to spolu klidně komunikovat a v péči o dítě spolupracovat(...)“ (Matoušek a kolektiv, 2015, str. 34). V praxi je tedy dítě rozsudkem svěřeno do společné péče rodičů. Její konkrétní pojetí péče náleží rodičům a ti se na péči mohou průběžně domloutvat a reagovat tak pružně na potřeby dítěte či na aktuální vzniklou situaci, či společně „uzavřou“ dohodu čímž vnesou do úpravy péče jistý řád a pravidelnost. Důležitou podmínkou je tedy souhlas rodičů s touto péčí.

V případě výhradní péče jednoho z rodičů (nejčastěji se jedná o péči matky) je dále možné soudním rozhodnutím upravit kontakt (v zákoně se setkáme s označením „úprava styku“) *nerezidenčního rodiče* (Matoušek a kolektiv, 2015) s dítětem. Úprava styku je vhodná především v případech, kdy hrozí, že rezidenční rodič bude

v kontaktu bránit či jsou mezi rodiči konflikty, které jim brání se společně v této věci dohodnout. Dítěti by tím měl být zaručen pravidelný kontakt s druhým rodičem. Zároveň je především dítě soudní úpravou styku s druhým rodičem, který je přesně časově vymezen (na hodiny, v extrémních případech i na minuty přesně), velmi omezováno ve svých aktivitách, či případně velmi malému dítěti je diktována úprava, která mu však nemusí vždy vyhovovat. U starších dětí se již tato úprava zdá být nadbytečná.

Diskutovanou formou porozvodové/porozchodové péče o dítě je péče střídavá. Střídavá péče zajišťuje rodičům stejný podíl na výchově a péči o dítě. Dítěti zároveň umožňuje s každým z rodičů trávit přibližně stejné množství času. Nároky na střídavou péči o dítě, tak aby z ní mohlo profitovat, jsou oproti předchozím úpravám velmi specifické. Střídavá péče se vyznačuje menší stabilitou prostředí pro dítě. Z toho vyplývá, že by rodiče spolu měli být schopni kooperovat, přičemž výchovné styly a péče o dítě by měly být u obou rodičů v souladu, aby tato nestabilita byla co nejvíce eliminována. (Matoušek a kolektiv, 2015)

Na rozdíl však od společné péče rodičů není tato forma v zákoně podmíněna souhlasem obou rodičů, natož souhlasem dítěte, pro které takováto péče představuje diskomfort a to i pokud jsou rodiče schopni vzájemné spolupráce. Ačkoli se rodičovský konflikt zdá kontraindikací v případě takové péče, v praxi se můžeme setkat s rozsudky stanovujícími střídavou péči i v případech hluboce rozvrácených vztahů rodičů. O vlivu střídavé péče na vývoj dítěte se v současné době vede mnoho odborných diskuzí.

1.3. Účastníci řízení

S povinnostmi a právy účastníka řízení se můžeme seznámit v uvedených procesních předpisech ZOSŘ a ZZŘS.

Slovy § 6 odst. 1 ZZŘS, je účastníkem řízení ten, „o jehož právech nebo povinnostech má být v řízení jednáno“. Z tohoto vyplývá, že během řízení o úpravě poměrů nezletilého dítěte jsou zpravidla účastníky řízení rodiče a dítě. Dítě je tedy účastníkem řízení se stejnými procesními právy, jako mají ostatní účastníci, nikoli „předmět, o který se vede spor“ (Renáta Šínová a kol., 2010, str. 35) i když

jeho postavení je přeci jenom svým charakterem specifické. Podívejme se na procesní postavení jednotlivých účastníků.

1.3.1. Procesní postavení rodičů jako účastníků řízení

Rodič nezletilého dítěte je účastníkem řízení s plnou procesní způsobilostí. Soudní řízení je často zahájeno na návrh jednoho z rodičů, do kterého je zahrnuto i jeho vyjádření o tom, jakým způsobem si přeje, aby byly poměry do budoucna upraveny. Druhý z rodičů má právo též v písemné či ústní podobě sdělit preferovanou úpravu poměrů. Dle § 131 odst. 1 a 2 OSŘ je rodič jako účastník řízení během ústního soudního jednání vždy vyslechnut. Ve své výpovědi by měl uvádět pravdu.

Právní zástupci rodičů, pokud se tito rozhodnou, že chtějí být během soudního řízení právně zastoupeni, vykonávají svou roli na základě plné moci od svého klienta, který je účastníkem řízení (§ 24 zákona OSŘ). Tito právní zástupci by měli jednat v zájmu svého klienta a snažit se, aby se následně vydané rozhodnutí, co nejvíce shodovalo s jeho přáním (dle §16 zákona o advokacii). Bohužel se tak někdy děje způsobem, kdy není zároveň přihlíženo k zájmům dítěte.

Právní zástupce během řízení, stejně jako nezastoupený rodič navrhuje provedení konkrétních důkazů, má právo pokládat účastníkům řízení (nikoli však koliznímu opatrovníkovi, který účastníka zastupuje) otázky a po skončení dokazování přednáší závěrečný návrh.

Rodič má tedy v průběhu celého řízení mnoho možností pro seznámení soudu a dalších účastníků řízení s jím preferovanou úpravu.

1.3.2. Procesní postavení nezletilého dítěte jako účastníka řízení

Nezletilému dítěti je již uvedeným ustanovením této podkapitoly garantována účast na soudním řízení (§ 6 odst. 1 ZZŘS). Je to zcela logické. Výsledek řízení zásadně ovlivňuje jeho život, a proto nemůže být jeho účast opomenuta. Občanský soudní řád v § 18 odst. 1 zaručuje účastníkům občanského soudního řízení (tedy i dítěti) rovné postavení. Postavení dítěte je však svým charakterem specifické.

Nezletilé dítě není plně svéprávné. Slovy § 15 odst. 2 OZ „*Svéprávnost je způsobilost nabývat pro sebe vlastním právním jednáním práva a zavazovat se k povinnostem (právně jednat).*“ Dítěti je dle § 37 OZ přiznána tzv. svéprávnost částečná. Jedná se o „*způsobilost k právním jednáním co do povahy přiměřeným*

rozumové a volní vyspělosti jeho věku.“ (§ 31 OZ). Z toho vyplývá, že rozsah svéprávnosti je u každého dítěte jiný.

Dítě tedy není způsobilé k tomu, aby plně právně jednalo. Avšak jako účastník řízení má zaručené rovné postavení u soudního jednání. Aby byla naplněna litera zákona a dítě mohlo uplatňovat všechna svá práva v soudním řízení, je mu dle § 469 odst. 1 ZZŘS, jmenován opatrovník. Zástupce dítěte je obecně označován slovním spojením kolizní opatrovník, nicméně zákon tento pojem nezná a operuje pouze s pojmem opatrovník. Jeho role bude rozebrána dále v textu.

Procesní postavení rodičů je tedy od postavení nezletilého dítěte odlišené, především tím, že se na rozdíl od dítěte přímo účastní soudního jednání. Během něho mají právo se vyjadřovat k projednávané věci, v čemž jsou omezováni pouze soudním řádem. Dítě je tedy svou neúčastí na soudním jednání *de facto* v nerovném postavení jako účastník řízení, proto je třeba dítěti naplňování jeho práv, která v řízení má, zaručovat jiným způsobem a intenzivněji hájit jeho práva na účast na řízení, aby mohla být naplněna zásada rovného postavení v soudním řízení.

2. Participační práva nezletilého dítěte na soudním řízení

Naštěstí již pominuly doby, kdy dítě nepožívalo ochrany státu a nebyla mu přiznávána prakticky žádná práva, případně mu byla přiznávána velmi omezeně. V průběhu minulého století se právy dítěte začalo zabývat mnoho mezinárodních organizací (OSN, Rada Evropy apod.), tyto zároveň reflektovaly válečné konflikty, kdy byla ve velkém porušována lidská práva, nevyjímaje děti. Na základě zkušeností vznikla potřeba i speciálně upravit jejich práva. Výsledkem tohoto snažení jsou podstatné mezinárodní smlouvy deklarující práva dítěte (Radvanová a kolektiv, 2015).

V této kapitole se budeme zabývat participačními právy dítěte a procesními opatřeními k naplnění těchto práv, tak jak jsou vyhlášena mezinárodními smlouvami. V textu jsou shrnuty nejdůležitější právní texty, které obsah těchto smluv implementují do české legislativy.

2.1. Definice participačních práv nezletilého dítěte

I v oblasti právní subjektivity dětí bylo dosaženo mnoha změn. Víme již, že nezletilé dítě má procesní způsobilost, která je na rozdíl od procesní způsobilosti jeho rodičů omezená. Proto je třeba účast dítěte na soudním jednání podpořit jiným způsobem, aby byla zachována zásada rovného postavení účastníků, která se na něj navzdory jeho nezletilosti vztahuje. Mluvíme tedy o participaci nezletilého dítěte na soudním procesu.

„Participace znamená podílet se na něčem, účastnit se něčeho spolu s ostatními. ... Participace dítěte představuje celou škálu různého stupně zapojení dítěte do rozhodování ve věcech, které se ho týkají.“ (Čechová, Nosál, 2014, str. 15).

Čtyři úrovně *různého stupně zapojení dítěte do rozhodování* uvádí Radvanová a kol. (2015, str. 31) v knize Rodina a dítě v novém občanském zákoníku. Jedná se o následující úrovně:

- *právo být informováno*
- *právo vyjádřit svůj názor a své přání*
- *právo svým názorem ovlivnit rozhodnutí*
- *právo svým názorem zcela určit rozhodnutí*

Uvedené je zároveň vymezením participačních práv dítěte vycházející z mezinárodních úmluv, které jsou blíže pojednány v následujícím oddílu.

2.2. Mezinárodní úprava

Bezpochyby nejvýznamnějším dokumentem v oblasti deklarace práv nezletilým dětem je *Úmluva o právech dítěte* (dále jen *Úmluva*) z roku 1989. Jedná se o dokument, který byl ratifikován téměř všemi státy světa. Česká republika se její ratifikací zavázala reflektovat obsah tohoto dokumentu ve své legislativě. Úmluvou jsou dítěti přiznávána práva, která můžeme tematicky rozdělit do tří skupin. Jedná se o právo na jeho ochranu, na zaopatření a v článku 12 Úmluvy mu je také deklarováno právo na participaci. (Radvanová a kol., 2015)

Pro bližší představu rozsahu participačního práva dítěte a jeho konkrétní formulaci, která má bezpochyby i vliv na jeho interpretaci, uvádím plné znění článku 12 Úmluvy, který je výchozím textem všech právních předpisů nejen České republiky¹ věnujících se spoluúčasti dítěte na soudním jednání.

„1. Státy, které jsou smluvní stranou Úmluvy, zabezpečují dítěti, které je schopno formulovat své vlastní názory, právo tyto názory svobodně vyjadřovat ve všech záležitostech, které se jej dotýkají, přičemž se názorům dítěte musí věnovat patřičná pozornost odpovídající jeho věku a úrovni.

2. Za tímto účelem se dítěti zejména poskytuje možnost, aby bylo vyslyšeno v každém soudním nebo správním řízení, které se jej dotýká, a to buď přímo, nebo prostřednictvím zástupce anebo příslušného orgánu, přičemž způsob slyšení musí být v souladu s procedurálními pravidly vnitrostátního zákonodárství.“ (Článek 12 Úmluvy o právech dítěte)

Tento článek je dále rozveden v *Evropské úmluvě o výkonu práv dětí* z roku 1996, kterou ČR ratifikovala v roce 2000. V Hlavě II tohoto dokumentu jsou konkrétněji upravena *procesní opatření na podporu výkonu práv dětí*. Ve vztahu k dítěti, „*které má podle vnitrostátních předpisů dostatečnou schopnost chápat situaci*“ se jedná o deklaraci procesních práv a to zejména práva *na informace a vyjádření názoru v řízení*. Dále je zde pojednána úloha soudních orgánů a úloha zástupců dítěte

¹ „Státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, učiní všechna potřebná zákonodárná, správní a jiná opatření k provádění práv uznaných touto úmluvou. ...“ (Čl. 4 Úmluva o právech dítěte)

v soudním řízení, kde je stanovena povinnost zajišťovat dítěti naplňování uvedených práv. „Účelem této úmluvy je, v nejlepším zájmu dětí, podporovat jejich práva, poskytnout jim procesní práva a usnadnit jejich výkon tím, že bude zabezpečeno, aby děti, přímo či prostřednictvím jiných osob nebo orgánů, byly informovány o soudních řízeních, která se jich týkají, a mohly se jich účastnit.“ (Evropská úmluva o výkonu práv dětí, Hlava I, odst. 2).

Uvedené úmluvy jsou sice podstatnými dokumenty, které určují obsah právních předpisů našeho státu zakotvující postavení dítěte v soudním řízení, nicméně jejich obecné pojetí umožňuje širokou interpretaci, která nemusí být zárukou dodržování dětských práv. Nepostradatelnými pro jejich pochopení jsou tedy zveřejňované a aktualizované komentáře, především komentáře Výboru OSN, který je kontrolním orgánem pro dodržování ustanovení Úmluvy, a „příručky“ pro zavádění těchto principů do praxe, které srozumitelněji uvádějí nároky na zúčastněné profesionály.

Výbor OSN, vydal komentář, který lze zároveň vnímat jako reflexi současné praxe, ve kterém se zabýval výkladem formulací obsažených v článku 12 Úmluvy o právech dítěte, jež poskytují velký interpretační prostor.

Uvádí, že formulace „schopnost formulovat vlastní názory“ nesmí být profesionály pojmána jako limitující požadavek na dítě. Nemělo by být a priori usuzováno, že dítě není schopno vyjádřit a formulovat své názory. Naopak, ke každému dítěti by se mělo přistupovat tak, jako by touto schopností bylo nadáno. Dítěti nemá být dávana podmínka pro uplatňování jeho práva. Též varuje před zavedením jasných věkových hranic pro slyšení dítěte, přičemž poukazuje na schopnosti i nejmenších dětí, které si vytvářejí vlastní názory dávno před tím, než je jsou schopny verbálně formulovat. (Výbor OSN, 2009, bod ii) str. 9)

Další neurčitou formulací, se kterou se můžeme v textu Úmluvy setkat a jejíž chybná interpretace může vést k nedostatečné participaci dítěte na soudním procesu, zní „*názorům dítěte se musí věnovat patřičná pozornost*“. Výbor OSN k tomuto ve svém komentáři VII. Všeobecný komentář č. 12 (2009, str. 66) uvedl:

„Prostřednictvím ustanovení o přihlédnutí odpovídající věku a vyspělosti článek 12 říká, že při posuzování důležitosti názoru dítěte nelze brát v potaz pouze jeho věk. Úroveň pochopení neroste s biologickým věkem u všech dětí stejně. Výzkumy prokázaly, že na rozvoj schopností dítěte formulovat vlastní názor mají vliv

informace, zkušenosti, prostředí, sociální a kulturní očekávání a úroveň podpory. Z tohoto důvodu je nutné názory dítěte posuzovat případ od případu.“

Dalším pomocníkem ve výkladu a aplikaci participačních práv dítěte jsou Pokyny Výboru ministrů Rady Evropy (dále jen Výbor) o justici vstřícné k dětem. Tento dokument má v porovnání s úmluvami spíše doporučující charakter, obsahuje však konkrétní kroky, kterými by se členské státy Evropské unie měly řídit při zajišťování účasti dítěte na soudním řízení. Výbor tímto dokumentem reaguje, jak sám uvádí, na „... potřebu posílit přístup k justici a zlepšit zacházení s dětmi v soudních i mimosoudních řízeních“ (Výbor ministrů Rady Evropy, 2013, str. 37). Z čehož je patrné, že praxe v oblasti spoluúčasti dětí na soudním řízení je vnímána jako nedostačující a je třeba poskytnout konkrétnější pokyny pro zapojování dětí do soudního procesu.

V textu jsou pojednávána témata jako účast dítěte na jednání, zájem dítěte, jeho právní zastoupení, odbornost v oblasti práce s dětmi apod.

Velkou měrou upozorňuje na nutnost rovného přístupu k zajišťování participačních práv dětem. Pro účely pojednáváného tématu si dovoluji vyzdvihnout vyjádření, že „Práva dětí musí být zajištěna bez jakékoli diskriminace podle (...) věku (...)“ (Výbor ministrů Rady Evropy, 2013, str. 19). Tímto nemám v úmyslu snižovat potřebnost diskuze o zamezování diskriminace na základě dalších uvedených důvodů, např. na základě „(...) pohlaví, rasy, barvy pleti nebo etnického původu (...)“ (tamtéž). Nicméně, diskriminace na základě věku je stále nedostatečně diskutovaným tématem, které je spíše spojováno s diskriminací starších osob. Zároveň je na místě si povšimnout, že uvedené „varování před diskriminací“, je ve srovnání s obdobným textem Úmluvy o právech dítěte právě o tuto položku rozšířeno².

Uvedený fakt svědčí pro potřebu Výboru upozornit na v praxi se objevující fenomén přímé úměry mezi věkem dítěte a mírou jeho zapojení v soudním řízení, přičemž důvodem pro nižší zapojení je spíše menší snaha dospělých (zúčastněných profesionálů) dítě do procesu zapojovat, než jeho samotné rozhodnutí těchto práv

² „Státy, které jsou smluvní stranou této úmluvy, se zavazují respektovat a zabezpečit práva stanovená touto úmluvou každému dítěti nacházejícímu se pod jejich jurisdikcí bez jakékoli diskriminace podle rasy, barvy pleti, pohlaví, jazyka, náboženství, politického nebo jiného smýšlení, národnostního, etického nebo sociálního původu, majetku, tělesné nebo duševní nezpůsobilosti, rodu a jiného postavení dítěte nebo jeho rodičů nebo zákonných zástupců. „ (Úmluva o právech dítěte Čl. 2)

nevyužít, které by souviselo s jeho věkem. Výbor v dokumentu předkládá doporučení, jak tuto často nevědomou diskriminaci, které se zúčastnění profesionálové většinou dopouštějí v domnění, že chrání zájem dítěte, co nejvíce eliminovat.

Výbor zdůrazňuje, že by měly být hledány způsoby, jak zajistit účast dítěte na soudním řízení, které se ho dotýká a to vzhledem k jeho věku a individuálním zvláštnostem. Nemělo by být unifikovaně přistupováno k posuzování schopností dítěte zpracovat sdělené informace a vyjádřit svůj názor pouze na základě jeho věku a zvažováno, zda mu budou vůbec práva účastníka řízení přiznána. Odůvodnění, že dítěti nebyl poskytnut prostor pro sdělení jeho přání s odkazem na jeho věk, je dle Výboru nedostačující a nemělo by obstat. Míra zapojení dítěte by se měla odvíjet od jeho ochoty se procesu účastnit. (Výbor ministrů Rady Evropy, 2013)

Zároveň poukazuje na to, že takovýto přístup předpokládá proškolení zúčastněných odborníků, „...především těch, kteří jsou v přímém kontaktu s dětmi, v komunikaci s dětmi všech věkových skupin a všech stádií vývoje a s dětmi, jež se nacházejí v mimořádně zranitelné situaci.“ (Výbor ministrů Rady Evropy, 2013, str. 23)

Na mezinárodní úrovni vznikly a stále vznikají další, zde neuvedené, texty pojednávající o spoluúčasti dítěte na jeho záležitostech, které nijak nezpochybnují důležitost participace dítěte, ale hledají způsoby, kterými ji lze co neúčinněji zajišťovat (např. texty Komise pro evropské rodinné právo). „Jejich účelem není pouze zvýhodnění postavení dítěte vyrovnání jeho fakticky slabšího postavení, ale jak uvádí UNICEF, též postupný nárůst aktivity dítěte a jeho péče o vlastní záležitosti. (Radvanová a kol., 2015, str. 45)“

2.3. Legislativa České republiky

Česká republika má tedy k dispozici mnoho mezinárodních právních textů, přinejmenším evropského dosahu, které o tématu zapojování dítěte do soudního procesu pojednávají, a měla by je reflektovat ve svých právních předpisech.

Práva dítěte na slyšení, následné přihlídnutí k jeho názoru i právo na informace sdělené přiměřeně věku dítěte jsou zakotvena a často téměř duplicitně ustanovena v různých právních předpisech České republiky. Jedná se především o občanský zákoník, zákon o sociálně-právní ochraně dětí, občanský soudní řád a zákon o zvláštních řízeních soudních. Uvedme si zde proto ta nejpodstatnější ustanovení.

Občanský zákoník v § 867 v odst. 1 a 2 uvádí toto:

1) Před rozhodnutím, které se dotýká zájmu dítěte, poskytne soud dítěti potřebné informace, aby si mohlo vytvořit vlastní názor a tento sdělit.

(2) Není-li podle zjištění soudu dítě schopno informace náležitě přijmout nebo není-li schopno vytvořit si vlastní názor nebo není-li schopno tento názor sdělit, soud informuje a vyslechně toho, kdo je schopen zájmy dítěte ochránit, s tím, že se musí jednat o osobu, jejíž zájmy nejsou v rozporu se zájmy dítěte; o dítěti starším dvanácti let se má za to, že je schopno informaci přijmout, vytvořit si vlastní názor a tento sdělit. Názoru dítěte věnuje soud patřičnou pozornost.

Obdobné ustanovení nalezneme také v zákoně o sociálně-právní ochraně dětí (dále jen ZSPOD) v § 8 odst. 2 a 3, kterým jsou uvedené povinnosti informování dítěte a vyslechnutí jeho názoru ukládány též orgánu sociálně-právní ochrany dětí.

Z uvedeného je zřejmé, že právo dítěte na participaci v soudním řízení a s tím související jeho právo na vyjádření vlastního názoru má v české legislativě silnou právní oporu.

Povšimněme si, že výroky jsou formulovány neurčitě a umožňují volnou interpretaci, což však není v rozporu s dikcí uvedených mezinárodních úmluv. Výbor OSN před konkrétnějšími formulacemi dokonce varuje. Kupříkladu Úmluva o právech dítěte ve svém článku 12 užívá formulace, jako „*dítě, které je schopno formulovat své vlastní názory*“ či „*se názorům dítěte musí věnovat patřičná pozornost*“. Jaké dítě je tedy schopné formulovat své názory a jaká pozornost by měla být věnována názorům dítěte, abychom ji mohly považovat za patřičnou?

Věková hranice 12 let, slovy § 867 odst. 2 OZ kdy je dítě „*(...)schopno informaci přijmout, vytvořit si vlastní názor a tento sdělit*“ (obdobně též § 8 odst. 3 Zákona o SPOD) je tzv. vyvratitelnou právní domněnkou. Obecně se tedy má za to, že dítě tohoto věku takovou schopností disponuje. Zároveň se nejedná o striktní věkovou hranici. To znamená, že o dítěti, které je mladší dvanácti let může být souzeno, že je touto schopností též nadáno a naopak dítě, které je starší, jí z nějakého důvodu nedisponuje.

V legislativě tedy nejsou stanoveny věkové hranice, kterými by se soud při výslechu dítěte měl řídit. Podle Radvanové (2015) absence takového věkového vymezení může představovat určitou nevýhodu při jeho aplikaci, a to z důvodu nepřítomnosti

jednoznačného vodítka při realizaci účasti dítěte na jednání. Zároveň však tuto skutečnost vnímá i jako výhodnou výchozí pozici pro zúčastněného odborníka při individuálním posouzení každého případu, což koresponduje s doporučením uvedených mezinárodních organizací.

Záleží tedy na každém subjektu (soudci, sociálním pracovníkovi apod.), jakým způsobem bude interpretovat takováto obecná ustanovení v kontextu konkrétního případu.

Přihlédneme-li ke komentáři Výboru OSN článku 12 Úmluvy o právech dítěte a jeho varování před zaváděním věkových hranic v těchto ustanoveních, je legislativní zakotvení práva dítěte být slyšeno a další jeho participační práva v českých právních předpisech pojmáno vcelku vhodným způsobem, v praxi je však nutné se pečlivěji zabývat možnostmi, které takto formulovaná úprava poskytuje.

2.3.1 Pohled Ústavního soudu na slyšení dítěte během soudního řízení

Nezanedbatelný vliv na interpretaci litery zákona a následný přístup zúčastněných profesionálů a především soudců k právnímu názoru Ústavního soudu neboli judikáty.

Velmi zjednodušeně se jedná o interpretaci právních předpisů v kontextu konkrétního soudního řízení v rámci projednání stížnosti některého z účastníků tohoto řízení obsahující podrobné odůvodnění stanoviska tohoto soudu. Takovýto judikát je pro svou konkrétnost dobře uchopitelným vzorem pro další rozhodovací praxi. Je však nutné dodat, že se nejedná o precedent, kterým jsou soudy ve svých rozhodnutích následně striktně vázány.

Hofmannová ve své analýze z roku 2014 na téma účasti dítěte v rozhodovacích procesech konstatovala, že judikatura Ústavního soudu je v interpretaci práva dítěte na slyšení nejednotná a obecně se můžeme setkat se dvěma přístupy: *restriktivním a otevřeným*. Kdy otevřený přístup interpretuje právo dítěte na slyšení ve shodě s Výborem OSN a Pokyny Výboru ministrů Evropské Unie a důležitost účasti dítěte uznává. Restriktivních výkladů, „*kdy je dítě chápáno spíš jako objekt než subjekt práv*“, v novější judikatuře ubývá. (Hofmannová, 2014, str. 9 -10)

Posuzování věku dítěte a s tím souvisejícím způsobem jeho slyšení se zabýval nález Ústavního soudu ÚS 2482/13, konkrétně bod 25., který kontaktoval, že již 10 leté a v některých případech i 9 leté dítě je schopné se vyjádřit k otázce uspořádání jeho

poměrů. Právní domněnku uvedenou v občanském zákoníku, která vymezuje věk 12 let, *považuje za nejzazší možnou hranici* pro vyjádření dítěte mimo soudní síň. Samozřejmě uvádí i potřebu individuálního posouzení.

Velmi zajímavým je v oblasti participačních práv dítěte i poměrně nový Ústavní nález z roku 2018 II. ÚS 725/18, v němž je zdůrazňována nutnost dostatečného informování dítěte a to i o způsobu, jakým byl jeho názor při posuzování věci zohledněn s ohledem na přístup dítěte k opravným prostředkům, které může proti takovému rozhodnutí podat.

3. Zúčastnění profesionálové

Z předešlé kapitoly jasně vyplývá, že právo dítěte na účast na soudním jednání má silnou právní oporu a je diskutovaným tématem na vnitrostátní i mezinárodní úrovni. Podívejme se proto, jak důležitou roli zastávají zúčastnění profesionálové (soudci, zástupci orgánu SPOD, advokáti dítěte) při zajišťování participačních práv nezletilému dítěti v rámci soudní úpravy poměrů.

Jak již bylo naznačeno v předešlé kapitole, je jejich postoj při v interpretaci „participačních ustanovení“ v kontextu konkrétního případu zásadní.

3.1. Role soudce při zajišťování participačních práv nezletilému dítěti

Soudci připadá mimo obecně známé role rozhodovací, v jejímž souladu vynáší rozsudek v dané věci, i zodpovědnost za průběh soudního řízení, a v rámci něho i dodržování participačních práv nezletilého dítěte.

Soud musí disponovat dostatečnými informacemi pro vynesení soudního rozhodnutí, aby mohl rozhodnout v nejlepším zájmu dítěte (Úmluva o výkonu práv dítěte čl. 6, písm. a)). K obstarání dostatečných podkladů mu poslouží i jeho aktivní pozice, v rámci které je povinen důkazy i sám zajišťovat (princip vyhledávací, § 20 ZŘS).

Jedním z důkazů, k jehož provedení může podle své úvahy přistoupit, či tento důkaz připustit na základě návrhu účastníků či kolizního opatrovníka je i pohovor s dítětem.

Vzhledem k tomu, že vyjádření názoru je součástí participačních práv dítěte, která mu jsou garantována mnoha právními dokumenty a předpisy, mělo by neprovedení takového důkazu/pohovoru doprovázet řádné odůvodnění. Pro tento fakt může svědčit i to, že soudce má, jak již bylo řečeno povinnost obstarat potřebné důkazy pro vynesení rozhodnutí v zájmu dítěte, přičemž názor dítěte je dle Komentáře Výboru OSN důležitým faktorem při jeho zhodnocení. Problematika přání dítěte jako jedna z určujících podmínek zhodnocení nejlepšího zájmu dítěte bude dále pojednána v kapitole 4. Přání vs. zájem dítěte.

Hofmannová (2014a) shrnuje, že soud se ve věci slyšení dítěte zabývá především třemi kritérii: způsobem slyšení, věkem dítěte, jeho rozumovou a citovou vyspělostí (odvislé často od věku) a relevancí názoru dítěte. Českou legislativou uváděná vyvratitelná právní domněnka věkové hranice 12 let, kdy se má za to, že je dítě

schopno poskytované informace přijmout a na jejich základě formulovat svůj názor, se v praxi stala vodítkem pro určování věku, před jehož dosažením je podle všeobecného mínění vhodné raději dítě vyslechnout prostřednictvím jiné osoby (nejčastěji orgánu SPOD či soudního znalce). Děti starší 12 let jsou potom zvány přímo k soudnímu jednání, během kterého za nepřítomnosti rodičů a jejich právních zástupců a případně i jeho opatrovníka, sdělují svůj názor přímo vůči soudu. Soudce následně s protokolací obsahu pohovoru seznámí i ostatní účastníky řízení.

Vzhledem k tomu, že je soudu ukládána povinnost názoru dítěte přikládat náležitou váhu, je soudce povinen ve svém odůvodnění vyneseneho rozsudku i řádně zdůvodnit způsob, jakým tento důkaz posuzoval, jak ho zahrnul do svých úvah a proč mu bylo či nebylo vyhověno.

Slyšení dítěte přímo u soudu je pro něj potencionálně stresující situací. Představme si jen soudní budovu, která není vizuálně příliš přátelská vůči dětem a rodiče, kteří jsou často sami z účasti na soudním jednání nervózní, přičemž svou zkušenost z předchozích jednání mohou přenášet na dítě a nemusejí mít v takové chvíli ani kapacitu dítěti zajistit potřebnou podporu. O rodičích, kteří se nacházejí uprostřed velkého boje a mají potřebu na sebe na chodbách soudu a v jednací síni útočit, ani nemluvě. Soudce, který si je tohoto vědom a připouští si limity, které mu prostředí soudu a eventuálně i jeho osobní dovednosti ve vedení pohovoru s dítětem umožňují, má možnost delegovat tuto povinnost na příslušný orgán SPOD, v jehož gesci je i zjišťování názoru dítěte.

Orgánu SPOD je též možné svěřit plnění povinnosti dítě informovat. Co se týká této povinnosti soudu vůči dětem, je vhodné se zaměřit na skutečnost, že § 867 odst. 1 OZ konkrétně neuvádí dětem, kterého věku by měl soud poskytovat informace, aby mohly následně sdělit svůj názor. Je tedy legitimní tvrdit, že má soud povinnost, i například prostřednictvím orgánu SPOD, tato práva zajišťovat u všech dětí bez rozdílu věku, přičemž by se mohlo jednat o jakési „participační minimum“.

3.2. Role kolizního opatrovníka dítěte při zajišťování jeho participačních práv

Základně bylo uvedeno, že kolizní opatrovník je zástupcem dítěte, které nemá v rámci soudního řízení plnou procesní způsobilost (oddíl 1.3.2 Procesní postavení nezletilého dítěte jako účastníka soudního řízení). Opatrovník je významným

subjektem při zajišťování účasti dítěte na řízení a je proto mimo jiné zprostředkovatelem soudního procesu dítěti a obhájcem naplňování jeho participačních práv.

Zastupování nezletilého dítěte v řízení o úpravě poměrů nemůžou vykonávat zákonní zástupci dítěte, protože existuje reálné riziko, že rodiči sledované zájmy budou ve střetu se zájmy dítěte (uvedeno mimo jiné v § 892 odst. 3 OZ).

Hofmanová (2014b) ve svém rozboru role orgánu SPOD a potažmo i role dalších případných zástupců dítěte poukazuje na nutnost tuto funkci nevykonávat pouze na formální úrovni. *„Své zastupování by měl opatrovník vykonávat aktivně, dítěti poskytnout všechny potřebné informace a konzultace, a v řízení skutečně hájit práva dítěte. K tomu je zapotřebí, aby měl dostatečnou znalost věci, ale i názorů a stanovisek dítěte tak, aby mohl co nejlépe naplnit zájem dítěte. Jinými slovy, opatrovník „by měl soudu pomoci určit, co je v zájmu dítěte“.* (Hofmannová, 2014b, str. 3)

Kolizní opatrovník je po rodičích nejdůležitějším subjektem při naplňování účastenských práv dítěte na soudním řízení. Pro umožnění jejich plné implementace by měl dítě procesem od začátku až do jeho skončení provázet, v porovnání s rolí soudce, jehož úlohou je spíše zajištění názoru dítěte jako podkladu pro jeho rozhodnutí.

3.2.1 Orgán sociálně-právní ochrany dětí v roli kolizního opatrovníka

Na základě § 17 ZSPOD, je soudem do role opatrovníka dítěte ustanovován převážně místně příslušný obecní úřad s rozšířenou působností, kdy řečenou funkci vykonávají sociální pracovníci tamního oddělení sociálně-právní ochrany dětí.

Orgán SPOD vyjma zastupování nezletilého dítěte předkládá soudu, na základě jeho žádosti, zprávu o vyšetření jeho poměrů (§51 odst.3a, ZSPOD). Při zjišťování spolupracuje s rodiči dítěte, případně zajišťuje zprávy ze školských zařízení a od dětského lékaře. V rámci výkonu kolizního opatrovnictví je po celou dobu řízení povinen, stejně jako soud, hájit nejlepší zájem dítěte a zároveň působit na rodiče a podporovat je v dosažení vzájemné dohody ve věci úpravy poměrů.

Občanský soudní řád v § 31 odst. 1 uvádí, že *„ustanovený opatrovník nebo jiný zástupce má stejné postavení jako zástupce na základě procesní plné moci“*. Pokud je

tedy kolizní opatrovník zástupcem dítěte, měl by z logiky věci, stejně jako právní zástupce rodiče, znát přání svého klienta a podle něj také jednat. Avšak předním hlediskem při výkonu jeho funkce je jednat v zájmu dítěte, což je zásada zakotvena v mnoha právních předpisech týkající se zastupování nezletilého.

Kolizní opatrovník se tedy nachází v dvojroli. Ohledně střetu těchto rolí se vede v odborných kruzích diskuze se záměrem tuto kolizi do budoucna eliminovat oddělením těchto rolí. Zároveň se jedná o nemalé etické dilema každého sociálního pracovníka. Toto dilema bude pojednáno v kapitole 4. Přání versus zájem dítěte.

Soud má, jak už bylo řečeno, možnost své povinnosti týkající se zajišťování participačních práv dítěti delegovat na orgán SPOD, v jehož gesci je též informování dítěte a zajišťování jeho názoru (§ 8, odst. 2 a 3 ZSPOD). Oproti soudu má více možností, jak toto může učinit. Ilustrací některých z nich se budeme zabývat v kapitole 5. Vedení pohovoru s nezletilým dítětem.

3.2.2 Advokát v roli kolizního opatrovníka

Zákon však nepřiznává orgánu SPOD výhradní právo zastupovat nezletilé dítě u soudního řízení, umožňuje svěřit hájení zájmu dítěte i do rukou právního zástupce z řad advokátů (§ 469 ZŘS).

Zejména v případě zastupování dítěte u soudního řízení, které je právně složitější, je vhodné, aby se soud obrátil na odborníka, jenž se lépe než sociální pracovník orientuje v oblasti práva. Bohužel, realita je odlišná a i nadále jsou zpravidla ustanovováni kolizní opatrovníci z řad sociálních pracovníků orgánů SPOD, kteří z titulu své profese ani nemohou být odborníky na některé právní otázky.

V praxi se tedy vžilo, že kolizní opatrovník je synonymem pro sociálního pracovníka, který je zaměstnancem orgánu SPOD.

V judikatuře Ústavního soudu je zároveň uvedeno, že „(...) *role opatrovníka a právního zástupce jsou rozdílné. Kolizní opatrovník má pomoci soudu definovat a chránit nejlepší zájem dítěte, kdežto právní zástupce má hájit názory a stanoviska dětí. Zájmy chráněné opatrovníkem na straně jedné a právním zástupcem na straně druhé tak nemusí být vždy shodné.*“ (I. ÚS 3304/13 bod 46.)

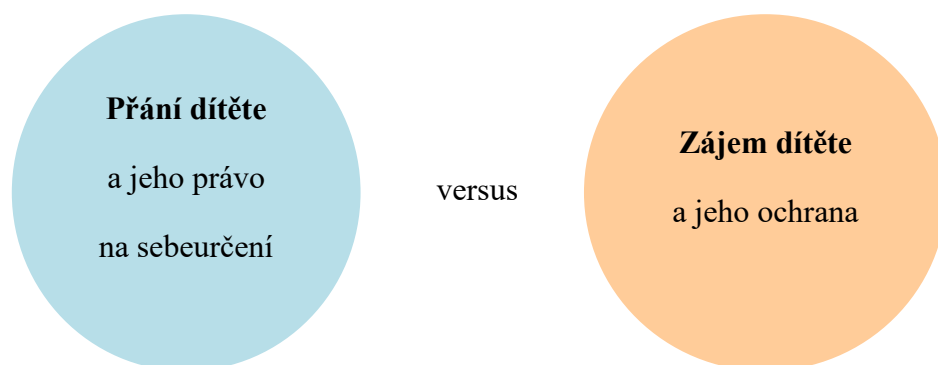
4. Přání versus zájem dítěte

Tato kapitola si dává za cíl, základně nastínit dilema, jakým může být zjevná kolize přání dítěte s tím, co autority považují za jeho zájem. Text umožní jeho nahlédnutí v řízení o úpravě poměrů k nezletilému dítěti.

4. 1. Zájem dítěte

4.1.1. Základní premisa dilematu

Zastřešující název kapitoly přání versus zájem dítěte bychom mohli v rámci sociální práce pojmenovat dilematickým označením „právo dítěte na sebeurčení versus ochrana dítěte zaručená státem“, přičemž jejich vzájemné opoziční postavení můžeme znázornit způsobem, který vidíme na obr. č. 1 – Základní premisa pojetí tohoto dilematu.

Obr. č. 1 – Základní premisa tohoto dilematu

Takovéto pojetí umožňuje volbu pouze jedné z možností, přičemž druhá je opomenuta. Jedná se o pohled, kterým může být někdy dilema nahlíženo.

K čemu se tedy přiklonit? Prosazovat přání dítěte, i když není v jeho zájmu, nebo preferovat jeho zájem a tím dítěti zamezit v rozhodování o svém životě?

4.1.2. Zájem dítěte jako přední hledisko

Řešení se zdá být jednoduché a jasné. V podkapitole o mezinárodní úpravě participacních práv dítěte jsme se základně seznámili se skupinami práv vymezenými

Úmluvou o právech dítěte, kdy se jedná o práva na ochranu, zaopatření a participaci dítěte.

Do skupiny práv, která by měla dítěti zajišťovat jeho ochranu, můžeme zařadit i ustanovení článku 3 odst. 1 Úmluvy o právech dítěte, jež stanovuje, že „(...) *zájem dítěte musí být předním hlediskem při jakékoli činnosti týkající se dětí, ať už uskutečňované veřejnými nebo soukromými zařízeními sociální péče, správními nebo zákonodárnyými orgány.*“ Toto ustanovení je reflektováno i v české legislativě (např. § 5 ZSPOD).

Řečenou ochranu zaručenou státem, zajišťují soudci a již zmiňované orgány SPOD. Souhrnně lze říci, že základním principem, který určuje jejich činnost je ochrana zájmu dítěte. Z tohoto plynou i pravomoci, kterými disponují, k zajišťování takovéto ochrany.

Pokud je tedy mezi přáním dítěte a jeho zájmem nesoulad, je zúčastněnými profesionály, kteří jsou povinni dítě chránit, prosazovány zájmy dítěte v souladu s uvedeným ustanovením. Přání dítěte může být tedy bráno v úvahu a zakomponováno do rozhodnutí, pouze v záležitostech, které se prolínají s jeho zájmy, což je ilustrováno obrázkem č. 2 – Částečná korespondence přání dítěte s jeho zájmem. Hodnota přání dítěte závisí na míře souladu s jeho zájmy.

Obr. č. 2 – Částečná korespondence přání dítěte s jeho zájmem

Takovémuto pojetí nelze vytknout, že by nerespektovalo uvedené právní předpisy týkající se zájmu jako předního hlediska, ke kterému se musí přihlížet. Můžeme si však všimnout jednoho nedostatku. Problém představuje již samotný způsob určení zájmu dítěte, o kterém je uvažováno spíše mělce.

Názor dítěte je znázorněn jako pojem stojící mimo zájem dítěte. Následně je porovnávána vzájemná korespondence těchto dvou konceptů. Je zřejmé, že v tomto případě byl zájem určován bez zásahu klienta (dítěte) dospělou autoritou, která o tom, co je pro dítě nejlepší sama rozhodla.

4.1.3. Komplexní pojetí zájmu dítěte

Komentář Výboru OSN spatřuje v konceptu nejlepšího zájmu dítěte jeden ze základních pilířů práv dětí, skrze který by měla být interpretována všechna práva dítěte v Úmluvě, což uvádí v VII. Všeobecném komentáři č. 12 z roku 2009. Jednotlivá ustanovení Úmluvy není možné striktně diferencovat do uvedených skupin (tj. práva na ochranu, zaopatření a participaci), ale musí být chápána jako vzájemně propojená a prolínající se.

Článek 3 Úmluvy o nejlepším zájmu dítěte jako předním hledisku je tedy interpretován ve vzájemné shodě s ostatními ustanoveními tohoto textu. Dotčená práva Úmluvou deklarovaná jsou tedy v kontextu tohoto pojetí zájmu dítěte zdůrazněna a význam jejich dodržování je umocněn, tedy i právo dítěte na participaci zakotvené v článku 12 Úmluvy.

Zájem dítěte je tedy třeba chápat v širším kontextu, jako multifaktoriální koncept.

Výbor OSN jmenuje faktory, které ovlivňují určování nejlepšího zájmu dítěte, s dodatkem, že seznam není vyčerpávající. Tyto jsou shrnuty v knize *Děti a rodiče v rozvodu* se zdůrazněním, že pořadí jmenovaných faktorů není významné:

- *názor dítěte*
- *identita dítěte*
- *zachování rodinného prostředí a existujících vztahů dítěte*
- *zajištění ochrany, péče a bezpečí dítěte*
- *posouzení toho, zda se dítě nachází ve zranitelném postavení*
- *ochrana zdraví dítěte*
- *právo dítěte na vzdělání*

(Matoušek a kol., 2015, str. 72 – 73)

Výše uvedené je možné znázornit způsobem, který vidíme na obrázku č. 3 – Zájem dítěte jako multifaktoriální koncept.

obr. č. 3 – Zájem dítěte jako multifaktoriální koncept.

Diskuze nad tím, zda se přiklonit k přání dítěte, když toto je ve zjevné kolizi s jeho zájmem, se tedy zdá býti bezpředmětná. Ke skutečné kolizi může dojít jen tehdy, pokud je chybně interpretován zájem konkrétního dítěte.

„Mezi články 3 a 12 neexistuje žádné napětí. (...) První princip stanovuje cíl rozhodovat v nejlepší zájmu dítěte a druhý princip pak poskytuje způsob, jak tohoto cíle dosáhnout prostřednictvím vyslechnutí dítěte. Ve skutečnosti neexistuje žádná správná aplikace článku 3, pokud by zároveň nedošlo k respektování ustanovení článku 12.“ (VII. Všeobecný komentář č. 12, 2009, bod. č. 72)

Tento koncept umožňuje ochranu dítěte i jeho participaci zároveň. Konečné rozhodnutí, které se s přáním dítěte plně neshoduje, s ním však není v kolizi. Profesionálovi, který takto určuje zájem dítěte, umožňuje jeho komplexní pojetí konat další kroky, které mohou směřovat k postupnému dosažení přání dítěte či jeho částečného naplnění. Zavazuje profesionála tedy k tomu, aby plánoval proces, v rámci něhož bude dítě zároveň chráněno a zároveň zde bude přihlíženo k jeho názoru, přičemž je vhodné přání v průběhu tohoto procesu opětovně zjišťovat, protože se může v čase proměňovat a to i na základě nových okolností a zkušeností.

Když si zrekapitulujeme doposud uvedené, nabudeme dojmu, že jsou názvy této kapitoly, skutečný i alternativní název, zavádějící a ne zcela přesné. Přání dítěte je totiž podstatným faktorem při určování jeho zájmu, tyto dva pojmy by tedy neměly být dávány proti sobě, jako protichůdné a to ani ve chvíli, kdy se zúčastnění profesionálové s nejlepším svědomím svým konečným rozhodnutím odchýlí od přání dítěte.

Nezle ani zaměňovat zájem dítěte za jeho ochranu. Ochrana dítěte je stejně jako jeho názor jedním z důležitých faktorů, kterým je zájem dítěte naplňován. Důležitou roli hraje jejich váha v rámci určování zájmu dítěte v každém jednotlivém posuzovaném případě.

Apriorní vyřazení přání dítěte ze zhodnocování jeho zájmu se tedy touto perspektivou jeví jako velký nedostatek a jednostranný pohled na celou problematiku nejlepšího zájmu dítěte.

4.2. Dítě jako klient orgánu sociálně-právní ochrany dětí

Orgán SPOD, jehož roli v rámci kolizního opatrovnictví jsme si již rámcově představili v kapitole 3.2. *Role kolizního opatrovníka dítěte při zajišťování jeho participčních práv*, a jejím příslušném oddílu, hraje významnou roli v celkovém zhodnocování zájmu dítěte. Tato část práce si klade za cíl nahlédnout přístup sociálních pracovníků této instituce k dítěti jako ke klientovi sociální služby s odkazem na výše uvedený koncept jeho zájmu.

V rámci zakotvení sociální práce byl vytvořen nepostradatelný dokument, podle kterého by měl jednat sociální pracovník při výkonu své profese, tedy i sociální pracovník orgánu SPOD. Tímto dokumentem je Etický kodex sociálního pracovníka České republiky. Podle něj se etická zodpovědnost ke klientovi projevuje mimo jiné tím, že sociální pracovník *„Podporuje, posilňuje a zmocňuje klienta k vlastní zodpovědnosti a usiluje o dosažení co největší míry jeho autonomie a participace na rozhodování.“* (Etický kodex sociálního pracovníka České republiky)

Můžeme hovořit o právu klienta na sebeurčení. S právem klienta na sebeurčení se v sociální práci úzce pojí pojem empowerment, tedy již v citaci Etického kodexu sociálního pracovníka České republiky zmiňovaný český ekvivalent tohoto slova zmocňování. Jedná se o přístup ke klientovi, v rámci něhož je jedinec posilován v odpovědnosti za vlastní život.

V případě dětských klientů v rámci sociálně-právní ochrany dětí však nemůžeme mluvit přímo o posilování kompetencí k zajištění svých záležitostí ve smyslu, ve kterém je nejběžnějším způsobem empowerment chápán u dospělých klientů; uživatelů sociálních služeb.

Toto omezení je determinováno již samotným postavením dítěte, které není plně svéprávné a své záležitosti si v případě řízení o úpravě poměrů nemůže samo zařídit a musí být zastoupeno.

Můžeme však hovořit o hlubším pojetí tohoto konceptu, kterým je podle Matouška (2003, str. 154) „proces vymaňování se z podřízeného, utlačovaného postavení“.

Sociální pracovník orgánu SPOD by měl v rámci empowermentu pomáhat dítěti „získat dovednosti a informace potřebné pro informovanou volbu(...)“. (Bláha, Šemberová, 2004, s. 61). Měl by tedy na dítě působit tak, aby podporoval a posiloval jeho schopnost se ke svým záležitostem svobodně vyjádřit. Což platí neméně, pokud je dítě rodičem či oběma rodiči manipulováno. Poskytnutí dostatečného množství informací předaných tak, aby je dítě různého věku bylo schopné pojmout, jde s tímto ruku v ruce.

Tento přístup je v souladu s výše uvedenými mezinárodními dokumenty o participačních právech dítěte a k nim příslušejícími komentáři, které upozorňují na nutnost vytváření podmínek a působení na dítě tak, aby bylo schopno svůj názor formulovat a sdělit, a to ačkoli se v jejich textu s pojmem empowerment nesetkáme.

Zásadní rolí sociálního pracovníka při dodržování participačních práv dítěte není „pouhé“ zastupování dítěte u soudního jednání, ale jeho provázení soudním řízením tak, aby bylo dítě zkompetentňováno k tomu, aby vyjádřilo svůj vlastní názor, který bude možné následně u soudního jednání prezentovat a posuzovat ho v kontextu jeho zájmu.

5. Vedení rozhovoru s dítětem za účelem zjištění jeho přání

„Malý princ mi kladl hodně otázek, ale ty moje jako kdyby vůbec neslyšel. Všechno mi potupně odhalila jen jeho slova pronesená spíš nazdařbůh.“

(Antoine de Saint – Exupéry,

Malý princ, str. 16)

Podkapitolou, jejíž zařazení do textu práce se zdá nadbytečné vzhledem ke sledovanému cíli, pouze prakticky ilustruji možnosti provedení rozhovoru s dítětem prostřednictvím orgánu SPOD, tak aby byl vůči dítěti veden, co nejcitlivěji a zároveň bylo zjištěno, co nejvíce z názoru dítěte na budoucí uspořádání jeho života.

Mým záměrem je především vyvrácení rozšířeného názoru, že provedením rozhovoru s dítětem v záležitostech úpravy poměrů ho musíme vždy zbytečně vystavovat nepřiměřené zátěži, což je často užíváno jako dostatečné zdůvodnění samotnými soudci a sociálními pracovníky orgánu SPOD pro neprovedení pohovoru s dítětem.

Takové přesvědčení může vést k tomu, že dítěti není poskytnut prostor pro uplatňování jeho participačních práv v soudním řízení. S odkazem na Pokyny Výboru ministrů rady Evropy, v nichž je zdůrazňována potřeba školení zúčastněných odborníků pro práci s dětmi, je vhodné uvést, že neobratnost profesionála v této věci, nesmí být důvodem pro nevyslyšení dítěte a tento by měl hledat jiné cesty, jak názor dítěte zajistit. Řečenému záměru je i podřízen obsah a délka textu, který se ani zdaleka nepřibližuje vyčerpávajícímu návodu na vedení profesionálního rozhovoru s dítětem.

„Nepříjemnost není dána tématem, ale tím, jak k sobě partneři rozhovoru přistupují.“ uvádí Delfos (2018, str. 69), autorka knihy *Pověz mi...* s podtitulem *Jak vést profesionální rozhovor s dětmi mezi 4 a 12 lety*, z níž je v této kapitole též čerpáno.

Do textu vnáším i osobní zkušenosti a postřehy, které jsem získala vedením rozhovorů s dětmi v rámci výkonu profese sociálního pracovníka na orgánu SPOD. Text je z části i praktickou ukázkou způsobu naplňování participačních práv dítěte při přímé práci s ním.

5.1 Základní principy při vedení rozhovoru s dítětem a jeho vyjadřovací prostředky

Základními principy, které je třeba mít na paměti v průběhu rozhovoru s klientem jakéhokoli věku, jsou dle rogersiánské terapie Carla Rogerse vřelost, respekt a akceptace. V případě komunikace s dítětem je vhodné ještě vyzdvihnout s tímto úzce související pojmy zájem a opravdovost. (tamtéž)

Dalším podstatným předpokladem pro dobrý rozhovor s dítětem, který z těchto principů vychází, je rovnost komunikačních partnerů. Musíme si uvědomit, že dítětem je dospělý vnímán jako jistá autorita, která má nepsané právo stanovit formu rozhovoru a úroveň, na které bude probíhat. Dítě se poté takové formě přizpůsobí a to i přes to, že mu nemusí vyhovovat. Proto je třeba dbát na to, aby tím, kdo způsob konverzace přejímá, byl právě dospělý, který se chce od dítěte něco dozvědět. (Delfos, 2018)

Pojetí takového přizpůsobení jako snížení se na úroveň daného dítěte a jeho věku se jeví jako nepříliš efektivní. Jedná se totiž o představu, která může vést k bariérám při přijetí dětského klienta jako rovnocenného partnera v rozhovoru. Dítě je totiž se sobě vlastními způsoby komunikace rovnocenným partnerem rozhovoru.

Delfos (2018) hovoří o dominanci řeči v komunikaci, přičemž dospělý, kteří jsou v této oblasti pochopitelně obratnější, v rozhovoru své myšlenky spíše verbalizují a často mylně předpokládají, že ten, kdo není na stejné komunikační úrovni, je úměrně tomu i méně schopný tvorby vlastního cenného názoru. V reakci na to a na základě četných studií autorka dokládá, že je dítě schopno si na věci udělat názor dávno před tím, než ho dokáže dostatečně formulovat slovy. Tento potom může vyjádřit způsobem, který je pro něj příjemným, často prostřednictvím obrazů přítomných ve hře či jinou tvůrčí činností.

Takovéto pojetí respektuje a podporuje i řečený VII. Všeobecný komentář Výboru OSN z roku 2009 k článku 12 Úmluvy, který se otázkou schopnosti dítěte vyjádřit vlastní názor zabýval. Za zcela dostatečný způsob sdělování názorů považuje vyjadřování prostřednictvím her, řeči těla, výrazu obličeje, kreslení a malby apod., přičemž zúčastnění profesionálové by se tomuto pojetí měli přizpůsobit a dítěti poskytnout možnost se takovými formami vyjadřovat

5.1.1. Pomůcky podporující komunikaci

V oblasti sociální práce a tedy i sociální práce na orgánech SPOD se postupem času začíná více využívat různých pomůcek a technik pro komunikaci s dítětem, které jsou přizpůsobeny věku dětí a jejich specifické komunikaci.

Často se můžeme setkat s tzv. „komunikační bednou“. Jedná se o soubor nejrůznějších pomůcek, umístěných právě ve vizuálně zajímavé bedně či kufru, s jejichž pomocí má být navázán kontakt s dítětem a následně přiměřeně k věku dítěte veden rozhovor za účelem zjištění jeho názoru a potřeb. Předměty z „komunikační bedny“ dávají dítěti možnost se vyjadřovat prostřednictvím obrazů a symbolů. (Fořtová, 2014)

Obsahem takové „bedny“ jsou pomůcky:

- **pro uvolnění svalového napětí dítěte**, které může doprovázet jeho nervozitu při pohovoru - jedná se o různé gumové hračky, pěnové míčky, modelíny, které je možné během pohovoru mačkat a různě mnout; nafukovací balonky přičemž při nafukování balonku je třeba zapojit i břišní svaly, proto je možné částečně uvolnit svalové napětí nahromaděné v této oblasti apod.
- **pro nahlédnutí aktuálního rozpoložení dítěte** – mezi ty můžeme zařadit obrázky emotikon, kartičky s emocemi, které lze využít i jako pomůcky pro projektivní techniky apod.
- **pro zjišťování názoru dítěte na věc a jeho přání** – kouzelná hůlka, růžové brýle, pracovní list „pustý ostrov“ společně s figurkami blízkých osob, obrázky dvou domečků (jednoho a druhého rodiče) apod.
- **pro zjišťování sebepojetí dítěte** – různé pracovní listy, pískoviště s figurkami apod.

Způsob užití pomůcek není striktně stanoven a je možné s nimi pracovat mnoha způsoby, kdy svými nápady často přispívá i samo dítě. Dále jsou nedílnou součástí „komunikační bedny“ různé klasické i nevšední výtvarné pomůcky jako jsou pastelky, foukací fixy, prstové barvy, nálepky, čtvrtky, papíry větších rozměrů apod.

V práci s „komunikační bednou“ se konají školení, během kterých je představen obsah bedny a jeho využití v předložené situaci. Avšak obsah „bedny“ ani jeho využití nejsou závazně určeny a proto je možné ji doplňovat vlastními pomůckami a technikami dle potřeby a inspirace.

Za tvorbou „komunikačních beden“ stojí tým, který se ve městě Sheffieldu ve Spojeném království Velké Británie zaměřuje na zjišťování přání a názorů dětí, jakožto uživatelů služeb městského úřadu (Fořtová, 2014) „Komunikační bedna“ je klasickou ukázkou úsilí odborníků poskytnout dětem prostor pro vyjádření svých postojů a přání způsobem jim nejbližším, tedy hrou.

5.2 Příprava na rozhovor

Důležité je si před samotným rozhovorem s dítětem uvědomit, kde ho bude sociální pracovník zařazený pod orgán SPOD uskutečňovat. Ten má dle § 52 zákona SPOD, v němž jsou taxativně uvedena místa, kde může sociální pracovník plnit tímto zákonem stanovené úkoly, několik možností pro volbu nejvhodnějšího prostoru. Svou volbu by měl zároveň řádně zdůvodnit. Možnost sociálního pracovníka zařazeného pod orgán SPOD provádět pohovor s dítětem v různém prostředí vnímám, jako velkou výhodu v porovnání s jinými pomáhajícími profesemi, které v tomto směru nemají mnoho možností volby.

Pohovor může být proveden přímo v prostorách úřadu v kanceláři sociálního pracovníka. Zajištění soukromí a eliminování rušivých aspektů by mělo být samozřejmostí. Přepážkové či prosklené kanceláře, se kterými se můžeme setkat na orgánech SPOD při některých úřadech, tyto základní podmínky pro pohovor s dítětem nesplňují. Některá pracoviště z tohoto důvodu přistoupila ke zřízení speciálních místností vyhrazených pro pohovory s dětmi.

Další variantou může být uskutečnění pohovoru v rámci sociálního šetření v domácnosti, nejlépe v pokoji dítěte. K návštěvě dítěte ve školském zařízení, kde je možné též provést pohovor, by se v rámci výkonu „pouhého“ kolizního opatrovnictví mělo přistupovat se skutečnou opatrností a volba takovéto možnosti by měla být řádně zdůvodněna.

Zaměříme se tedy na dvě prvně jmenované eventuality, tedy pohovor na úřadě a pohovor v domácnosti, které sociální pracovníci zvažují nejčastěji, konkrétně na jejich výhody a nevýhody.

S uvědoměním si, že všechny úkony, kterým je dítě přítomno by se měly přizpůsobovat jeho individuálním potřebám, vývojovým zvláštnostem a situaci, ve které se nachází, si dovoluji pro lepší orientaci a jednoduchost unifikovaně uvést,

že pohovory v domácnosti vnímám, jako vhodnější pro děti mladší, pro starší děti³ bych volila spíše provedení pohovoru v prostorách úřadu. Malé dítě se bude cítit bezpečněji v sobě známém prostředí, zatímco sociální pracovník bude v pozici „návštěvníka“. Tento fakt může snížit tendenci dítěte pasovat se do role submisivního účastníka rozhovoru. Dítě je totiž doma a nad sociálním pracovníkem má v tomto „navrch“ tím, že prostor bezpečně zná. K vytvoření atmosféry důvěry a zájmu o dítě, je možné využít vlastních hraček či předmětů dítěte, které má v pokoji.

Naopak u staršího dítěte lze předpokládat, že skutečnost, kdy mu cizí osoba vstupuje do jeho osobního prostoru, bude v rozhovoru spíše na překážku. Je sice možné využít takovéto příležitosti k navázání kontaktu s dítětem hovorem o jeho osobních předmětech, je zde však reálné riziko, že starší dítě nebude tento krok vnímat jako projevení zájmu o jeho osobu, ale spíše jako invazi do jeho soukromí. Pohovor s dítětem na orgánu SPOD, pokud je zachována podmínka soukromí, nemusí být pro starší dítě již není tak stresující záležitostí, jako u dítěte mladšího, a pokud jsou v ostatním zachovány podmínky dobré komunikace s dítětem, může být jeho počáteční nervozita zcela překonána. Pokud to podmínky pracoviště dovolují, je vhodné nechat před plánovaným pohovorem otevřenou kancelář (či jiný prostor, kde bude pohovor probíhat), tak aby do místnosti dítě vidělo. Dítě má možnost si ji prohlédnout ještě v době, kdy se od něj nic neočekává. Doba, kdy bude třeba dát dítěti na začátku pohovoru čas na seznámení se s prostředím, aby se v něm cítilo jistěji, se tím zkrátí.

Stejně tak by se mělo přistupovat k seznámení dítěte s osobou sociálního pracovníka. Často je rozhovor s dítětem také první příležitostí k osobnímu setkání dítěte s touto osobou. Sociální pracovník se tedy dítěti představí a následně mu poskytne prostor pro ponoření se do vlastních myšlenek, kdy si dítě o sociálním pracovníkovi může udělat obrázek a „vyrovnat“ se s tím, že s touto konkrétní osobou si bude povídat o svých záležitostech. Například je možné dítěti nabídnout teplý nápoj, přičemž při jeho samotné přípravě je mu dán čas přemýšlet o osobě sociálního pracovníka, se

³ *Pojmem mladší dítě v tomto textu rozumím dítě do 6-7 let věku, před nástupem školní docházky. Pojmem starší dítě v textu rozumím dítě starší 6-7let věku, které již nastoupilo povinnou školní docházku.*

kterým se právě setkal, aniž by na něm byla vyžadována aktivita ve formě zapojení do rozhovoru.

Pohovoru nejsou přítomni rodiče či další osoby. Zvláště u malých dětí je třeba zajistit, aby dítě bezpečně vědělo, kde se budou rodiče (případně rodič) během pohovoru nacházet a to především pro jeho pocit bezpečí a zároveň nenucenosti k dané aktivitě.

5.3. Rámec rozhovoru

V knize *Děti a rodiče v rozvodu* (Matoušek a kol., 2015) je uvedeno, že: „*Cílem pohovoru v případě sporu rodičů je získání informací o tom, jak dítě vnímá role obou rodičů, kdo z rodičů zajišťuje jednotlivé úkony spojené s osobou dítěte, zda je informováno o projednávaném sporu rodičů, zda přemýšlelo o tom, jaká bude situace jeho situace po rozvodu, zda si dovede představit, že by případně žilo samotné pouze s jedním z rodičů, jak si představuje případnou intenzitu kontaktů s druhým rodičem apod.*“ (Oldřich Matoušek a kol., 2015, str. 83). Tento text je i součástí Metodiky pro výkon funkce tzv. kolizního opatrovnictví.

Sociální pracovník si musí být vědom cíle rozhovoru mimo jiné i proto, aby mohl na začátku setkání rámec hovoru dítěti objasnit. Nelze stavět na předpokladu, že bylo dítě rodiči o tomto dostatečně zpraveno. I přes to by se měl sociální pracovník nejprve pohovorem s rodiči dítěte ujistit, že nebude prvním, kdo dítěti sdělí informaci o rozvodu/rozchodu jeho rodičů. Tato úloha podle občanského zákoníku náleží rodičům a opatrovník by je měl o jejich povinnosti vůči dítěti informovat a případně s nimi projednat způsob, jak je toto možné co nejšetrněji uskutečnit.

Informováním dítěte sociální pracovník a jeho rodiče zajišťují uplatňování první úrovně práva dítěte na účast v soudním řízení.

Během pohovoru sociálního pracovníka s dítětem objasnění cíle pomůže uvolnit napjatou atmosféru, která může vážnost tématu doprovázet. Informace předávané dítěti by měly obsahovat i jasné sdělení o tom, jaký přínos bude mít spolupráce dítěte pro ně samotné. (Delfos, 2018).

V kontextu této práce je třeba s dítětem hovořit o jeho právu na informace a právu se k projednávané věci svobodně vyjádřit.⁴ Zároveň musí být ujištěno, že bude respektováno jeho rozhodnutí svá práva neuplatnit. Také je třeba zdůraznit, že obsah pohovoru bude zaznamenán v písemné podobě a předložen u soudního jednání, kde s ním budou seznámeni i rodiče dítěte⁵, společně s možností informace, které tak samo dítěte označí, uschovat pouze pro potřeby orgánu SPOD do důvěrné složky.

„Dotazy pracovníka by neměly budít dojem, že rozhodnutí bude záležet pouze na dítěti.“ (Matoušek a kol., 2015, str. 83). V opačném případě by byla na dítě kladena zodpovědnost, která mu nepřísluší.

5.4. Doprovod dítěte k rozhovoru

Ačkoli se otázka doprovodu dítěte k pohovoru může zdát bezvýznamná, co se týče hodnoty přání dítěte, opak je pravdou. Velmi frekventovaným argumentem rodičů, ale i jejich právních zástupců pro znehodnocení závěrů již provedeného pohovoru, se kterým se během své praxe setkávám, je nesouhlas s doprovodem dítěte k pohovoru pouze jedním rodičem či s tímto úzce související uskutečnění pohovoru v domácnosti, tedy za „vzdálené přítomnosti“ jednoho rodiče.

Postoje na doprovod dítěte k pohovoru se různí. Můžeme se setkat s názorem, že maximální objektivita výsledků rozhovoru může být dosaženo, jen pokud tento proběhne v neutrálním prostředí, tedy na půdě orgánu SPOD, ve škole či u soudu (nikoli v domácnosti jednoho z rodičů), přičemž k pohovoru by dítě měli doprovodit oba rodiče. Předejde se tak ovlivnění dítěte jedním z rodičů, přičemž závěrům takto provedeného pohovoru je následně přikládána vyšší váha.

Dítě má zároveň možnost vidět své rodiče, jak společně řeší vzniklou situaci, což je pro něj bezpochyby důležitá zkušenost pro jeho další vývoj a zvládnání celé situace.

⁴ Děti většinou nejsou obeznámeny s tím, jaká práva v soudním procesu o úpravě poměrů, kterého jsou nedílnou součástí, mají. V rámci informování dětí o jejich právech formou jim blízkou vznikají v internetovém prostoru příručky o jejich právech, které by měly být pro dětského uživatele co nejzajímavější a uživatelky příjemné. Pro české uživatele jsou k dispozici například webové stránky www.naseprava.cz.

⁵ Za zmínku stojí praxe některých orgánů SPOD, které se závěry pohovoru seznamují rodiče před soudním jednáním v rámci společného setkání, kdy je s nimi zároveň přání dítěte diskutováno. Případné překvapení rodičů z názoru dítěte a následný odpor k respektování jeho přání je tímto přístupem možné redukovat.

Zároveň se můžeme setkat s dětmi, které jsou při čekání na pohovor (na chodbě soudu či v čekárně na orgánu SPOD) vystaveny rodičovskému konfliktu, kdy dochází ke vzájemnému napadání či agresivnímu mlčení mezi rodiči. Takováto atmosféra, která pohovoru předchází, tedy není jeho nejpříjemnějším začátkem.

Riziko ovlivnění dítěte v době těsně předcházející samotnému pohovoru je dle mého názoru zanedbatelné v porovnání s případnou, jak uvádí Matoušek (2015), *permanentní kampaní* jednoho rodiče směřovanou vůči druhému. A proto se nedomnívám, že zajištěním doprovodu dítěte oběma rodiči, bude toto riziko eliminováno.

Z vlastní zkušenosti si dovolím uvést, že v případě, kdy už k bezprostřednímu ovlivňování před rozhovorem skutečně dochází, dítě na počátku pohovoru sice opakuje podsouvané fráze. Pokud je však pro rozhovor vyčleněno dostatečné množství času, jsou v něm užity vhodné techniky a vytvořena atmosféra důvěry, je pravděpodobné, že se dítě těchto frází nebude držet po celou dobu rozhovoru.

Neexistuje tedy sjednocený způsob, který by měl být považován za nejvhodnější. Každý případ by měl být posuzován individuálně s přihlédnutím k hloubce rodičovského konfliktu a jejich schopnosti se před dítětem ovládat.

Ovšem otázka ovlivňování dítěte je důležitým faktorem, který determinuje hodnotu závěrů pohovoru. Bude tedy pojednána v následující podkapitole.

5.5. Ovlivnění dítěte

Ovlivňování dítěte může probíhat ze strany rodičů, ale i profesionálů, kteří s dítětem pracují a to i zcela nevědomě. Z výše uvedeného vyplývá, že možná manipulace dítětem je v praxi často používaným argumentem pro znehodnocení závěrů spolupráce s dítětem.

5.5.1. Ovlivnění ze strany rodičů

Do určité míry lze manipulaci ze strany jednoho z rodičů v průběhu pohovoru identifikovat a separovat od autentické výpovědi dítěte.

Matoušek (2015, str. 58) uvádí, že dítě, které je jedním rodičem proti tomu druhému *tzv. programováno*, užívá ve svém projevu často výrazy a fráze, které by jiné dítě

stejného věku nepoužilo. Pojmy, které dítě v takových chvílích použije, často nekorrespondují s jeho jinak užívanou slovní zásobou.

Pokud dítě sděluje, že nemá rádo jednoho z rodičů, je nutné zjišťovat vztah dítěte k rodiči i jiným způsobem než pouze na verbální úrovni a to třeba prostřednictvím již zmíněné hry či použitím otázek, kterými je možné komplexněji nahlédnout způsob, jakým tráví dítě s rodičem například volný čas, jak se s ním učí apod.

Pokud však rodičovský konflikt trvá již delší dobu a takováto *permanentní kampaň (tamtéž)* je v životě dítěte přítomná téměř denně, stává se její identifikace ve výpovědi dítěte složitější. Dítěti není v takových chvílích dovoleno vytvářet si vlastní názory o druhém rodiči často proto, že je mu kontakt s rodičem odepřen, případně mohou být příjemné zážitky s ním manipulujícím rodičem překrucovány apod. Proto je pro profesionála důležité mluvit s dítětem již na začátku rozpadu rodiny.

5.5.2. Ovlivnění dítěte profesionálem

Pozor na ovlivňování dítěte by si měl dát i sociální pracovník během rozhovoru s ním. Obecně jsou děti považovány za více sugestibilní, než dospělý jedinci, a tudíž je nelehké od nich získat jejich skutečné názory.

Podle Delfos (2018) je uvedené spíše nepochopením dětského pojetí reality. Výzkumy, které se sugestibilitou dětí zabývaly a jsou v knize uváděny, podle autorky chybně zaměňovaly tendenci dětí nezpochybňovat autoritu dospělého za skutečnou senzitivitu dětí na ovlivnění. Děti často podléhají zavádějícím otázkám dospělých, přičemž věk tazatele hraje důležitou roli. Dítě, především mladšího věku, a priori nepřepokládá, že se dospělý mýlí či ho chce oklamat, a proto na tuto otázku odpovídá tak, aby do odpovědi právě zjištěnou „skutečnost“ zahrnuo, nikoli způsobem, který informaci od tazatele vyvrací. Pro ilustraci je možné převzít jeden z autorčiných případů, kterými svá tvrzení dokládá:

„Malé dítě, kterého se zeptáme, zda jsou balonky ve třídě červené, nebo modré, hned uvede barvu, i když ve třídě žádné balonky nevisí. Není samozřejmé, aby dítě výrok dospělého zpochybnilo a položilo si otázku, zda balonky ve třídě opravdu visí. Otázka nezpochybňuje, zda tam balonky visí, a tím sugeruje, že ano. Zeptáme-li

se téhož dítěte, zda ve třídě visí balonky, a jestliže ano, jakou barvu mají, dítě odpoví, že tam žádné balonky nevisí, a neuvede ani žádnou barvu.“ (Delfos, 2018, str. 23)

6. Metodologie šetření přístupu zúčastněných profesionálů k přání dítěte v řízení o úpravě poměrů

6. 1. Cíle šetření a tvorba hlavní výzkumné otázky

Cílem následujícího šetření je reflexe současného přístupu k přání dítěte během soudního řízení ve věci úpravy poměrů v praxi soudů prvního stupně a orgánu SPOD spolu s případnými obtížemi implementace legislativně zakotvených práv dítěte na participaci a možným prostorem pro změnu.

6. 2. Hlavní výzkumná otázka

V závislosti na uvedeném cíli šetření byla stanovena následující hlavní výzkumná otázka:

HVO: Jakým způsobem přistupují zúčastnění profesionálové k přání dítěte v řízení o úpravě poměrů?

6. 3. Dílčí výzkumné otázky a operacionalizace

Na základě teoretické části této práce, kde byly odvozeny následující dílčí výzkumné otázky.

DVO 1: Jakým způsobem pojmají zúčastnění profesionálové participační práva dítěte?

DVO 2: Jakým způsobem hodnotí zúčastnění profesionálové legislativní zakotvení participačních práv dítěte v českém právním řádu?

DVO 3: Jak konkrétně odborníci zapojují dítě do rozhodovacího procesu?

DVO 4: Jaké změny by dle zúčastněných profesionálů měly být provedeny v přístupu k participaci dítěte na soudním jednání?

DVO 5: Jak zúčastnění profesionálové pojmají přání dítěte v kontextu jeho zájmu?

Na základě výše uvedených dílčích výzkumných otázek byly vytvořeny konkrétní otázky do polostrukturovaného rozhovoru, které slouží k jejich zodpovězení. K tvorbě otázek byly především použity právní předpisy týkající se participačních práv dětí, které svou formulací umožňují široký interpretační prostor.

DVO 1: Jakým způsobem pojmají zúčastnění profesionálové participační práva dítěte?

- 1.) Jaká je Vaše role při zajišťování participačních práv dítěti na soudním řízení?
- 2.) Jak je Vámi interpretováno ustanovení článku 12, odst. 1, Úmluvy o právech dítěte, konkrétně formulace „*Státy, které jsou smluvní stranou Úmluvy, zabezpečují dítěti, které je schopno formulovat své vlastní názory, právo tyto názory svobodně vyjadřovat ve všech záležitostech, které se jej dotýkají...*“ a „*názorům dítěte se musí věnovat patřičná pozornost odpovídající jeho věku a úrovni.*“ a jak své pojetí aplikujete do praxe?
- 3.) Jak chápete článek 12 Úmluvy o právech dítěte v kontextu dohody rodičů v porovnání se situací, kdy k dohodě mezi rodiči nedošlo? Jak toto pojetí aplikujete v praxi?
- 4.) Liší se nějakým způsobem Váš přístup k přání dítěte, při zvažování jednotlivých forem péče? Je u některé z nich pro Vás názor dítěte důležitější?

DVO 2: Jakým způsobem hodnotí zúčastnění profesionálové legislativní zakotvení participačních práv dítěte v českém právním řádu?

- 5.) Je podle Vašeho názoru současná česká úprava legislativního zakotvení participačních práv dítěte pro výkon vaší profese dostatečná?
- 6.) Jak se ve vaší praxi projevuje existence právní domněnky, „*(...)o dítěti starším dvanácti let se má za to, že je schopno informaci přijmout, vytvořit si vlastní názor a tento sdělit.*“

DVO 3: Jak konkrétně odborníci zapojují dítě do rozhodovacího procesu?

- 7.) Jaké Vám Vaše role poskytuje možnosti pro zapojování dítěte do soudního jednání? Srovnajte, prosím, s možnostmi soudce/sociální pracovnice? Doplňující otázka: Máte možnost nějakého školení pro vedení rozhovoru s dítětem? Užíváte během rozhovoru nějaké speciální techniky, pomůcky?
- 8.) Jakou roli hraje při Vašem posuzování hodnoty závěrů rozhovoru s dítětem i způsob, jakým byly tyto zajištěny?

DVO 4: Jaké změny by dle zúčastněných profesionálů měly být provedeny v přístupu k participaci dítěte na soudním jednání?

9.) Spatřujete zde nějaký prostor pro změnu současné praxe při zapojování dítěte do soudního procesu?

10.) Na tomto místě můžete uvést informaci, kterou vnímáte jako potřebnou ještě sdělit.

DVO 5: Jak zúčastnění profesionálové pojmají přání dítěte v kontextu jeho zájmu?

11.) Jakým způsobem přistupujete k přání dítěte při určování jeho zájmu?

6.4. Volba výzkumné metody

Pro účely dosažení stanoveného cíle jsem zvolila formu kvalitativního výzkumu. Předností, kterou Hendl (2005, str. 58) spatřuje v kvalitativním výzkumu, je způsob sběru dat, který umožňuje hlubší popis problematiky, přičemž je užíván při zjišťování *hodnotové orientace* účastníků výzkumu.

Jako nástroj sběru dat byl pro účely této práce použit polostrukturovaný rozhovor obsahující předem připravené otázky, které bylo možné zároveň v průběhu rozhovoru rozvíjet, čímž bylo možné prohlubovat získávané informace. Forma polostrukturovaného rozhovoru zároveň umožňovala položení již připravené otázky č. 11 *Jakým způsobem přistupujete k přání dítěte při určování jeho zájmu?* ve chvíli, kdy se již touto otázkou respondent částečně sám zabýval, což přispělo k větší autentičnosti sdělovaného. Tato otázka tedy neměla své pevné místo a byla pokládána s ohledem na směřování rozhovoru.

Konkrétní znění otázek a jejich pořadí je uvedeno v příloze č. 2.

6.5. Výběr respondentů

Vzhledem k uvedené kvalitativní formě výzkumu, který předpokládá spíše menší vzorek respondentů než je tomu u kvantitativního šetření, byli osloveni tři profesionálové z řad soudců na opatrovnická řízení a tři sociální pracovníci k tomuto soudu místně příslušných orgánů SPOD, tak aby byl jejich poměr vyvážený. Respondenti byli vybíráni tak, aby jejich praxe v daném oboru činila minimálně 5 let. Délka praxe je důležitým faktorem v hodnotovém ukotvení profesionálů.

V rámci anonymizace a současné orientaci v odpovědích jednotlivých respondentů v textu, byli jednotlivým rozhovorům přiděleny identifikační znaky. Tedy výpovědi soudců jsou označeny písmeny Sd výpovědi sociálních pracovníků písmeny SP, dále je použito číslo pro diferenciaci respondentů stejné profese.

Charakteristika jednotlivých respondentů je uvedena v tabulce č. 1 – Charakteristika výzkumného vzorku. Výzkumný vzorek byl dále anonymizován, jak je vidět na níže uvedené charakteristice. Především soudci by mohli být na základě konkrétnějších charakteristik dohledatelní, a proto je délka praxe jednotlivých respondentů uváděna v rozmezích 10 let.

Respondent	Profese	Délka praxe v oboru	Pohlaví
Sd1	Soudkyně	25 let a více	žena
Sd2	Soudkyně	25 let a více	žena
Sd3	Soudkyně	15 let a více	žena
SP1	Sociální pracovníce	15 let a více	žena
SP2	Sociální pracovníce	5 let a více	žena
SP3	Sociální pracovníce	25 let a více	žena

Tabulka č. 1- Charakteristika výzkumného vzorku

6.6. Realizace šetření a její etika

Respondenti byli osloveni osobně i elektronicky, přičemž byli zároveň seznámeni s tématem šetření. Před samotným započítáním rozhovoru byli seznámeni s informovaným souhlasem, který podepsali. Respondentům byla garantována anonymizace rozhovorů a právo svůj souhlas do sedmi dnů od uskutečnění rozhovoru odvolat.

Rozhovory probíhaly za nepřítomnosti dalších osob. Tyto byly nahrávány a následně transkribovány. Délka rozhovorů se pohybovala mezi 30-60 minutami.

6.7. Metoda analýzy dat

Získaná data v podobě audiozáznamu byla nejprve doslovně transkribována, přičemž byla provedena redukce prvního řádu, byla tedy vynechána výplňková slova a další zvuky a sdělení, která nenesla žádný obsah. Data v transkribované podobě byla následně dále analyzována metodou otevřeného kódování. „*Otevřené kódování odhaluje v datech určitá témata.*“ (Hendl, 2008, str. 247) Rozhovory byly analyzovány pomocí kódů a následně rozděleny do kategorií.

6.8. Hodnocení validity výzkumu

Hendl (2008 str. 338) v knize *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace* představuje kritéria validity kvalitativního výzkumu podle Lincolna a Guby. Následující hodnocení validity předkládaného výzkumu je vypracováno podle těchto kritérií.

6.8.1. Pravdivostní hodnota

Již samotný fakt, že je na téma *Hodnoty přání dítěte v rámci opatrovnických řízení* zpracovávána diplomová práce, mohlo vést účastníky šetření ke zkreslování svých výpovědí. Zvolení výzkumný vzorek účastníků však neměl na výsledcích výzkumu žádný zájem a zaručením anonymizace jejich výpovědí byly učiněny kroky k zajištění co nejautentičtějšího sdělení.

6.8.2. Upotřebitelnost

Jak již bylo uvedeno, kvalitativní šetření nepředpokládá plošné zkoumání, jako je tomu u šetření kvantitativního, ale spíše hlubší subjektivní vhled do problematiky, proto je přenositelnost zobecněných závěrů šetření na jiný obdobný případ menší. Lze však předpokládat, že se profesionálové uvedených profesí setkávají s obdobnými situacemi a dilematy jako respondenti, proto je možné do určité míry závěry následně zobecnit.

6.8.3. Konzistence

Otázka konzistentnosti se týká opakovatelnosti šetření na stejném vzorku respondentů a míry shody opětovně získaných dat s daty již získanými (Hendl, 2008). V tomto směru nelze stoprocentně předpokládat, že by se výsledky tohoto šetření neměnily, protože je jeho cílem zjištění současné praxe. Dále také vzhledem

k tomu, že již samotný rozhovor o tomto tématu, které nemusí být v těchto kruzích dostatečně hluboce diskutováno, mohlo u respondentů vyvolat potřebu se tématem více zabývat, což by jistě ovlivnilo další výsledky. Jistou konzistentnost by však mohl zajišťovat fakt, že byli do rozhovoru osloveni profesionálové, kteří mají praxi minimálně 5 let v daném oboru, což předpokládá i hlubší ukotvení v jejich postojích a názorech.

6.8.4. Neutralita

Před samotnou realizací rozhovorů ani v jejich průběhu nebyl respondentům znám můj názor. Odpovědi respondentů nebyly v průběhu rozhovoru nijak hodnoceny.

7. Analýza a interpretace šetření přístupu zúčastněných profesionálů k přání dítěte v řízení o úpravě poměrů

Kapitola se věnuje analýze a interpretaci výsledků provedeného šetření, které byly transkribovány do písemné podoby. Vzorové transkribované rozhovory jsou přiloženy v příloze č. 3 této práce.

7.1. Výsledky šetření a jejich interpretace

Výsledky šetření jsou na základě otevřeného kódování uvedeny v jednotlivých kategoriích této podkapitoly, které byly vytvořeny na základě kódů obsažených v rozhovorech s respondenty. Jejich pořadí bylo zvoleno tak, aby na sebe jednotlivé kategorie plynuleji navazovaly, přičemž není totožné s pořadím dílčích výzkumných otázek.

Kategorie:

K1 - Legislativa

K2 - Schopnost dítěte vyjádřit svůj názor

K3 – Důkaz

K4 – Účast dítěte

K5 - Způsob slyšení

K6 - Zájem dítěte

K7 - Reflexe současné praxe a prostor pro změnu

7.1.1. Legislativa

Respondenti vesměs uvedli, že v případě legislativního zakotvení participačních práv dítěte, považují současnou úpravu za dostatečnou a to především s odkazem na nutnost individuálního přístupu k těmto právům což jim současné právní pojetí umožňuje. (Sd1, Sd2, SP1, SP2, SP3).

Soudkyně (Sd3) uvedla, že participační právo tak, jak je zakomponováno v české legislativě „je něco, čím se máme řídit, ale absolutní povinnost to není za situace, kdy by to bylo pro dítě nešetrné.“ S tímto názorem souzní i odpovědi všech ostatních respondentů. Vůči související otázce zavedení věkových hranic se většina respondentů jasně vymezila s odůvodněním, že by to odporovalo individuálnímu

přístupu, který je v těchto případech nezbytný. (Sd1, Sd3, SP1, SP2, SP3).

„Jako věkovou hranici bych asi nechtěla, protože jsou dětičky, které v 8, 9 letech jsou schopny říct úplně přesně, jak by si to představovaly a jsou dětičky, které v 17 letech se tam rozpláčou za stolem a řeknou, že nechtějí a tak.“ (Sd1)

„Věkové hranice v zákoně nepostrádám. Myslím si, že by to nebylo ani vhodné, protože každá věková hranice, která se v zákoně objeví je svým způsobem zavádějící.“ (Sd3)

„Třeba, když je tady malinké dítě a má se rozhodnout k nějaké ně úplně složité věci, tak proč ne. A kdyby tady byly dané nějaké věkové hranice, tak by třeba nemělo možnost.“ (SP2)

Sociální pracovnice (SP1 a SP2) současně vnímají výše uvedené klady i jako zápor této legislativní úpravy v případě jejich povrchní či překroucené interpretace.

„Nedostatky nejsou ve slovech, která v těch zákonech jsou. Ale jde o to, jak jsou ta slova chápána a jak je to možné skutečně aplikovat. A v reálu se to vlastně nedělá tak, jak je v těch předpisech podle mě stanoveno. To je ta podstata.“ (SP1)

„Tím, že to není jasně dané, tak to je podle mě správně. Ale jak se to potom vykonává v praxi, je teda strašný, protože prostě ta odborná veřejnost přestává používat zdravý rozum. A vlastně tím, jak to není úplně upravené, tak třeba ti advokáti v rámci války dokáží ta legislativní zakotvení vysvětlovat takovým způsobem, že mě stále přechází zrak.“ (SP3)

Z konzistentnosti odpovědí vybočovala soudkyně (Sd2), která postrádá legislativní zakotvení povinnosti rodičů dodržování participačních práv u jejich dítěte. *„To aby prostě rodiče měli povinnost pokusit se domluvit v zájmu dítěte, samozřejmě za participace toho dítěte. (...) Takže tady postrádám právní úpravu, aby byla takováto instituce, kde se bude pracovat s rodiči na tom, aby především rodiče respektovali názor svého dítěte. Protože ty rodiče znají své dítěte nejlépe. Já to dítě vidím chvíli před tím, než si začneme povídat.“ (Sd2)*

Respondenti se v legislativě spjaté s participačními právy dítěte dobře orientovali, což bylo poněkud překvapující u respondentek z řad sociálních pracovnic. Toto je dle mého názoru ovlivněno častou nutností zúčastněných profesionálů se participačními právy dítěte při výkonu své profese zabývat. Můžeme tedy říci, že většina těchto

odborníků disponuje znalostní platformou pro naplňování participačních práv dítěte na právní úrovni.

7.1.2. Schopnost dítěte vyjádřit svůj názor

V pohledech respondentů na schopnost dítěte vyjádřit svůj názor byla sledována u všech shoda v přesvědčení, že se jedná o individuální schopnost, která není odvislá od věku dítěte (Sd1, Sd2, Sd3, SP1, SP2, SP3).

„Tak já si myslím, že to je tak strašně obecná formulace, (...) některé děti tam celou tu dobu, (...) mlčí, dívají se zarytě do země a odpovídají maximálně: "ano, ne", (...) A na druhé straně třeba děti, o kterých by to člověk nikdy neřekl, tak tam nepochodují a ve svých 9 letech, třeba to zvládnou.“ (Sd1)

„Já si myslím, že je toto velmi individuální věc. Někdy je vám schopné naformulovat svůj názor osmileté dítě tak, že úplně koukáte a někdy ani to dvanáctileté, ani čtrnáctileté se není schopné vyjádřit k té věci.“ (Sd3)

„Já si myslím, že je to úplně individuální. Jsou děti, které dokážou formulovat svoje názory a není jim ještě dvanáct, nebo deset.“ (SP3)

Ve spojení se schopností dítěte vyjádřit svůj názor byla i uváděna právní domněnka, že dítě starší 12 let je schopno informaci přijmout a vyjádřit svůj názor, a to i mimo otázku, která byla v rozhovoru pro její zodpovězení uvedena. Přičemž společně s uvedením právní domněnky respondenti vyjádřili charakteristiku dítěte, které je pro ně schopno formulovat svůj názor (Sd2, Sd3).

„Musím toto pojímat tak, jak mi ukládá zákon a nálezy Ústavního soudu, kdy zákon říká 12 let a náleží Ústavního soudu 10 let. Takže v podstatě volně někdy od 10 let. Pokud tedy z něčeho nevyplyne, že to dítě není schopno formulovat své názory, pokud je třeba povědomost o tom, že to dítě je nějakým způsobem řečeno nadneseně postiženo.(...) Toto je tedy jediná věc, kdy od výsledku dítěte můžu ustoupit. Jinak se tedy striktně držím toho, že od 12 let naprosto absolutně vždycky, tedy s již uvedenou výjimkou. A jinak pokud jsou to prostě děti, které jsou šikovné, chytré, nepropadají ve škole a jsou tedy na nějaké mentální úrovni, tak v podstatě již od těch deseti let.“(Sd2)

„Takže já bych se od té hranice dvanácti let odrazila. Je to hranice, která se dostala do zákona i na základě doporučení psychologů. Je to skutečně hranice, kdy

psychologové říkají, že dítě už je schopno ten svůj názor hlavně sdělit. Že už se tak moc nebojí a také je to hranice, kdy už není tak ovlivnitelné rodiči. Nemyslím jenom přímo, vědomě, ale třeba i nepřímo tím, že s tím rodičem žije. Že už si dovede udělat na věc svůj názor.“ (Sd3)

V odpovědích (Sd2, Sd3, SP1, SP3) se dále objevovala obava z manipulace dítětem související s neschopností dítěte se k věci samostatně vyjádřit. „(...) *tohleto právo dítěte dává vlastně rodičům další střelný prach.“ (Sd2)* Přičemž pro některé bylo toto riziko pojímáno, jak překážka v přijetí závěrů pohovoru (Sd2). Pro jiné byla podnětem pro vytvoření takových podmínek pro dítě, aby mohlo svůj názor vyjádřit jiným způsobem, který by nebyl zatížen případnou manipulací (Sd3, SP1, SP3).

„(...)je pouze zapotřebí dbát různými způsoby a opatřeními na to, aby děti nebyly nástroj rodičů pro prosazení svých zájmů právě přes ta participační práva dítěte.“ (Sd3)

Pro respondentky z řad sociálních pracovníků (SP1, SP2, SP3) ovlivňuje schopnost dítěte vyjádřit svůj názor především jeho informovanost v dané věci. Toto bylo doprovázeno snahou dítěti informace poskytnout a tím mu dopomoci k tomu, aby této schopnosti nabylo. Hovořeno bylo i o potřebě dítěti umožnit získání časově omezené zkušenosti, například u střídavé péče pokud by tuto dítě preferovalo, přičemž až na základě ní by bylo dítě způsobilé vyjádřit svůj názor.

„Myslím si, že dítě, které je schopné formulovat své vlastní názory je dítěte, které rozumí dané situaci, ví co se děje. (...) Souhrnně to pro mě tedy souvisí s tím, jestli to dítě je schopné porozumět své situaci, kde stojí.“ (SP1)

„Já si myslím, že dítě je schopné svoje názory formulovat od té doby, kdy se nějakým způsobem projevuje, mluví. Ovšem je otázka, do jaké míry je schopné porozumět tomu, k čemu se má vyjádřit. Takže pokud bychom se ptali na část těch důležitých věcí, tak jsou věci, které ještě nedokáže plně pojmout, nedokáže tomu porozumět. Takže není úplně schopný se k tomu vyjádřit.“ (SP2)

„Takže pro mě je u střídavé péče souhlas dítěte důležitější, ale ten souhlas musí být se zážitkem, aby to byl skutečně informovaný souhlas.“ (SP3)

Sociální pracovníce (SP3) zároveň jasně vyjádřila nutnost vytvoření vhodných podmínek pro to, aby dítě bylo schopno svůj názor formulovat. „*Takže to není jenom na tom dítěti, ale i na nás a soudcích. Takže tuhle schopnost má spousta dětí, jde*

prostě o nás.“(SP3) Toto pojetí bylo patrné i v rozhovorech s respondentkami Sd3, SP1 a SP2.

U dvou respondentek (Sd1 a Sd2) bylo možné vypořádat nezahrnutí dětí mladších 7 let do žádné ze svých úvah v průběhu celého rozhovoru. Z toho je možné částečně usuzovat na jejich pojetí schopnosti dítěte vyjádřit svůj názor vzhledem k věku.

Všichni respondenti schopnost dítěte vyjádřit svůj názor označili za individuální, což koresponduje s jejich hodnocením současné legislativy, v níž nepostrádají věkové hranice, které by nedovolovali individuální posouzení každého jednotlivého případu. V úvahách však byly výrazně častěji v tomto směru zmiňovány děti přinejmenším mladšího školního věku, u některých pouze děti starší 8 let. Z toho je možné vyvodit, že tato schopnost je pro uvedené respondenty ovlivněna schopností verbalizace názoru či případně neschopností mladších dětí vytvořit si vlastní názor.

7.1.3 Důkaz

Soudní řízení je primárně založeno na dokazování stavu věci. Prání dítěte bylo tedy všemi zúčastněnými profesionály z logiky této věci pojmáno jako důkazní prostředek. Přístup respondentů ke slyšení dítěte se lišil podle toho, zda přání dítěte nazírali pouze či především z tohoto úhlu nebo jej pojímali komplexněji.

V odpovědích respondentky Sd1 byla nejvíce zřetelná představa o přání dítěte jako důkazu pro soudní rozhodnutí. Velmi explicitně je přítomna v následujícím citátu, kde respondentka prezentuje svůj přístup k dítěti a jeho participačním právům. „(...) *Takže v první řadě se snažím rodiče přesvědčit, že pokud je dítěti víc než 12 let, tak je sice povinností soudu, aby zjistil názor dítěte, a snažím se je přesvědčit i o tom, že pokud dítě řekne nějaký názor, takže pokud soud nemá nějaké jiné zásadní důkazy, pro které by nemohl názoru dítěte vyhovět, tak názoru dítěte musí vyhovět.*(...) *Takže snažím se vystríhat se toho, aby ten rozhovor s dítětem byl tak úplně nutný, no a pokud to nutné je, tak nezbyvá než to dělátko tam navelet, naopak odvelet rodiče a prostě zkusit od dítěte zjistit, co ono na to. (...)* *Takže pokud je to nějak vyhrocené mezi rodiči, tak mi bohužel nic jiného nezbyvá.*“ (Sd1) Nejvýrazněji je však toto pojetí přítomné v jejích odpovědích (Sd1) v otázce týkající se případné změny současné praxe či ideálním způsobu slyšení dítěte, kdy je zřejmé, že její návrh souvisí především s nutností učinit přání dítěte nezpochybnitelným důkazem. „(...) *že by bylo dobré, kdybych ty rodiče z té jednačky nemusela vyhánět* (pozn. myšleno

při provádění pohovoru s dítětem). *Samozřejmě záleží na okolnostech, ale já si myslím, že když ty rodiče to neslyší, tak oni potom mají ten prostor říkat: "no jo, ale kdo ví, jak on to myslel, a kdo ví, kdo ho takhle navedl". Ale kdyby to slyšeli úplně přesně, jak to to dítě říká. Ale v tu chvíli by to přání dítěte pro rodiče asi bylo hmatatelnější a nebudou mít tak velký prostor pro to to přání zpochybňovat.(...)*“
Obdobným způsobem se vyjádřila respondentka Sd2 „*A potom, to co Vám řeklo to dítě, tak řekne těm rodičům a ten rodič, kterému to nehraje do karet, povstane a řekne, že jsme dítě ovlivnili, že to tak není, že je dítě ovlivněno matkou a soudem a vším a že to určitě neřeklo. Takže v poslední době bohužel už i já jsem k tomu musela přistoupit, čas od času musíme přistoupit k tomu, že je ten pohovor veden tady v nastoupené jednací síni před těmi rodiči.*“ (Sd2)

Dalším uváděným způsobem, který by mohl zajistit důkazní hodnotu pohovoru s dítětem, bylo jeho provedení v neutrálním prostředí školy za neúčasti rodičů. „*Ale třeba pohovory ve škole považuju jako za prima způsob, protože jednak to dítě není v úplně cizím prostoru a hlavně se potom můžeme vyhnout takovému tomu: "ona tam máma vedla to dítě, a kdo ví, co mu říkala". Prostě OSPOD přijde do školy a nikdo z rodičů o tom neví a tak.*“ Pohovory ve škole pro jejich objektivnost pozitivně hodnotila i respondentka SP2.

V případě rodičovského sporu respondenti častěji hovořili o potřebě znát názor dítěte než v případě dohody rodičů, což v celkovém kontextu výpovědí naznačovalo spíše důkazní hodnotu tohoto přání (Sd3, SP1, SP2, SP3):

„*No já si myslím, že když je spor mezi rodiči o výchovu a to je jedno o jakou, tak ten názor dítěte se snažím zjistit vždy a to i u dítěte, které je skutečně malé. (...) Ale pokud ten spor o výchovu není, (...) tak tam to pro mě záleží na tom, jak zní ta dohoda rodičů. Pokud se mi ta dohoda rodičů jeví naprosto běžná, v souladu s tím, jak je dítě velké, jak je zdravé, jestli je ve škole v pořádku, tak netlačím na zjištění názoru dítěte. Naopak si myslím, že potom můžeme odstoupit od toho, že ho budeme zbytečně stresovat.*“ (Sd3)

7.1.4. Účast dítěte

Přístup k přání dítěte ve smyslu zajištění účasti dítěte na soudním jednání byl výrazně patrný ve výpovědích respondentek Sd3, SP1, SP2, SP3, což se projevovalo mimo jiné tím, že otevřely téma potřeby dítě informovat o průběhu soudního

procesu, případně vyjádřením, že by dítěte mělo být celým procesem soudního řízení sociálním pracovníkem či k tomu vyškoleným advokátem provázeno (SP1). Především v postojích respondentky SP1 bylo zřejmé, že přání dítěte pojímá jako právo dítěte být přiměřeným způsobem zapojeno do soudního řízení, což se promítlo mimo jiné v jejím vyjádření k nutnosti mluvit s dětmi za situace, kdy se jejich rodiče na úpravě poměrů dohodli. *„Myslím si, že v účasti dítěte na soudním jednání v případě dohody rodičů by neměl být rozdíl od situace, kdy se rodiče nedohodnou. Proč bychom měli dělat rozdíl v tom, když se za dítě rodiče dohodnou? Kde je teda ta možnost dítěte k tomu říci svoje. Mělo by se k tomu tedy přistupovat stejně, ale vůbec se to neděje a ani já to nedělám.“* (SP1)

Pojetí přání jako účasti dítěte na procesu řešení sociální pracovníce (SP2) vyjádřila svou představou o ideálním přístupu k participaci dítěte. *„Přijde mi, že během těch opatrovnických řízení, je hodně malý prostor pro to, aby ti rodiče mohli na tom návrhu úpravy pracovat i s tím dítětem. Že na to prostě my a už v žádném případě soudci nemáme čas si tam všechny pozvat, aby to všichni řešili společně. Takže bychom třeba právě nejprve jednali třeba s rodiči, potom s dítětem a následně bychom si je pozvali společně a tam by všichni konzultovali svá přání, a následně by to třeba poskládali dohromady.“*

Přímou účast dítěte na soudním jednání respondentka Sd2 zpochybnila těmito slovy. *„Úmluva o právech dítěte nejen ten článek 12, ale celá, prostě byla koncipována a byla napsána a měla by vyznívat tak, že dítě má právo na šťastné dětství, na to mít maminku a tatínka, má právo na to, aby nebylo obtěžováno problémy mezi maminkou a tatínkem a výsledek je ten, že dítě je tady uprostřed boje, který, kdo u toho nikdy nebyl, si vůbec nedokáže představit, co jsou ti dva lidi, kteří si nějakým způsobem prostě spolu pořídili, co jsou schopný si dělat a je to strašný. A je to čím dál tím horší. A fakt je teda ten, že ještě než se tady všude začalo mluvit o Úmluvě o právech dítěte apod., tak ty spory takhle strašně vypjatý nebyly. A čím víc tady participujeme děti na řízení a čím víc se snažíme řešit práva dětí, tak tím podle mě víc jdou práva dětí do háje, protože nikdo není schopný vysvětlit rodičům, že mají povinnosti.“* Ve svých výpovědích však podporuje nepřímou účast dítěte, kterou by mi měli zprostředkovat jeho rodiče. *„(...) Rodiče by měli být zejména poučováni státem nebo jinou institucí a školeni v tom, že je tady nějaká Úmluva o právech dítěte a že mají povinnost respektovat názor dítěte. Já jako soudce ho respektuji, ale co je mi to*

platné, když ho nerespektují jeho rodiče a fakt je ten, že to není zakotveno v podstatě vůbec nikde.“

Respondentka Sd1 se vyjádřila k účasti dítěte na soudním jednání následujícím způsobem *„(...) především se snažím to dítě z toho, pokud to jde, vynechat.“* V kontextu celého rozhovoru bylo zřejmé, že v jejím přístupu výrazně převažuje důkazní pojetí dětského přání. K tomuto důkazu tedy přistupuje až za určitých okolností, kdy je pro ní tento „materiál“ nezbytný.

V případě potřeby profesionálů skutečně zprostředkovat dítěti účast na soudním jednání, můžeme hovořit o komplexnějším pojetí přání dítěte, přičemž je do tohoto často zahrnuto i jeho informování o probíhajícím procesu, což nemá pro soudní řízení prakticky žádnou.

7.1.5. Způsob slyšení.

Způsoby slyšení dítěte, které respondenti ve svých výpovědích uváděli, by bylo možné rozdělit do dvou skupin.

První způsob slyšení dítěte se objevoval ve výpovědích respondentek Sd1 a Sd2, které svůj přístup zakládají především na intuici a k otázce využití speciálních technik při vedení rozhovoru uvedly, že žádné nevyužívají. *„Né, to vůbec né. Ani speciální otázky. Spíše se snažím navázat takový kamarádský vztah, podle toho, jak se mi to dítě jeví. Jakože povídat si, né že to na něj hnedka vybafnu. Ale začít si povídat o škole, o kamarádech a tak. A potom teda nenápadně se přesuneme k té zásadní záležitosti.“* (Sd1) *„(...) vedete pohovor s dítětem, snažíte se být strašně milý, přátelský, navázat nějaký kontakt, jinak vám to dítě nic neřekne.(...) Já se vždycky jenom prostě snažím tomu dítěti neublížit.“* (Sd2) Přičemž druhá z respondentek se jedním dechem vůči této praxi zároveň vymezila *„Ale myslím si, že je to takhle špatně nastavené. Že s těmi dětmi by měl mluvit psycholog nebo pedopsycholog, tedy někdo kdo je v tom kováč. A né žádný soudce nebo sociální pracovník. Žádné školení nám totiž nepomůže, když to porovnáš se s tím, jak dlouho studuje takový psycholog, aby tu práci mohl dělat s časem, které by bylo na nějakém školení.“* (Sd2)

Z rozhovorů s těmito soudkyněmi vyplynulo, že pohovory provádějí v jednacích místnostech v budově soudu. V případě, že to bylo bezpodmínečně nutné pro důkazní hodnotu pohovoru, jsou schopny dítě vyslechnout před rodiči, případně dalšími

účastníky řízení, což již bylo uvedeno v oddíle pojednávající mimo jiné o přání dítěte jako důkazním materiálu. Tuto praxi zmínila i respondentka SP3, která jí se vůči ní jasně vymezila těmito slovy: „*Ale mě to přijde úplně hrozný. (...) V tomhle jsem zásadně proti tomu. Já to dítě beru jako oběť toho procesu. Vůbec nevím, proč by tam měly vystupovat před těmi rodiči a poslouchat jak se u toho jednání příšerně chovají. A myslím si, že v tomhle bychom se měli chovat podle zákona o obětech, kdy se prostě oběti před obžalovanými nevyslychají, protože někteří rodiče se jako pachatelé trestných činů prostě chovají.*“ (SP3)

Respondentky (Sd1, SP1, SP2, SP3) uváděly, že při pohovoru s dítětem využívají různé techniky a především hru. „*Taky používáme různé techniky, když s nimi mluvíme, které jsou blízké dětem. Je to prostřednictvím hry, nějakých zábavných technik a pomůcek, kdy si s nimi malujeme, povídáme si s nimi né úplně strojeně apod.*“ (SP2)

Tyto respondentky (Sd1, SP1, SP2, SP3) zároveň explicitně zmínily, že jsou pro ně hodnotnější závěry pohovorů, během nichž byly děti v pohodě, a byly redukovány potencionální stresové faktory. „*Takže (...) čím lépe a hladčeji to proběhne pro to dítě, tak mám šanci, že něco zjistím a můžu těm výsledkům dát nějakou váhu.*“ (SP1)

Za zmínku jistě stojí i následující dva přístupy respondentek z řad soudkyň při zjišťování názoru dítěte. „*(...) čas od času jsem měla možnost mluvit s dětmi po telefonu, ale to jenom u hodně velkých dětí. Nebo mi ty děti píšou. Klasicky soudní jednání, kde ty děti říkají, co chtějí a jak to chtějí a já těm dětem potom říkám, že kdyby došlo k nějaké změně, kdyby si to rozmyslely nebo bylo něco jinak, ať nepíšou na soud nebo ať se obrátí na OSPOD, nebo dají nějakým jiným způsobem soudu vědět, že je to jinak. No a jeden kluk mi napsal, že už chce být u táty a dal mi tam číslo na mobil. A když potom táta dal návrh na vydání předběžka, tak jsem tomu dítěti zatelefonovala a věděla jsem, na čem jsem.*(...)“ (Sd2)

„*Není výjimkou, že jsem byla i několikrát v mateřské škole a pozorovala jsem dítě při hře. Povídali jsme si, jak doma pomáhá mamince, jak si spolu hrají, zároveň jsme si hráli v kuchyňce, v domečku. Takže čistě jenom, jak se dítě vyjadřuje o svých rodičích. Vůbec se malých dětí neptám přímo na jejich názor: "s kým by chtěl bydlet", (Sd3)*

Výše uvedený způsob zjišťování názoru dítěte, který praktikuje respondentka Sd3 je blízký i respondentce SP1, která uvedla obdobný případ nepřímého mapování názoru dítěte a označila ho za velmi přínosný:

(...) fyzicky se půjdu podívat do domácností obou rodičů, abych viděla, jak dítě interaguje s rodiči. A tímhle pozorováním se dá taky hodně zjistit z přání dítěte. Jako že se nemusí říkat „tak a teď probíhá pohovor“. (SP1)

Tato respondentka také v rozhovoru zmínila možnost provedení pohovoru ve školských zařízeních, přičemž formulovala negativa pohovorů s dětmi prováděnými ve školách. *„Máme na to právo, ale podle mého v jiných situacích, kdy je třeba dítě ohrožené, když se do rodiny nemůžu dostat apod. Ale nepřijde mi to pro to dítě dobré. (...) to dítěte se na to vůbec nepřipravilo, zaskočilo se tam, ono se hrozně leklo. Myslím si, že i mň řekne. Navíc ho označkuj, přišla si pro něho sociálka, a navíc to někdo může vykecat. (...) přišlo mi to vlastně hodně nefér a to jak vůči dítěti, tak vůči tomu rodiči. (...)“* (SP1)

Přístup respondentů ke způsobu slyšení dítěte se lišil podle toho, zda přání dítěte nazírali pouze či především optikou důkazní nebo jej pojímali komplexněji. Pokud v jejich pojetí převažoval pohled jednostranný, přistoupili i někdy k výslechu dítěte před ostatními účastníky řízení, a to v rámci zajištění co největší důkazní hodnoty tohoto „materiálu“. Zároveň nepoužívaly žádné speciální techniky ani pomůcky, z čehož jasně vyplývá, že závěry pohovoru s dítětem vyvozovaly především z jeho verbálního projevu. Tento přístup převažoval u respondentek z řad soudkyň (konkrétně u dvou dotazovaných).

Respondenti pojímající přání dítěte komplexnějším způsobem, můžeme sledovat větší tendenci s dětmi mluvit prostřednictvím hry a používat další techniky, které jsou jim blízké. Z tohoto je možné usuzovat na jejich snahu dítě do procesu zahrnout způsobem, který respektuje věkové zvláštnosti dítěte a jeho individualitu. Takovým způsobem je možné zjistit účast na soudním řízení ve větší míře než v případě „pouhého“ výslechu.

7.1.6. Zájem dítěte

Všichni respondenti v otázce přání dítěte v kontextu jeho zájmu v první řadě uváděli, že dbají na ochranu dítěte, která by byla důvodem pro nevyhovění jeho přání. (Sd1, Sd2, Sd3, SP1, SP2, SP3). „*Kdyby to dítě bylo ohrožené, tak k jeho přání samozřejmě spíše nepřihlížím.*“ (Sd1). V odvodněných případech bylo do ochrany dítěte zahrnuto i jeho nevyšlechnutí (Sd1, Sd2, Sd3) „*(...) že někdy může převážit v zájmu dítěte to, že by mělo být oprostěno od soudního řízení, než za každou cenu zjišťovat přání dítěte.*“ (Sd3)

Zároveň bylo zřejmé, že v případě úpravy poměrů nezletilého dítěte, kdy se předpokládá, že oba rodiče většinou vykazují vhodné podmínky pro péči o dítě, mají respondenti tendenci v rámci vyhodnocení zájmu dítěte preferovat jeho přání. Míra této preference však byla u jednotlivých respondentů odlišná a odvíjela se především od toho, jaké faktory do vyhodnocování zájmu dítěte respondenti zahrnovali.

Absolutní vyhovění přání dítěte, v případě že pro něj není nějakým způsobem ohrožující, bylo patrné u respondentky Sd1, kdy tato uvedla: „*(...) pokud si například děťátko přeje být svěřeno do péče maminky, nicméně maminka žije v neuspořádaných poměrech, třeba nedej bože bere nějaké drogy, pije alkohol, nebo prostě i ty poměry můžou být neuspořádané jinak, tak to nejde tak úplně tomu dítěti vyhovět. Ale samozřejmě pokud oba rodiče žijí ve spořádaných poměrech, mají podmínky pro péči o dítě, tak pak není důvod proč tomu dítěti nevyhovět, pokud něco řekne.*“ (Sd1)

Přístup respondentky Sd2 v praxi je obdobný, avšak zároveň ho kritizuje, což souvisí s jejím zpochybněním celkového pojetí participačních práv dítěte v průběhu celého rozhovoru. „*(...) Protože musím od těch minimálně 12 let ty děti ve své podstatě poslouchat (...). Každý řekne (pozn. myšleno znalci a psychologové), nebo alespoň ti, se kterými jsem se setkala, že o dětech mají rozhodovat rodiče, protože mají rodičovskou odpovědnost. (...) Takže ano, názoru dítěte věnuji patřičnou pozornost, ale myslím si, že je to trošku cesta do pekla.*“

Absolutní vyhovění přání dítěte ve svém vyjádření uvedla i respondentka SD2, která by s přáním dítěte dále pracovala tak, aby mu bylo možné do budoucna vyhovět

a zároveň ho jeho splnění neohrožovalo. „*Pokud si to dítě přeje věc, kterou lze splnit a pokud pro něj není nějakým způsobem nebezpečná, tak k názoru dítěte přihlížím a v případě úpravy poměrů jeho přání beru jako směrodatné. Ale pokud si to dítě přeje věc, která není v souladu s jeho bezpečím, nebo s tím, aby bylo v pohodě, tak samozřejmě lze postupovat nějak jinak, ale zároveň u toho beru stále v potaz jeho přání a potom můžu následně postupovat tak, abych vytvořila podmínky pro to, aby se to přání mohlo dítěti splnit.*“ (SD2)

Komplexní pohled na přání dítěte vyjádřila respondentka Sd3 „*Já tomu přání přikládám vážnost, pokud je pro dítě nějakým způsobem splnitelné a optimální a pokud odráží situaci v rodině.(...) Takže se snažíme v rámci uspořádání rodinných poměrů na to myslet, ale není to tak, že bychom skutečně zapsali přání a řídili jsme se tím, ale dotváří nám to celkový pohled na situaci, protože to zapadá do celkového kontextu.* (Sd3). Tento názor byl ve shodě s vyjádřením všech respondentek SP1, SP3 „*Zájem dítěte je jeden velký balík a do toho zahrnuju i přání dítěte, protože bych měla vědět, co to dítěte chce.*“ (SP1) Z odpovědi respondentky SD3 částečně vyplývá, že přání dítěte zahrnuje do vyhodnocování jeho zájmu. Zároveň by však v případě kolize těchto dvou konceptů s dítětem o této kolizi hovořila a vysvětlovala, proč je toto pro něj nebezpečné.

7.1.7. Současná praxe a prostor pro změnu

Často uváděným faktorem pro nedostatečnou aplikovatelnost participačních práv dítěte bylo velké přetížení zúčastněných profesionálů a s tím související malé časové možnosti. Nejvíce to asi ilustruje vyjádření respondentky Sd2: „*Samozřejmě, že mi moje role dává možnost sebrat se a zajít za dítětem do školy, ale v realitě soudce Soudu XY, já nemám většinou čas zajít se ani napít, natož, abych běhala někde po školách. To chápu, že někde, kde je nápad dva, tři spisy za měsíc na nějaké té oblasti, to lze takto dělat. Ale upřímně řečeno, já ani nevím, jaké možnosti máte vy (pozn. myšleno sociální pracovnice na OSPOD), protože vím, že toho máte taky strašně moc.*“ (Sd2)

Respondentka SP3 uváděla, že v participaci dítěte na soudním jednání vidí ještě velké mezery, které spatřovala především na straně jiných zúčastněných subjektů: „*Vzdělávání soudců ve vedení pohovorů s dítětem; soudci více spolupracující s OSPOD; možnost, aby ten soudce šel do prostředí dítěte; absolutně změnit*

především procesní řízení opatrovnických soudů,(...) Větší vzdělání advokátů (pozn. rodičů) v rodinném právu.“

Další návrhy na změnu a reflexe současné praxe již byly, uvedeny v jiných kategoriích, ve kterých též hrály svojí roli. Jedná se tedy o potřebu dítě soudním řízením provázet a případně zahrnout do procesu advokáty, kteří by se zaměřovali na zastupování dítěte a mohly komplexněji naplňovat jejich participační práva (SP1). Respondentky Sd2 a SP2 v současné praxi postrádají prostor či instituci, která by působila na rodiče tak, aby byly tyto schopni zahrnout přání dítěte do svého rozhodování. Což i souvisí s vyjádřením respondentky SP1, která by závěry pohovoru s dítětem rodičům netajila, naopak by je s nimi diskutovala. *„Oni se jich stejně hnedka 5 minut po pohovoru ptají, co z nich vlastně vypadlo. Takže mi přijde vlastně dobré si ty rodiče pozvat, protože mnohdy ty rodiče, né tedy všichni, na to přání dítěte slyší, i když se nemůžou dohodnout.“* Dalším návrhem, který vznesla respondentka Sd1 během rozhovoru bylo umožnění výslechu dítěte před jeho rodiči, aby se zvýšila jeho důkazní hodnota.

Současnou praxi respondentka Sd3 zhodnotila následujícím způsobem: *„Já si myslím, že teď se to teprve pořádně rozbíhá, že participační práva dítěte máme v občanském zákoníku. A i současná judikatura Ústavního soudu míří tím směrem, že ta participační práva by se měla skutečně posilovat, kdy by se mělo dbát nejenom na zjištění názoru dítěte, ale i na informování dítěte o výsledku soudního řízení. To je jeden z posledních ústavních nálezů. Takže si myslím, že se participační práva dítěte postupně posilují, že to je určitě dobře a je pouze zapotřebí dbát různými způsoby a opatřeními na to, aby děti nebyly nástroj rodičů pro prosazení svých zájmů právě přes ta participační práva dítěte.“ (Sd3)*

7. 2. Výstupy výzkumných otázek

V této podkapitole budou diskutovány výsledky šetření v rámci dílčích výzkumných otázek.

DVO 1: Jakým způsobem pojmají zúčastnění profesionálové participační práva dítěte?

Pro zúčastněné profesionály je v rámci participačních práv dítěte primárním tématem jeho přání. Přání dítěte má v rámci soudního procesu dvě základní roviny a to rovinu důkazní a rovinu účasti. Pojetí důkazní v sobě nezahrnuje prvky účasti dítěte na soudním řízení a je ho možné považovat spíše za formální úkon. S tímto je spojena občasná potřeba profesionálů provést tento úkon za podmínek, které mu přisoudí co největší důkazní hodnotu, tedy za přítomnosti všech účastníků řízení. Během formálních pohovorů nejsou užívány žádné zvláštní techniky, kterými by se bylo možné přiblížit individuálním a věkovým potřebám dítěte. Dítě musí přednášet své přání způsoby, které jsou typické pro formální komunikaci dospělých. Tento přístup je bližší ze své podstaty soudcům, případě jeho praktikování uváděly dvě ze tří oslovených soudkyň. V případě druhého pojetí přání dítěte jako prostředku účasti dítěte na soudním jednání byla ze strany profesionálů pozorována zjevná snaha přizpůsobení průběhu pohovoru jeho potřebám a to i prostřednictvím různých kreativnějších technik, především hry s dítětem. Tito profesionálové se ve svých sděleních vyjadřovali o provádění pohovorů s dětmi různého věku, přičemž zástupci prvního přístupu hovořili pouze o dětech starších 8 let. Z tohoto lze částečně usuzovat na to, jakým způsobem uvedená pojetí ovlivňují hodnocení schopnosti dítěte vyjádřit svůj názor vzhledem k jeho věku. Profesionálové „hrající si s dětmi“, jsou především sociální pracovníci. Takový profesionálové dokáží i blíže specifikovat schopnost dítěte se k projednávané situaci vyjádřit, přičemž zdůrazňují především dostatečnou informovanost dítěte o dané situaci.

Právo dítěte být informováno, které můžeme nazvat participačním minimem je již v porovnání s názorem dítěte mezi odborníky méně diskutovaným tématem, i přesto je pro mnohé z nich důležitou součástí těchto práv. Naplněním tohoto práva se podle většiny odborníků může zvýšit schopnost dítěte vyjádřit svůj názor.

DVO 2: Jakým způsobem hodnotí zúčastnění profesionálové legislativní zakotvení participačních práv dítěte v českém právním řádu?

Legislativní zakotvení participačních práv dítěte hodnotí zúčastnění profesionálové vesměs pozitivně, přičemž poukazují na prostor, který jim dává v jejich interpretaci a s tím spojené individuální posouzení každého případu.

DVO 3: Jak konkrétně odborníci zapojují dítě do rozhodovacího procesu?

Zúčastnění odborníci zapojují dítě do rozhodovacího procesu především rozhovorem s ním, v rámci něhož je i zjišťováno jeho přání. Tento způsob vedení rozhovoru je však podmíněn tím, jak daný profesionál pojmá přání dítěte, jak již bylo uvedeno v rámci odpovědi na DVO1.

Formální rozhovory jsou většinou jednorázového charakteru a jejich záměrem je ve většině případů pouhé zjištění názoru dítěte, přičemž je toto uskutečňováno téměř výhradně na verbální úrovni.

Komplexnější pojetí nutí profesionály, aby hledali různé kreativní techniky pro vedení rozhovoru, přičemž tento má vedle funkce zjišťovací i charakter informativního rozhovoru a v určitých případech bychom mohli hovořit i o sociální terapii, při níž je využíván koncept zkompetentňování dítěte k tomu, aby bylo schopno vyjádřit svůj vlastní názor a tím participovat na soudním řízení. V rámci těchto pohovorů jsou především užívány různé hry, přičemž je důležitým prostředkem pro získání informací i samotné pozorování dítěte. Profesionálové praktikující tento způsob pohovoru s dítětem vnímají potřebu nehovořit s dítětem pouze jednorázově, ale procesem ho spíše provázet. Zároveň se jim to však nedaří v takové míře, jak by si představovali a to především z časových důvodů.

DVO 4: Jak hodnotí současnou praxi a jaké systémové změny by dle zúčastněných profesionálů měly být v přístupu k participaci dítěte na soudním jednání případně provedeny?

Současnou praxi hodnotí zúčastnění profesionálové jako nedostatečnou a to v různých ohledech, které se opět ve většině případů odvíjí od jejich převažujícího pohledu na názor dítěte.

Většina profesionálů se bez souvislosti s jejich pojetím přání dítěte však shoduje na důležitém faktoru bránícím v aplikovatelnosti participačních práv dítěte, kterým

jsou jejich časové možnosti. Tento faktor zmiňují především sociální pracovníci, ale i soudci, kteří přání dítěte pojmají spíše jako důkazní prostředek. Je možné předpokládat, že časové možnosti a velká přetíženost zúčastněných profesionálů je velmi podstatným faktorem determinujícím snížení přání dítěte na pouhý důkaz. Objevuje se i názor z tohoto důvodu bylo dobré do praxe více zavést zastupování dítěte v průběhu řízení k tomu vyškolenými advokáty, kteří by se k dítěti chovali jako ke klientovi a procesem by ho mohli vhodně provázet. Někteří profesionálové optimisticky hodnotí současné směřování v této oblasti, přičemž v praxi a příslušné judikatuře vnímají postupné posilování participačních práv dítěte. Zároveň s tímto považují za důležité vzdělávání zúčastněných profesionálů v této problematice.

DVO 5: Jak zúčastnění profesionálové pojmají přání dítěte v kontextu jeho zájmu?

V otázce přání dítěte v kontextu jeho zájmu je pro zúčastněné profesionály významná ochrana dítěte, která je pro ně jasným důvodem pro nevyhovění dětskému přání. Většina profesionálů má však tendenci zájem dítěte nahlížet komplexněji a zahrnovat do jeho posouzení i přání dítěte, přičemž jeho závěrečné zhodnocení nemusí toto přání přesně kopírovat. Objevuje se i snaha s dítětem o riziku, které by mu splnění jeho přání mohlo přinést, hovořit a vysvětlovat. Tyto tendence mají opět profesionálové, jejichž pojetí přání dítěte je komplexnější.

8. Diskuze

Hlavní výzkumná otázka byla formulována následujícím způsobem: Jakým způsobem přistupují zúčastnění profesionálové k přání dítěte v řízení o úpravě poměrů?

Výsledky šetření poukazují na aktuálnost tématu participačních práv dítěte v odborné veřejnosti, která reaguje na legislativní změny v této oblasti, jejichž trendem je v současné době především posilování těchto práv. Zúčastnění profesionálové se tedy snaží různými způsoby tuto problematiku uchopit a přenést do praxe. V jejich přístupu je zřetelná nekonzistentnost. Tento nesoulad pouze reflektuje zmiňovaný interpretační prostor ve formulacích příslušných právních ustanovení, který byl uváděn v teoretické části této práce. Ve výpovědích respondentů bylo tedy možné tuto nejednotnost očekávat.

Velkou váhu většina respondentů přikládá skutečně informované „volbě“ dítěte. V kontextu zpracované teoretické části pro mě nebyl překvapujícím postoj některých respondentů, pro které byla tato informovaná volba prakticky podmínkou pro přijetí názoru dítěte. Tito respondenti však nevyjadřovali větší snahu dítě vhodně informovat. S tímto postojem se pojilo i jisté opomíjení názoru dětí určitého (tedy mladšího) věku, což je v rozporu s uváděnými dokumenty, především s Pokyny Výboru ministrů Rady Evropy, který varuje před diskriminačním přístupem k participačním právům dětí na základě jejich věku. Takový přístup byl spíše formální a založený především na mělké interpretaci uvedených právních předpisů.

O to větším překvapením pro mě byla převaha respondentů, kteří zdůrazňovali nutnost vytvořit dítěti podmínky pro to, aby bylo schopno formulovat své názory. S tím souvisela i jejich snaha dítě vhodně informovat o důsledcích jejich volby. Což koresponduje s doporučeními, která se objevují především v VII. Komentáři Výboru OSN k Úmluvě o právech dítěte a přístupem empowermentu, který byl uváděn v teoretické části této práce.

Většina dotazovaných nezpochybňovala důležitost participace dítěte na soudním jednání, i když né u všech je možné hovořit o jejím plném pochopení. Jedna soudkyně však svými vyjádřeními z této jednotnosti velmi vybočovala a akcentovala především negativa, která participace dětí na soudním jednání přináší. Těmi jsou

zejména zneužívání těchto práv rodiči k prosazení vlastního zájmu. Tento jev, který se v praxi samozřejmě objevuje, je třeba neopomíjet a počítat s ním. Zároveň si pokládám otázku, zda by případná manipulace rodiči měla být důvodem pro znemožnění dítěti sdělit svůj názor na věc, nebo by měla být spíše impulzem k hledání cesty ke skutečnému přání dítěte.

V teoretické části byla vyjádřena myšlenka, že vzhledem k tomu že soudce především zajišťuje důkazy pro své rozhodnutí, bude jeho pojetí přání dítěte tímto ovlivněno. Toto koresponduje s výsledky šetření, kdy respondenti z řad soudců se častěji vyjadřovali o přání dítěte způsobem, který naznačoval jeho důkazní hodnotu. Naopak sociální pracovníci měli větší tendenci toto přání pojímat komplexněji s tím, že se jedná spíše o „produkt“ samotného provázení dítě soudním procesem.

Zpětně bych považovala za zajímavé zjistit, jaké možnosti mají jednotliví respondenti v konzultacích svého přístupu s dalšími odborníky téže profese případně přístupu ke zpětné vazbě. U sociálních pracovníků, kteří se výzkumu účastnili lze totiž více předpokládat jejich možnost vzájemného sdílení osvědčené praxe než u oslovených soudců, což je možné pozorovat i na jejich výpovědích. Sociální pracovníci byly ve svých postojích spíše jednotní, na druhou stranu výpovědi soudců působily velmi rozdílně až „izolovaně“.

Nejednotnost v přístupu zúčastněných profesionálů bezpochyby souvisí i s absencí textů, které by se problematikou zapojování dětí do soudních řízení zabývaly uceleněji a vycházely by z reálných podmínek české praxe. V současné době mají odborníci k dispozici především texty, které se zabývají touto problematikou zejména z právního hlediska. Participačním právům dítěte u nás věnuje zvýšenou pozornost především Ústavní soud, který se snaží svými nálezy tato práva dětí posilovat. Dokumenty, které pojímají problematiku všestranněji, vznikají spíše na mezinárodní úrovni a nemohou dostatečně reagovat na české prostředí.

Uváděné dokumenty zdůrazňují problematické oblasti při aplikaci participačních práv dětí, které zároveň částečně korespondují s výsledky uvedeného šetření. Odkazují na již zmíněný interpretační prostor právních předpisů, ale i na neodbornost zúčastněných profesionálů.

Sjednocení přístupu profesionálů v rámci tvorby případné metodiky se zdá být kontraproduktivní podobně jako zavedení věkových hranic v české legislativě.

Rovný přístup dětí k justici v rámci České republiky však není zajištěn a můžeme se ne ojediněle setkat s případy, kdy povrchní interpretací těchto práv ve jménu údajné ochrany dítěte byla tato práva dítěte porušena. Což ilustrují i některá vyjádření oslovených respondentů.

V tomto smyslu chci kriticky poukázat na to, že nelze Výboru OSN pro práva dítěte, který je, jak již bylo řečeno, kontrolním orgánem nad naplňováním litery Úmluvy o právech dítěte, stále vykazovat výčet systémových změn v ochraně práv dětí v České republice, když jsou tyto vesměs změnami administrativními a profesionálům v důsledku zvyšující se byrokracie ještě více ztěžují skutečnou práci s klientem (dítětem). Papír toho totiž snese hodně.

Pokládám si otázku jak tedy sjednotit různorodou praxi, když jakékoli specifikování příslušných zákonů v této oblasti by nejspíš způsobilo ještě větší problémy v přístupu dětí k justici a popíralo by individuální posuzování jednotlivých případů. V tomto směru by bylo možná přínosné intenzivnější vzdělávání odborníků v této oblasti a zajištění většího prostoru pro odbornou diskuzi s důrazem na sdílení příkladů dobré praxe. Tento přístup by mohl být efektivnější, pokud bychom chtěli dosáhnout skutečných změn, byť z počátku ne zcela patrných, nikoli změn pouze na formální úrovni, protože by byl vytvářen v návaznosti na praxi a mohl by v sobě její možnosti zároveň reflektovat.

V praxi se mi tedy zdá vhodnější téma nejprve diskutovat než vytvářet metodiky, které se na první pohled mohou zdát jako vhodné, některé jejich části však mohou být odtržené od praxe.

V tomto směru bych ráda vyzdvihla, že je možné takový přístup zakládat na dobře koncipované legislativní základně v oblasti participačních práv dítěte. Je tedy pouze otázka, jakým způsobem se chopíme výzev v ní ukrytých. Pokud totiž nebudeme sdílet v rámci interdisciplinární spolupráce příklady dobré praxe, budeme ještě dlouho slyšet výroky, které zaznívaly v průběhu realizace šetření: „(...) *Ale upřímně řečeno, já ani nevím, jaké možnosti máte vy (...)*“ (Sd2). Základní orientace v možnostech a limitech dotčených subjektů v rámci interdisciplinární spolupráce je prevencí přesouvání zodpovědnosti na toho druhého.

Vedle odborné diskuze je třeba uvažovat o zlepšení participace dětí na soudním řízení, ve spolupráci s nimi samotnými. Protože nelze hovořit o vhodnosti participace dětí na rozhodování, aniž by do takové diskuze nebyly samy zapojeny.

Na tomto místě, tedy téměř v závěru své práce musím konstatovat, že jsem při zpracování této práce pochopila, že toto zacílení nebylo potřeba a to ačkoli se na počátku zdálo, že zásah do participačních práv dětí, které jsou ohrožené podle § 6 ZSPOD, musí být nutně invazivnější. Takovéto přesvědčení totiž nekoresponduje s univerzálností těchto práv a nutností posuzovat každý případ individuálně, přičemž není důvod, aby nebyla stejným způsobem, jako by tomu mělo správně být v řízení o úpravě poměrů, dodržována participační práva dítěte, které má být umístěno mimo svou biologickou rodinu.

Ze závěrů šetření vyplývá, že je zásadním tématem naplňování práva dítěte na informace ohledně soudního řízení, což se ukazuje jako absolutní základ pro možnou aplikaci jeho dalších participačních práv. Ačkoli respondenti převážně hovořili o potřebě dítě informovat, zároveň někteří uváděli, že toto není pro nedostatek času dostatečně naplňováno. Informovanost a malá participace na vlastním osudu však není pouze problémem, který se týká dětí v rámci soudních řízení. V tomto přístup justice a orgánů SPOD k dětem příliš neliší od přístupu dalších institucí, kdy například ve zdravotnických zařízeních si může někdy pacient připadat jako pouhý objekt pro medicínské „pokusy“ lékařů. Informování klienta neslouží však výhradně k jeho participaci, ale lepší orientací ve vzniklé situaci může být docíleno snížení napětí či jiných nepříjemných pocitů a prožitků spojených s nejistotou pramenící z neinformovanosti o vlastním životě.

Nemůžu hovořit o nutnosti zajištění participace dětí na rozhodování o jejich životě, aniž bych zároveň nedodala, že tyto principy mají přesah do práce se všemi klienty sociální práce. Všechny osoby velké i malé by měly mít právo se vyjádřit ke svým záležitostem a být účastny rozhodování o jejich životě. Vždyť jako jednu z největších křivd si náš národ nese právě rozhodnutí, které bylo učiněno o nás, ale bez nás. Byli jsme sice malý a mladý stát, ale měli jsme k tomu co říci.

Je tedy třeba, aby nezletilé dítě bylo při každém úkonu zúčastněných profesionálů, ale i rodičů, vnímáno jako nositel práv, a nebylo toto pouze formálně proklamováno.

Závěr

Volba tématu této práce vycházela z potřeb mé odborné praxe na orgánu SPOD, jak již bylo uvedeno v úvodu tohoto textu. Důležitou motivací pro jeho zpracování byla osobní zkušenost s tím, že je participace dětí na soudním řízení velmi málo diskutovaným tématem. Jako důsledek opomíjení této problematiky se zdál být formální a neodborný přístup k naplňování participačních práv dítěte. V tomto směru jsem zároveň postrádala ucelenější texty, které by se tématu věnovaly i z jiné než pouze právní perspektivy.

Cílem této práce bylo reflektování současného přístupu k právní dítěte během soudního řízení a to v rámci soudního řízení ve věci úpravy poměrů k nezletilému dítěti a komplexněji pohlédnout na uvedenou problematiku. Uvedený cíl se podařilo naplnit prostřednictvím vypracování teoretické části této práce a realizací výzkumného šetření, k němuž bylo využito kvalitativní výzkumné metody polostrukturovaného rozhovoru se soudci a sociálními pracovníky.

V rámci šetření se podařilo od respondentů získat poměrně zajímavá data. Věřím, že by bylo možné z těchto rozhovorů získat komplexnější závěry, jež by dokázaly ještě lépe zodpovědět hlavní výzkumnou otázku, která se zabývala způsobem, kterým zúčastnění profesionálové přistupují k právní dítěte v řízení o úpravě poměrů a to například prostřednictvím axiálního kódování, které by umožnilo sledovat vzájemnou provázanost jednotlivých kategorií, která se v získaných datech nepochybně vyskytuje. Myslím si tedy, že výsledky šetření mohou sloužit jako podnět k dalšímu zkoumání této problematiky.

Šetření ukázalo, že zúčastnění profesionálové (soudci, sociální pracovníci) se na individuální úrovni tímto tématem zabývají a uvažují o dilematických otázkách, které jim tato problematika přináší. Většina pojímala právní dítěte především jako podklad pro své rozhodnutí, ovšem objevovaly se i názory, které poukázaly na to, že se jedná o komplexnější problematiku s nutností zajistit dítěti účast na soudním řízení. Tato pojetí ovlivňují i způsob, jakým je následně pohovor s dítětem uskutečněn. Přičemž bylo milým překvapením, že se většina oslovených profesionálů (čtyři ze šesti) snaží v rozhovoru využívat různé pomůcky usnadňující komunikaci. Zároveň je nutné dodat, že tyto výsledky šetření nejsou zobecnitelné a to vzhledem k malému výzkumnému vzorku a faktu, že u uvedených respondentů

příslušejících ke stejnému soudu prvního stupně, není vyloučena možnost sdílení osvědčené praxe.

Pokud byly tedy výsledky šetření skutečně ovlivněny vzájemným sdílením příkladů dobré praxe, je to pouze praktickou ukázkou toho, že společná diskuze na této úrovni má svůj smysl a měla by se uskutečňovat ve větší míře na celém našem území a to napříč dalšími obory s tímto související. Pokud budou sdíleny příklady dobré praxe a systém pomoci dětem bude více propojený a otevřený vzájemným konzultacím, možná se pod vzniklým tlakem změní přístup i těch, kteří k participaci dětí přistupují pouze z povinnosti a formálně, čímž bezpochyby poškozují dětskou psychiku a přehlížejí zájmy dětí.

Musím podotknout, že v průběhu zpracování tématu jsem ve velké míře vycházela ze své praxe sociálního pracovníka na orgánu SPOD, což se ukázalo jako přínosné při orientaci v uvedené problematice. Zároveň mi již získané praktické zkušenosti a poměrně vyhraněný pohled na věc zamezovaly v objektivnějším nahlédnutí této problematiky, což vnímám jako další nedostatek této práce.

V průběhu psaní této práce jsem se samozřejmě nevyhnula diskuzi tohoto tématu se svými kolegyněmi, jejímž výsledkem byly sice drobné, ale zároveň efektivní změny v přístupu k dětskému klientovi, což považuji asi za největší přínos této práce.

Seznam použité literatury

Monografie

BERGER, Mauricie a Isabelle GRAVILLON. *Když se rodiče rozvádějí: Jak pochopit citění dítěte a jak mu pomoci*. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-7367-843-2.

Bible: překlad 21. století. Praha: Biblion, 2009. ISBN 978-80-87282-00-7

BLÁHA, Jan a Jana ŠEMBEROVÁ. *Anglický výkladový slovník vybraných odborných termínů z psychologie, sociologie, etiky a sociální práce*. Praha: Triton, 2004. ISBN 80-7254-467-5.

DELFOŠ, Martine F. *Pověz mi...: Jak vést rozhovor s dětmi mezi 4 a 12 lety*. Praha: Portál, 2018. ISBN 978-80-26-1327-7.

HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. 2., aktualiz. vyd. Praha: Portál, 2008, ISBN 978-80-7367-485-4.

MATOUŠEK, Oldřich a kolektiv. *Děti a rodiče v rozvodu: manuál pro zúčastněné profesionály a rodiny*. Praha: Portál, 2015, ISBN 978-80-262-0968-3.

MATOUŠEK, Oldřich. *Slovník sociální práce*. Praha: Portál, 2003. ISBN 978-807-1785-491

NOSÁL, Igor a Irena ČECHOVÁ. *Participace a nové přístupy k práci s ohroženými dětmi a rodinami: studie inspirované zkušenostmi ze Švýcarska : sub-projekt PF 134 Inovace služeb a metod práce s ohroženými dětmi a rodinami: nové přístupy a příklady dobré praxe ze Švýcarska*. Brno: Česko-britská, 2014. ISBN 978-80-905598-1-3.

NOVOTNÁ, Věra, Eva BURDOVÁ a Jana RIEDLOVÁ JURKOVÁ. *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí s komentářem*. Olomouc: ANAG, 2014, 9 - 10. Právo (ANAG). ISBN 9788072639144.

RADVANOVÁ, Senta. *Rodina a dítě v novém občanském zákoníku*. V Praze: C.H. Beck, 2015. Beckova edice právní instituty. ISBN 978-807-4005-787.

SAINT - EXUPÉRY, Antoine De. *Malý princ*. 13. Praha: Albatros, 2013. ISBN 978-80-00-2738-8.

ŠÍNOVÁ, Renáta a kolektiv. *Řízení ve věcech rodinněprávních: v České republice, Slovenské republice a Německu a jejich aktuální problémy*. Praha: Leges, 2010. ISBN 978-80-87212-50-9.

Legislativní dokumenty:

Sdělení FMZV č. 104/1991 Sb. o Úmluvě o právech dítěte

Sdělení MZV č. 54/2001 Sb. m.s., o přijetí Evropské úmluvy o výkonu práv dětí

Výbor OSN pro práva dítěte. „VII. Všeobecný komentář č. 12“, 2009.

Zákon č. 292/2013 Sb. o zvláštních řízeních soudních

Zákon č. 359/1999 Sb. o sociálně-právní ochraně dětí

Zákon č.89/2012 Sb., občanský zákoník

Zákon č. 85/1996 Sb., o advokacii

Ústavní nálezy:

sp. zn. I. ÚS 2482/13 ze dne 26. 5. 2014, Střídavá péče.

sp. zn. I. ÚS 3304/13 ze dne 19. 2. 2014, K právu dítěte na projednání věci v jeho přítomnosti a na slyšení v soudním řízení, jehož se týká; nejlepší zájem dítěte.

sp. zn. II. ÚS 725/18 ze dne 15. 5. 2018, Očkovací povinnost a participační práva dítěte ve sporu rodičů o jeho očkování

Elektronické zdroje:

Naše práva: Hlas dítěte v náhradní rodinné péči a jak mu naslouchat [online]. Praha: Kruh rodiny, 2014 [cit. 2019-07-11]. Dostupné z: <http://www.naseprava.cz/>

European Commission, Directorate-General for Justice, a Council of Europe (Strasbourg). *Pokyny Výboru ministrů Rady Evropy o justici vstřícné k dětem: přijaté Výborem ministrů Rady Evropy dne 17. listopadu 2010 a důvodová zpráva*. Luxembourg: [online] Publications Office, 2013 [cit. 2019-07-07]. Dostupné z: <http://bookshop.europa.eu/uri?target=EUB:NOTICE:DS3112365:DE:HTML>.

FOŘTOVÁ, Lenka. *COMMUNI-CRATE JAKO SOUBOR KOMUNIKAČNÍCH NÁSTROJŮ A POSTUPŮ PRO PRÁCI S OHROŽENÝMI DĚTMI A RODINAMI VE VELKÉ BRITÁNII A V ČESKÉ REPUBLICI* [online]. Praha, 2014 [cit. 2019-07-11]. Dostupné z: https://www.nahradnirodina.cz/sites/default/files/metodika_komunikacni_bedny.pdf. Diplomová práce. Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy

Hofmannová Helena. „Účast dítěte (participační práva) v rozhodovacích procesech v sociálně-právní ochraně dětí s důrazem na judikaturu Ústavního soudu“, [online] 2014a. [cit. 2019-07-11] Dostupné z: <http://www.pravonadestvi.cz/stahnout->

[soubor/ucast-ditete-participacni-prava-v-rozhodovacich-procesech-v-socialne-pravni-ochrane-deti-s-durazem-na-judikaturu-ustavniho-soudu/](http://www.pravonadetstvi.cz/stahnout-soubor/postaveni-organu-spod-jako-opatrovnika-ohrozeneho-ditete/).

Hofmannová, Helena. „Postavení orgánu sociálně-právní ochrany dětí jako opatrovníka ohroženého dítěte a jeho role v řízení ve věcech péče o děti. Úloha soudů a orgánů veřejné moci v těchto řízeních (judikatura Ústavního soudu)", [online] 2014b. [cit. 2019-07-11] Dostupné z: <http://www.pravonadetstvi.cz/stahnout-soubor/postaveni-organu-spod-jako-opatrovnika-ohrozeneho-ditete/>.

Společnost sociálních pracovníků ČR. „Etický kodex sociálních pracovníků ČR". [online] Společnost sociálních pracovníků ČR, b.r. dostupné z: https://www.semily.cz/assets/File.ashx?id_org=14724&id_dokumenty=3726.

Přílohy

Příloha č. 1 – Informovaný souhlas účastníka výzkumu

INFORMOVANÝ SOUHLAS ÚČASTNÍKA VÝZKUMU

Byl/a jsem seznámen/a s cílem výzkumu k diplomové práci s názvem „Hodnota přání dítěte současné praxi opatrovnických řízení“ studentky Bc. Terezy Böhmové, která je psána v rámci magisterského studia Sociální a charitativní práce na Husitské teologické fakultě, jejímž cílem je reflexe současného přístupu k přání dítěte během soudního řízení ve věci úpravy poměrů spolu s případnými obtížemi implementace legislativně zakotvených práv dítěte na participaci a možným prostorem pro změnu. Se svou účastí na tomto projektu souhlasím. Jsem informován/a o tom, že je rozhovor, který poskytnu, nahráván a souhlasím s tím, aby byl anonymizovaný přepis tohoto rozhovoru následně použit v textu práce. Dávám souhlas k tomu, že studentka může ve své odborné publikaci citovat informace, které v rozhovoru uvádím.

Byl/a jsem seznámen/a se způsobem anonymizace dat a ochranou mé identity.

Byl/a jsem též informován/a o tom, že mám právo neodpovědět na kteroukoliv otázku a případně rozhovor v jeho průběhu ukončit či po uskutečnění rozhovoru svůj souhlas s účastí odvolat.

Jméno:

Podpis:

Datum:

Příloha č. 2 – Otázky pokládané respondentům

- 1.) Jaká je Vaše role v soudním řízení o úpravě poměrů?
- 2.) Jaká je Vaše role při zajišťování participačních práv dítěti na soudním řízení?
- 3.) Jak je Vámi interpretováno ustanovení článku 12, odst. 1, Úmluvy o právech dítěte, konkrétně formulace „*Státy, které jsou smluvní stranou Úmluvy, zabezpečují dítěti, které je schopno formulovat své vlastní názory, právo tyto názory svobodně vyjadřovat ve všech záležitostech, které se jej dotýkají...*“ a „*názorům dítěte se musí věnovat patřičná pozornost odpovídající jeho věku a úrovni.*“ a jak své pojetí aplikujete do praxe?
- 4.) Jakým způsobem přistupujete k přání dítěte při určování jeho zájmu? (pohyblivá otázka dle směru rozhovoru)
- 5.) Je podle Vašeho názoru současná česká úprava legislativního zakotvení participačních práv dítěte pro výkon vaší profese dostatečná? Doplnující otázka: Nepostrádáte v legislativě konkrétní věkové hranice?
- 6.) Jak se ve vaší praxi projevuje existence právní domněnky, „*(...)o dítěti starším dvanácti let se má za to, že je schopno informaci přijmout, vytvořit si vlastní názor a tento sdělit.*“
- 7.) Jaké Vám Vaše role poskytuje možnosti pro zapojování dítěte do soudního jednání? Srovnajte, prosím, s možnostmi soudce/sociální pracovnice? Doplnující otázky: Používáte nějaké speciální techniky? Absolvujete nějaká školení?
- 8.) Jakou roli hraje při Vašem posuzování hodnoty závěrů rozhovoru s dítětem i způsob, jakým byly tyto zajištěny?
- 9.) Jak chápete článek 12 Úmluvy o právech dítěte v kontextu dohody rodičů v porovnání se situací, kdy k dohodě mezi rodiči nedošlo? Jak toto pojetí aplikujete v praxi?
- 10.) Jak přistupujete k názoru dítěte při zvažování, jakým způsobem upravíte jeho poměry/navrhnete úpravu poměrů, pokud zvažujete jeho svěření do střídavé péče rodičů či do péče výhradní?
- 11.) Spatřujete zde nějaký prostor pro změnu současné praxe při zapojování dítěte do soudního procesu?
- 12.) Na tomto místě můžete uvést informaci, kterou vnímáte jako potřebnou ještě sdělit.

Rozhovor 2

Respondent: Soudce 2 (Sd2)

Jaká je Vaše role v řízení o úpravě poměrů?

Soudce, mým úkolem je soudit.

Jaká je Vaše role při zajišťování participačních práv dítěti na soudním řízení?

Žádná. Musejí dítě přivést rodiče. Já je vyzvu, aby dítě přivedli, ale nic jiného s tím dělat nemůžu.

Jak je Vámi interpretováno ustanovení článku 12, odst. 1, Úmluvy o právech dítěte, konkrétně formulace „Státy, které jsou smluvní stranou Úmluvy, zabezpečují dítěti, které je schopno formulovat své vlastní názory, právo tyto názory svobodně vyjadřovat ve všech záležitostech, které se jej dotýkají...” a jak své pojetí aplikujete do praxe?

Musím toto pojímat tak, jak mi ukládá zákon a nálezy ústavního soudu, kdy zákon říká 12 let a nález Ústavního soudu 10 let. Takže v podstatě volně někdy od 10 let. Pokud tedy z něčeho nevyplyne, že to dítě není schopno formulovat své názory, pokud je třeba povědomost o tom, že to dítě je nějakým způsobem řečeno nadneseně postiženo. Že má třeba nějaké omezení ... něco z čeho lze dovodit, že jeho faktický stav neodpovídá mentálnímu vývoji dítěte mentálnímu vývoji dítěte daného věku. Toto je tedy jediná věc, kdy od výsledku dítěte můžu ustoupit. Jinak se tedy striktně držím toho, že od 12 let naprosto absolutně vždycky, tedy s již uvedenou výjimkou. A jinak pokud jsou to prostě děti, které jsou šikovné, chytré, nepropadají ve škole a jsou tedy na nějaké mentální úrovni, tak v podstatě již od těch deseti let, tedy přihlížím k jejich názoru a většinou od těch 10 let, pokud je to nějaká záležitost, ve které si myslím, že je důležité vědět, co to dítě chce, nezprostředkovaně si ho volám. Ale není to stoprocentní. Samozřejmě, pokud se jedná o dohodu rodičů, nebo o něco, co není nijak skutkově složité a jsou to ty desetileté děti, tak ty sem nevolám. A samozřejmě někdy v omezených případech chci po OSPODu, aby se pokusil zjistit názor dítěte a po OSPODu většinou chceme, pokud ty děti jsou nějak schopné mluvit, aby zjistily názor dítěte v rámci pohovoru, tak aby třeba sedmileté dítě nemuselo chodit k soudu, protože je to pro něj určitě stres. Nebo tedy pro většinu dětí je to stres, některé děti to mají rády. Tak prostřednictvím OSPODu zjistit jeho názor.

Jak je Vámi interpretováno ustanovení článku 12, odst. 1, Úmluvy o právech dítěte, konkrétně formulace „...názorům dítěte se musí věnovat patřičná pozornost odpovídající jeho věku a úrovni.“ a jak své pojetí aplikujete do praxe?

No to je otázka do pranice. Protože ono je to moc hezké, že je Úmluva o právech dítěte, ve které je napsáno to, co je tam napsáno, a myslím si, že každý normální rodič to tak dělá i bez toho, že by byla nějaká Úmluva, jenže problém je v tom, že vy na OSPODu a my u soudu se setkáváme i s rodiči a rodinami, které nejsou normální, ve kterých jsou ty vztahy na takové úrovni a ta situace je tak otřesná, že se chce člověku občas plakat. A samozřejmě z praxe člověk ví, že koupit si dítě není zase až tak těžká věc. A já zcela osobně, né jako JUDr....., ale jako normální ženská se prostě domnívám, že je to Pandořina skříňka, která otevřela něco, co ve své podstatě... lépe řečeno, úmysl byl jistě dobrý a s úmyslem absolutně souhlasím, ale to co se z toho vlastně děje je cesta do pekla. Protože musím od těch minimálně 12 let ty děti ve své podstatě poslouchat, protože tady u soudu máme ty děti, kterým maminka řekne: "umej to nádobí!" a dítě řekne: "já půjdu na OSPOD a půjdu k tatínkovi", je prostě smrtelná. A zejména, vzhledem k tomu, že často pracujeme se znalci, s psychology, psychiatry se znaleckými ústavy, člověk čte ty znalecké posudky, tak můžu říct, že jsem ještě neviděla znalce, který by řekl, že je tohle dobře (pozn. míněno článek 12 Úmluvy o právech dítěte). Každý řekne, že o dětech, nebo alespoň ti, se kterými jsem se setkala, mají rozhodovat rodiče, protože mají rodičovskou odpovědnost. Samozřejmě, že mají rodiče o těch dětech rozhodovat tak, aby nějak respektovali to, co to dítě chce. Ale to je právě ta otázka "respektovat" a "respektovat". A mně přijde, že se u nás v poslední době, zejména v těch vyšších institucích s tou vaničkou vylilo i to dítě. Takže ano, názoru dítěte věnuji patřičnou pozornost, ale myslím si, že je to trošku cesta do pekla.

Jakým způsobem přistupujete k přání dítěte při určování jeho zájmu?

Na to jsem vám vlastně v podstatě odpověděla. Kdy je třeba opravdu vážít na lékařských vahách a přistupovat k tomu velmi citlivě, co to dítě chce.

On se nám v poslední době tedy rozmáhá takový nešvar, že vedete pohovor s dítětem, snažíte se být strašně milý, přátelský, navázat nějaký kontakt, jinak vám to dítě nic neřekne. A potom, to co Vám řeklo to dítě, tak řekne těm rodičům a ten rodič, kterému to nehraje do karet, povstane a řekne, že jsme dítě ovlivnili, že to tak není, že je dítě ovlivněno matkou a soudem a vším a že to určitě neřeklo. Takže v

poslední době bohužel už i já jsem k tomu musela přistoupit, čas od času musíme přistoupit k tomu, že je ten pohovor vede tady v nastoupené jednací síni před těmi rodiči. A to si myslím, že je něco tak strašného, že tedy tohle právo dítěte na to být slyšeno absolutně protirečí právu dítěte třeba na jeho klidné a šťastné dětství. Protože situace, kdy tady stojí 13 leté dítě, tady má mámu, tady má tátu, jejich advokáty, soudce, zapisovatelku, kolizního opatrovníka, nejlépe ještě veřejnost, teď se tam opře o tu ohrádku nebo sedí ve veřejnosti a má prostě říct, před tou nastoupenou jednotkou: "já chci být u maminky, nechci jít k tatínkovi, protože tatínek je na mě zlý", je prostě strašný a myslím si, že by tohle nedělalo dobře ani dospělým. A i mně se stalo opakovaně, že i přes tohleto všechno si ten rodič, kterému to nehraje do karet, mele, mele, mele, mele, mele to svoje. A argumentuje tím, že dítě přišlo k soudu s matkou a je ovlivněno matkou, školou, OSPODem a vším a potom se množí jedna stížnost za druhou, jak všechno bylo špatný. A argumenty tatínka jsou o tom, že to dítě by chtělo k tatínkovi, kdyby vůbec mělo možnost říct, že chce k tatínkovi. Tady potom sedí to dítě, posledně jsem tu měla minulý týden 16 leté dítě, které to potom už nevydrželo a řvalo na maminku: "já k tobě opravu nechci a lžeš". A to si myslím, že je věc teda... Oni ty práva dítěte jsou strašně složitá otázka. A opakuji, ten úmysl, který v tom je, je samozřejmě smysluplný, ale nikdo podle mně z těch zákonodárců není schopný si představit tu matérii, se kterou potom tady my a vy pracujeme. A že prostě tyhle ty jejich větičky jsou potom smrtelné pro několik generací, protože do toho roku 2014 to v tom občanském zákoníku nebylo a fakt je ten, že jsme se děti na nic neptali, až na vypjaté momenty. Vždycky byl pohovor na OSPODu nebo něco a do té doby ještě stačilo, když se rodiče nějakým způsobem hodně rozjeli, říct: "jestli se nějakým způsobem nedohodnete, budeme muset předvolat dítě, aby nám tady řeklo, co chce." a v 98% to pro rodiče stačilo, že zajeli ze své bojové pozice a řekli na to: "no to přece nebudeme tady Pepíka vystavovat soudnímu jednání." a nějak se domluvili.

Je podle Vašeho názoru současná česká úprava legislativního zakotvení participačních práv dítěte pro výkon vaší profese dostatečná?

No já si především myslím, že české právo absolutně není nastaveno a neprosto absolutně ignoruje to, že většina těch dětí, o kterých píšete tu diplomovou práci, předpokládám, je vystavena naprosto dehonestujícímu tlaku tatínka a maminky absolutně nonstop, a že by se ten zákonodárce se měl zaměřit především na tohle a že by se mělo pracovat zejména s těmi rodiči. Že ty rodiče by měli být zejména

poučování státem nebo jinou institucí a školení v tom, že je tady nějaká Úmluva o právech dítěte a že mají povinnost respektovat názor dítěte. Já jako soudce ho respektuji, ale co je mi to platné, když ho nerespektují jeho rodiče a fakt je ten, že to není zakotveno v podstatě vůbec nikde. A tady v tomhle státě absolutně zoufale chybí to, co je v jiných státech, a nebudeme se teď bavit jenom o Cochemské praxi, ale ona z toho samozřejmě vyplývá, prostě povinnost rodičů, vůbec než začnou v uvozovkách "obtěžovat" soud a sociální pracovníky, jít na nějaké odborné poradenství a tam řešit svoje vzájemné problémy a další úpravu poměrů jejich společného dítěte. A teprve potom, když by nedospěli k nějaké dohodě, tak začít zatěžovat sát, tedy soud a sociálku svými většinou naprosto nesmyslnými pŕtkami. A to je to, co já postrádám v právním řádu. To aby prostě rodiče měli povinnost pokusit se domluvit se v zájmu dítěte, samozřejmě za participace toho dítěte. Aby prostě byla zakotvena povinnost, aby ta rodina, která spadne do toho trychtýře, že se musí nějakým způsobem začít řešit, měla povinnost jít na nějaké nezávislé pracoviště, kde bude psycholog, právník, psychiatr, pedagog... a tam, aby s nimi někdo pracoval. Tady v České republice je strašný problém v tom, že prakticky rodiče ani nevědí, že mají nějaké povinnosti vůči dítěti. Tady je to všechno pořád postavené na právu a taky se to potom objevuje ve všech těch návrzích: "já mám právo, na kontakt s dítětem, já mám právo na to, aby dítě bylo v mé péči", ale nikdo není ochotný akceptovat, že má povinnosti.

Takže tady postrádám právní úpravu, aby byla takováhle instituce, kde se bude pracovat s rodiči na tom, aby především rodiče respektovali názor svého dítěte. Protože ty rodiče znají své dítěte nejlépe. Já to dítě vidím chvíli před tím, než si začneme povídat.

Úmluva o právech dítěte nejen ten článek 12, ale celá, prostě byla koncipována a byla napsána a měla by vyznívat tak, že dítě má právo na šťastné dětství, na to mít maminku a tatínka, má právo na to, aby nebylo obtěžováno problémy mezi maminkou a tatínkem a výsledek je ten, že dítě je tady uprostřed boje, který, kdo u toho nikdy nebyl, si vůbec nedokáže představit, co jsou ti dva lidi, kteří si nějakým způsobem prostě spolu pořídili, co jsou schopný si dělat a je to strašný. A je to čím dál tím horší. A fakt je teda ten, že ještě než se tady všude začalo mluvit o Úmluvě o právech dítěte apod., tak ty spory takhle strašně vypjatý nebyly. A čím víc tady participujeme děti na řízení a čím víc se snažíme řešit práva dětí, tak tím podle mě víc jdou práva dětí do háje, protože nikdo není schopný vysvětlit rodičům, že mají

povinnosti. Ale tak ono je to v celé společnosti. To je vlastně jenom odrazem dnešní společnosti.

Jak se ve vaší praxi projevuje existence právní domněnky, „(...)o dítěti starším dvanácti let se má za to, že je schopno informaci přijmout, vytvořit si vlastní názor a tento sdělit.“

Právní domněnka by měla fungovat především v té rodině a především na ty rodiče. Ten soud by měl být až to poslední, kde se to řeší.

Jaké Vám Vaše role poskytuje možnosti pro zapojování dítěte do soudního jednání? Srovnajte, prosím, s možnostmi soudce/sociální pracovnice?

Já nevím vlastně, jak to máte vy. Já jediné, co můžu udělat, je, že si to dítě předvolám k jednání a fakt je ten, že čas od času jsem měla možnost mluvit s dětmi po telefonu, ale to jenom u hodně velkých dětí. Nebo mi ty děti píšou. Klasicky soudní jednání, kde ty děti říkají, co chtějí a jak to chtějí a já těm dětem potom říkám, že kdyby došlo k nějaké změně, kdyby si to rozmyslely nebo bylo něco jinak, ať nepíšou na soud nebo ať se obrátí na OSPOD, nebo dají nějakým jiným způsobem soudu vědět, že je to jinak. No a jeden kluk mi napsal, že už chce být u táty a dal mi tam číslo na mobil. A když potom táta dal návrh na vydání předběžka, tak jsem tomu dítěti zatelefonovala a věděla jsem, na čem jsem. Samozřejmě, že mi moje role dává možnost sebrat se a zajít za dítětem do školy, ale v realitě soudce SouduXY, já nemá většinou čas zajít se ani napít, natož, abych běhala někde po školách. To chápu, že někde, kde je nápad dva, tři spisy za měsíc na nějaké té oblasti, to lze takto dělat. Ale upřímně řečeno, já ani nevím, jaké možnosti máte vy, protože vim, že toho máte taky strašně moc.

Používáte během rozhovoru s dítětem nějaké speciální techniky?

Techniky? Ne

Máte nějaká školení na vedení pohovoru s dítětem?

Školení - Né, v životě jsem neviděla, že by bylo nějaké školení na pohovor s dítětem. Já se vždycky jenom prostě snažím tomu dítěti neublížit. Ale myslím si, že je to takhle špatně nastavené. Že s těmi dětmi by měl mluvit psycholog nebo pedopsycholog, tedy někdo kdo je v tom kováč. A né žádný soudce nebo sociální pracovník. Žádné školení nám totiž nepomůže, když to porovnáme se s tím, jak dlouho studuje takový psycholog, aby tu práci mohl dělat s časem, které by bylo na školení.

Jakou roli hraje při Vašem posuzování hodnoty závěrů rozhovoru s dítětem i způsob,

jakým byly tyto zajištěny?

Ty děti jsou dnes takový rázný. Co já vím, tak buďto dítě neřekne nic, ať mě nebo na OSPODu, a nebo řekne, co chce, a nebo řekne, že neví a neřekne.

Jak chápete článek 12 Úmluvy o právech dítěte v kontextu dohody rodičů v porovnání se situací, kdy k dohodě mezi rodiči nedošlo? Jak toto pojetí aplikujete v praxi?

Obecně, pokud na to nezapomenu, se snažím ty děti předvolávat vždycky i k těm dohodám. A vždycky chci děti předvolávat k dohodám, pokud je tam střídavá péče nebo společná péče.

Jak přistupujete k názoru dítěte při zvažování, jakým způsobem upravíte jeho poměry/navrhnete úpravu poměrů, pokud zvažujete jeho svěření do střídavé péče rodičů či do péče výhradní?

U těch dětí 13 plus si to ani jinak neumím představit. A samozřejmě, že je u mě důležité, zda dítě souhlasí se střídavou péčí. Takže pokud se rodiče neumějí domluvit na formě péče a je jim přes těch 12, tak se jich ptám vždycky a vždycky ty děti tady chci. A pokud je jim mezi těmi 10 a 12 lety, tak vycházím z toho, jak vypadají ty ostatní zprávy.

Spatřujete zde nějaký prostor pro změnu současné praxe při zapojování dítěte do soudního procesu?

Já prostě pořád nejsem přesvědčená o tom, že je správné, aby tady 14 leté dítě zasahovalo rodičům do toho, jak se domluvili. Je to vlastně strašně vachrlaté, co s těmi názory dítěte dělat. To jsme v dohodě. A když jsme v té nedohodě tak, ty děti jsou většinou hodně vyspělé v tom, že poměrně záhy pochopí, tam kde nejsou ty rodiče dohodnutý, že to co oni řeknou, je ta věc, kterou ty rodiče můžou držet poměrně hodně pod krkem a ony to ty děti a hojně dělají. Ty rodiny, které se rozpadnou totiž ve spoustě případů, jsou nevyrovnané. Maminka celé manželství v domácnosti a tatínek bankéř. Takže mu nedělá problém dítěti naslíbovat, že mu koupí počítač a támhle to, pokud řekne, že chce být s ním. A to není správně.

Takže tím, že rodičům není naším systémem vtlokáváno do hlavy, že mají především povinnosti, tak tohleto právo dítěte dává vlastně rodičům další střelný prach. Protože oni toho potom začnou zneužívat. A v neposlední řadě je také třeba přihlížet k tomu, v jaké životní etapě ty děti jsou. Protože pokud se jim rozpadá rodina v tomhleto věku 10+, nejlépe 12+, tak každý z nás dospělých si tou pubertou prošel, a to je takový koktejl hormonů a všeho, že do toho, když se mají ty

děti potýkat s tím, že mají někomu říkat, jestli chtějí být u maminky nebo u tatínka a jestli chtějí k tatínkovi pátek ve 3 nebo až v sobotu ráno v 9, tak je to prostě podle mě špatně. Nehledě na to, že každé dítě, které přijde, tak řekne, že nechce mít styk s druhým rodičem upravený a že si o tom chce rozhodovat samo. A jsme tam, kde jsme byly na začátku, takže rozhodneme podle přání dítěte a de facto to znamená, že to dítě už k tomu tátovi, většinou jsou to tátové, vlastně už vůbec nejde, nebo minimálně a jak k tomu vlastně ten otec přijde. Podle mě teda v té Úmluvě je hodně chyb. Především by tam tedy měla být dána povinnost rodičům, ale taky dány povinnosti dětem, že mají respektovat svoje rodiče, ctít je a býti dětmi. A tím, co mi tady s nimi děláme je naopak podporujeme v tom, že oni nemají vůči rodičům v podstatě žádné povinnosti a jsou natolik svébytnými jedinci, že k tomu co řeknou musejí všichni přihlížet. Protože i vy jako kolizní opatrovník pak povstanete a řeknete, že s ohledem na vyjádření dítěte navrhuje, aby styk nebyl určen a soudce potom v 90% případech napíše rozsudkem, že styk nebude určen, protože si to dítě nepřeje, kolizní opatrovník to nedoporučil a tím pádem má tatínek smůlu.

Na tomto místě můžete uvést informaci, kterou vnímáte jako potřebnou ještě sdělit.

Kdepak.

Rozhovor 4

Respondent 4 - Sociální pracovnice SD1

Jaká je Vaše role v soudním řízení o úpravě poměrů?

Naší rolí je výkon kolizního opatrovnictví. Soud ustanovuje v rámci řízení o úpravě poměrů dítěti opatrovníka, takže ta role zastupování dítěte v rámci výkonu kolizního opatrovnictví je daná soudem, kterým jsme do této role ustanoveni. Hájíme a zastupujeme zájmy toho dítěte, takže role je v tomto daná, nezastupujeme ani jednoho z rodičů ani zájmy jednoho z nich, ale zájmy dítěte.

Jaká je Vaše role při zajišťování participačních práv dítěti na soudním řízení?

V rámci zajišťování participačních práv je naše role především o tom, že zjišťujeme pokud možno názor dítěte. Teoreticky by to takto mělo být, ale prakticky to tak asi úplně není. Pokaždé se názor dítěte nezjišťuje. Důležité je, že jsme v řízení za dítě a měli bychom vědět, co je pro toto dítě nejlepší, co je jeho zájem. A mezi to zjišťování, co je pro něj nejlepší patří získávání informací od jeho rodičů, ale i z dalších zdrojů, např. od lidí, které to dítě znají, kde se toto dítě pohybuje nejvíc (např. škola, školka a doktor) a zjistit v jakém prostředí to dítě je. To znamená jít za ním na návštěvu, kde to dítě bydlí a jít tam v době, kdy tam to dítě je a vidět to dítě v obou dvou domácnostech, kde je. Ale nejde primárně o materiální zázemí, ale především jde o to zjistit, jestli je v pohodě. Taky by bylo dobré zjistit, co si toto dítě přeje, jak by to chtělo dál, ale není to úplně jednoduché, protože můžeme mluvit o velkém věkovém rozmezí.

Doplňující otázka: Jakým způsobem přistupujete k přání dítěte při určování jeho zájmu?

Zájem dítěte je jeden velký balík a do toho zahrnuju i přání dítěte, protože bych měla vědět, co to dítěte chce. Ale teď mám pořád před očima dítě ve věku asi 13-14 let, kde je jednodušší to přání zjistit, než u dítěte ve věku 3 roky. A potom se u toho tříletého dítěte obávám, že to asi nezjistím, i když budu pracovat s technikami z komunikační bedny. Ale můžu do určité míry zjistit, jestli je v pohodě.

V reálu tedy budu považovat za vítězství při sběru informací pro určení zájmu dítěte, když se fyzicky půjdu podívat do domácností obou rodičů, abych viděla, jak dítě interaguje s rodiči. A tímhle pozorováním se dá taky hodně zjistit z přání dítěte. Jako

že se nemusí říkat „tak a teď probíhá pohovor“. Může to být úplně náhodné v rámci návštěvy, že se dozvíme podstatné informace. Ale realita je prostě taková, že tohle se nám bohužel úplně nedaří.

Jak je Vámi interpretováno ustanovení článku 12, odst. 1, Úmluvy o právech dítěte, konkrétně formulace „Státy, které jsou smluvní stranou Úmluvy, zabezpečují dítěti, které je schopno formulovat své vlastní názory, právo tyto názory svobodně vyjadřovat...“ a jak své pojetí aplikujete do praxe?

Myslím si, že dítě, které je schopné formulovat své vlastní názory je dítěte, které rozumí dané situaci, ví co se děje. To znamená, že probíhá nějaké jednání a to dítě ví, že na to může říct nějaký názor. Ale myslím si, že mnohdy ty děti informace vlastně nemají. Ale i přesto je to dítě schopné na to nějaký názor mít. Je tedy tak vyspělé, to znamená, že je asi nějakého věku. I když možná to není ani o té věkové hranici. Ale je schopné na to mít svůj vlastní autentický pohled, že si to přeje tak nebo jinak. Myslím třeba teď na jednoho klučinu, který má mentální retardaci, kterému bude 15, a myslím si, že vlastní názor na věc má díky tomuto určitým způsobem omezený. Mám s ním teď dělat pohovor a nejsem si jistá, že umí formulovat vlastní názory, protože ty názory mění každé dvě minuty a je hodně ovlivnitelný. A nemůžu se spolehnout na to, že formuluje opravdu svůj vlastní názor. Tím ale nechci říct, že dítěte s mentální retardací by nemohlo říct svůj vlastní názor, ale je potřeba to brát tak, že když tu máme věkovou hranici 12 let, tak on by ji splňoval, ale z jiných důvodů nesplňuje podmínku, že je schopné názor formulovat. Ale je jasný, že ten názor vysloví, tak je důležitý s ním mluvit. Souhrnně to pro mě tedy souvisí s tím, jestli to dítě je schopné porozumět své situaci, kde stojí. Že to není zjišťování toho, jestli mu je dobře nebo mu není dobře. Jestli tedy dítě má nějak formulovat svůj názor, tak tomu ale musí předcházet to, že mu řekneme, co se děje a že se bude u soudu rozhodovat o tom a o tom. Takže ho vlastně musím poučit. Tímhle vlastně zjistím, jestli to dítěte je se mnou na jedné vlně, jako že mi rozumí, co po něm vlastně chci. Ale záměrem některých pohovorů je spíše zjistit, jestli to dítě je v pohodě a to ani nevím, jestli tohle umíme dostatečně. Ale nemůžeme říct, že jsme zjistili názor dítěte, když dítě ani neví, o co se jedná. A taky mi přijde důležitý, i když si to v praxi nedokážu úplně představit, dítě průběžně informovat. Děti totiž mají vždycky málo informací. Protože my s nimi vlastně moc nemluvíme tak, že bychom jim sdělovali informace. Protože pokud budeme dítě aktivně informovat,

dáme mu najevo, že se celý proces týká vlastně jeho. Prakticky víc komunikujeme s rodiči. Není úplně čas dítěti vhodným způsobem sdělit „tak já jsem tvůj zástupce, situace je taková a taková“. Není to bohužel realita, mělo by to tak být, ale není. A už vůbec v praxi neděláme to, že dítěti sdělíme "soud dopadl tak a tak a říkám ti to já, protože jsem tě celou tu dobu zastupovala". A to si myslím, že bychom skutečně měli dělat. A zjistila jsem nedávno, že přesně tohle to po mě dítě chtělo. Chtělo vědět, jaký bude výsledek, a chtělo, abych mu zavolala, jak to celé dopadlo a jak to všechno bude dál. A taky je důležité na začátku od dítěte zjistit, co už všechno ví, né hned zjišťovat, jaký má názor, ale co o situaci ví, co už mu kdo řekl. Protože rodiče už třeba dítěti řekli "hele je to blbý, my se rozvádíme", ale třeba mu to vůbec neřekli. A potom je ještě potřeba se ho zeptat, kde všude ty informace potřebuje doplnit. My totiž automaticky počítáme s tím, že to dítě ví. Ale to nemůžeme předpokládat ani tehdy, pokud rodiče poučíme o tom, že by dítě měli informovat. Spíš si myslím, že to dítě jako opravdového účastníka řízení nebereme. Spíše rozhovor s ním bereme jako jeden z podkladů, nebo spíš důkazů a tím to bohužel končí.

Jak je Vámi interpretováno ustanovení článku 12, odst. 1, Úmluvy o právech dítěte, konkrétně formulace „...názorům dítěte se musí věnovat patřičná pozornost odpovídající jeho věku a úrovni.“ a jak své pojetí aplikujete do praxe?

Určitě se má názorům dítěte věnovat patřičná pozornost, ale na druhou stranu, budu upřímná i v rámci úprav poměrů, tak to prostě souvisí s věkem dítěte. Když budu mít 15 leté dítě, když si to dokáže nějak utříbit, tak na jeho názor skutečně dám a myslím si, že by ta úprava měla být snad udělaná podle něj, pokud tam nehrají roli nějaké vážné skutečnosti. Ale potom se může stát, že tady budeme mít malé děti, které budou ventilovat svůj názor, ale i tak to nemusí být pro ně dobře. Můžou být zpracované rodiči, ovlivněné, ale taky jenom jednoduše nemusejí vidět za ty tři kopce. Třeba jsou schopné říci, že už nechtějí nikdy vidět tatínka, ale to ještě neznamená, že tomu všemu rozumějí. Mě prostě přijde, že nemusejí dohlédnout následky a od toho jsme tu my a hlavně i soud, aby hledal, co je pro to dítě dobrý, ale nemusí to korespondovat s jejich přáním. Protože tam třeba nejsou žádné objektivní důvody, není to žádné patologické prostředí apod., aby toho tatínka skutečně neviděly, a do budoucna je v jejich zájmu, aby toho tatínka měly. Musíme si prostě dávat pozor na to, jestli to dítě třeba není manipulované, protože hned za větou, že nechce tatínka nikdy vidět, může říct něco, co je pro nás třeba signálem, že o toho

tatínka vlastně stojí. V případě, o kterém mluvím, vlastně následně sama maminka přišla na jednání a chtěla, aby se to dítě s otcem vídalo, i když nejprve mluvila o tom, jak tatínek dítě ohrožuje a jak je dítě vždycky po kontaktu celé rozhozené.

Je podle Vašeho názoru současná česká úprava legislativního zakotvení participacních práv dítěte pro výkon vaší profese dostatečná?

Myslím si, že v právní úpravě problém není. Ta je dostatečná. Nedostatky nejsou ve slovech, která v těch zákonech jsou. Ale jde o to, jak jsou ta slova chápána. A v reálu se to vlastně nedělá tak, jak je v těch předpisech stanoveno. To je ta podstata. Úprava je tedy fajn, ale vlastně v reálu narážíme na to, že dítě je sice náš klient, ale mi ho mnohdy vlastně vůbec nevidíme.

Doplňující otázka: Myslíte si, že by tedy bylo v takovém případě vhodné do legislativy zavést nějaké věkové hranice?

Tak možná u nás v České republice by to bylo potřeba (*pozn. smích*). Takže pokud by tam bylo, že se s některými dětmi mluvit musí, podle věku, tak by jim to zajistilo uplatnění jejich práva se vyjádřit. Ale potom narazíme na ty děti, které ani v těch dvanácti nejsou schopné formulovat svůj názor a jsou třeba velmi křehké, takže potom by v tom zákoně mělo být něco, co by změkčovalo tu absolutní povinnost. Takže věkové hranice nepostrádám. Myslím si, že takto je to dostatečné.

Jak se ve vaší praxi projevuje existence právní domněnky, „(...)o dítěti starším dvanácti let se má za to, že je schopno informaci přijmout, vytvořit si vlastní názor a tento sdělit.“

Myslím si, že v praxi nezpůsobila tahle věková hranice vůbec nic. Myslím si, že není rozdíl u dítěte, jestli mu je 10, 11 nebo 12 let. Od 12 let by si měl asi děti zvat soud k pohovoru. Ale copak si je zve? Já teď dělám pohovor se 14 letým klukem. A já neříkám, že to nechci dělat, možná, že je to pro to dítě fakt lepší, když ten pohovor uděláme my, ale není to podle práva. Podle práva by tam to dítě u soudu mělo opravdu být a to se podle mého neděje v takové míře, jak by mělo. Takže je tu naznačená nějaká hranice, která podle mého nikoho nijak zásadně nezajímá. Pokud bych mohla odbočit, tak jediný případ, kdy se tahle hranice dodržuje je u osvojení, kdy pokud je dítěti 12 let, tak musí dát svůj souhlas vůči soudu vždycky, tam to bez jeho přímého souhlasu nejde. Mě přijde, že děti, kterým je dvanáct, jsou

ze soudního řízení stejně vynechané jako ty, kterým je 10 let, pokud se nebavíme jenom o vyjadřování názoru, ale o průběžném informování dítěte a jeho provázení procesem.

Jaké Vám Vaše role poskytuje možnosti pro zapojování dítěte do soudního jednání? Srovnejte, prosím, s možnostmi soudce/sociální pracovníce?

My máme určitě mnohem větší prostor a možnosti s tím dítětem být, mluvit, fakticky zjistit názor a nabýt z rozhovoru nějaký dojem než soudce. Jako právně by to měl dělat v první řadě soudce, ale my máme větší možnosti. Ale nevyužíváme je dostatečně. A je to z časových důvodů, jsme přetížený, ale to nic nemění na tom, že to neděláme dostatečně. My máme vlastně oproti soudci možnost dítě informovat o tom, že tady mám nějaký spis, který vedeme, že v tom procesu děláme to a to a že tam jsme za něj. Ale to vlastně většina dětí ani neví. Je to nesmírně důležité, ale není na to kapacita. Ale to potom i jinak probíhají pohovory, když to dítě vlastně provázíte. Lze i názor zjišťovat opakovaně. Takže tohle nám naše pozice oproti pozici soudce umožňuje, ale není pro to bohužel prostor.

Užíváte během rozhovoru nějaké speciální techniky, pomůcky?

Snažím se používat během rozhovoru s dítětem různé pomůcky. Když se jedná o menší děti tak určitě používám pomůcky z komunikační bedny.

Máte možnost nějakého školení pro vedení rozhovoru s dítětem?

Jo. Neříkám, že není co zlepšovat, ale byla jsem s kolegyní na výcviku vedení rozhovoru s dítětem a opakovaně jsem byla na výcviku v práci s komunikační bednou. Protože si myslím, že rozhovor s dítětem musí probíhat nějakým zábavným, hravým způsobem.

Jak velkou roli hraje při Vašem posuzování hodnoty závěrů rozhovoru s dítětem i způsob, jakým byly tyto zajištěny?

Tak teď malinko odbočím k otázce pohovorů ve škole. Zastupovala jsem jednu kolegyni u soudu, kdy byl dělaný pohovor s dítětem ve škole a přišlo mi to vlastně hodně nefér a to jak vůči dítěti, tak vůči tomu rodiči. Máme na to právo, ale podle mého v jiných situacích, kdy je třeba dítěte ohrožené, když se do rodiny nemůžu dostat apod. Ale nepřijde mi to pro to dítě dobré. Teď jsem třeba skutečně musela jít

za dětmi do školy, nic se sice nedělo, ale nemohla bych je jinak vidět. A ony z toho byly neskutečně vystrašené a to jsem jim přitom hned ve druhé větě vysvětlila, že se nic neděje. I přes to byly úplně v křeči a to jsou na mě už zvyklé a znají mě. Ale stejně, než zjistily, že jsem to já, protože si je volali do ředitelny, tak z toho byly oba dva úplně „vybzíkaný“. Já nemyslím, že do té školy nesmíme nikdy za dítětem jít, taky tam chodím. Ale na té úpravě poměrů, kde kolegyně udělala pohovor ve škole, se matka skutečně zlobila, že se s dítětem mluvilo ve škole. Všichni věděli, že se bude dělat pohovor s dítětem, ale nevědělo se kdy a že to proběhne ve škole, to dítěte se na to vůbec nepřipravilo, zaskočilo se tam, ono se hrozně leklo. Myslím si, že i mň řekne. Navíc ho označuju, přišla si pro něho sociálka, a navíc to někdo může vykecat. Já jsem prostě s matkou a její právní zástupkyní musela souhlasit v tom, že takhle to nebylo dobře. To že si je pozvu do kanceláře v čas, kdy na ně mám čas, vědí o tom oba rodiče, je pro mě nejvíc košer přístup.

A teď se vrátím přímo k otázce. Někdy jsme u pohovoru s dítětem u soudu a je to úplně příšerný a někdy je to zase docela dobrý. Ale někdy pohovor proběhne naprosto nevhodným způsobem, tedy probíhá úplně stejným způsobem jako výslech dospělého a dítě vůbec nerozumí proč tam je. Dítě je v takovou chvíli ještě víc vystrašené, než je u nás. U soudu totiž jsou vystrašení i dospělí. Takže si myslím, že to potom není vůbec vypovídající, protože se tam ozývá jenom "ano, nevím...". Jako skoro se toho dítěte u soudu zeptají "u koho chceš být?". Tahle otázka mnohdy může zahnat do kouta i velké dítěte, protože na to prostě neumějí odpovědět. Ale taky jsem zažila pohovory u soudu, kde soudkyně měla schopnost se nějak naladit na to dítěte. Takže když jsou potom pohovory, kde s dítětem nejsme, tak úplně nevím, jestli to, co řeklo, je realita. V poslední době se totiž stává, že soudci s dítětem mluví o samotě.

Takže když to úplně zjednoduším, tak čím lépe a hladčeji to proběhne pro to dítě, tak mám šanci, že něco zjistím a můžu těm výsledkům dát nějakou váhu.

Jak chápete článek 12 Úmluvy o právech dítěte v kontextu dohody rodičů v porovnání se situací, kdy k dohodě mezi rodiči nedošlo? Jak toto pojetí aplikujete v praxi?

O tom jsem zrovna chtěla mluvit. Myslím si, že je důležité zjišťovat názor dítěte i když se jeho rodiče nedohadují o péči. Myslím si, že v účasti dítěte na soudním jednání v případě dohody rodičů by neměla být rozdílná od situace, kdy se rodiče

nedohodnou. Proč bychom měli dělat rozdíl v tom, kdy se za dítě rodiče dohodnou. Kde je teda ta možnost dítěte k tomu říci svoje. Mělo by se k tomu tedy přistupovat stejně, ale vůbec se to neděje a ani já to nedělám. Narovinu říkám, že pohovory s dětmi v případě dohody, pokud to po mě nechce soud, tak nedělám. Ale správné to není, protože tím vlastně porušuju to, na co má dítě právo. A jsme si vlastně jistý, že dítě rodiče dostatečně informovali a ví, co se děje a že s tím takhle souhlasí. A skutečně to víme po tom, co mluvíme jenom s rodiči, když u soudu za dítě řekneme "ano, souhlasíme s dohodou, je v zájmu dítěte" i když neznáme jeho přání. Ale i přes to, když je dohoda rodičů, tak prostě názor dítěte nezjišťuju.

Jak přistupujete k názoru dítěte při zvažování, jakým způsobem upravíte jeho poměry/navrhnete úpravu poměrů, pokud zvažujete jeho svěření do střídavé péče rodičů či do péče výhradní?

Na tohle neumím odpovědět úplně jednoznačně. Protože mi mnohdy přijde, že by se děti chtěly u rodičů střídat, ale úplně v tom nízkém věku nedohlédnou, že se rodiče hodně hádají a nejsou schopný se dohodnout a tudíž za mě v takovém případě je ta střídavka proti jejich dobrému rozvoji, ale děti zároveň říkají, že ji chtějí. Mně se totiž stává, že malé děti řeknou, že chtějí být s mamkou i s tatškou, ale potom tam je důležitý fakt, že rodiče spolu vůbec nekomunikují a to pro mě hraje v rozhodování větší roli a to si myslím, že to dítě není schopné posoudit, že tohle je to riziko.

Přemýšlím tedy o tom a nemyslím si, že bych potřebovala u nějakého jiného typu péče vědět víc, jak to to dítě chce. Že třeba u střídavé péče to chci vědět víc než u výhradní. Myslím si, že je to nastejno. Ale vlastně v případě, že by mi přišla u dítěte střídavá péče vhodná, ale dítě by s tím nesouhlasilo, tak bych jí tam nedala. Ale myslím si, že takhle situace se asi nestala, protože obecně příliš neprosazují střídavou péči. Ale u výhradní péče bych do tohoto šla. A to se vlastně vracím někam na začátek našeho rozhovoru, kdy jsem říkala, že nejsme jenom prodloužená ruka toho dítěte a říkáme jenom to, co to dítě chce, ale je tam ještě ten moment, kdy vyhodnocujeme co je ten jeho zájem. Ale vlastně asi jo, ve výsledku bych střídavou péči neudělala, pokud by to to dítě nechtělo.

Spatřujete zde nějaký prostor pro změnu současné praxe při zapojování dítěte do soudního procesu?

Třeba za sebe jsem si řekla, že ačkoli nám to zákon umožňuje, nebudu chodit na pohovory s dětmi do škol, teda v rámci úpravy poměrů. A přišlo mi dobré na soudním jednání, kde se řeklo, že pohovor s dítětem proběhne na OSPODu, říct tam přímo termín, kdy tento pohovor proběhne. Věděli to tedy oba rodiče přímo od soudu. A oba následně dítě přivedli a já jsem udělala pohovor. Zdá se to jako drobnost, ale nemohl v tu chvíli jeden argumentovat tím, že ho tam odvedl druhý z rodičů. A u obou případů, kdy jsem si to teď zkusila, se nic špatného neudálo, nikdo se nepohádal. Je to takový transparentní přístup. A je pravda, že jsem ještě zvažovala, že si ještě s rodiči o přání dítěte popovídám, ale prozatím jsem to nezkusila. Tak tam podle mě ten prostor je, proč to takhle neudělat. Určitě je i prostor v tom dostatečně informovat dítě. Třeba větší dítěte, u kterého víme, že bude mluvit u soudu, tak ho i přes to prostřednictvím nás informovat. Třeba mu i na obrázcích ukázat fotku, jak bude vypadat soudní síň, případně kancelář, kde s ním bude soudce mluvit. Protože dítě neví, jak ten soud vypadá, takže bychom mu to měli trošku přiblížit. Prostě když už člověk ví, kam jde, i když je to ne úplně vizuálně příjemná jednací síň, tak mu to hodně pomůže. Ví, na co se má připravit, nejde do tak velkého neznáma. Takže bychom se mohli zkusit domluvit se soudci, že bychom nafotili ty prostory z různých úhlů a potom bychom to dětem ukazovali. A dále je dobré soudcům, u kterých vím, že pohovory nedělají úplně nejcitlivěji, třeba vyslyšají dítě za ohrádkou, tak mu nedat úplně šanci a do způsobu, který ten pohovor vede, aktivně vstoupit. Třeba si potom soudci uvědomí, že takhle ne a že se to vlastně dá dělat jinak. Třeba vlastně aktivně hájit právo toho dítěte být vyslyšeno způsobem, který pro něj nebude tak traumatizující. A ještě i jedné věci vnímá prostor pro změnu. Myslím si, že by to mělo být tak, že dítě má svého advokáta. Protože rodiče mají často taky advokáta. Advokáti svého klienta o všem informují a konzultují s ním. A když dítě zastupujeme my, tak je ta pozice hrozně nevyvážená. Tak jak to bylo původně v návrhu na novelizaci zákona (*pozn. myšleno zákona o SPOD*). Byl by to vlastně člověk, který by měl na to dítě čas a mohl by ho celý procesem provést. Ale byly by to samozřejmě advokáti zaměřeni za zastupování dětí. No a když o tom tak přemýšlím, tak mi to přijde postavený na hlavu, že z pohovoru s dítětem děláme takové tajnosti. Protože my uděláme pohovor, děláme z toho velkou tajnost a potom se obsah toho pohovoru přečte na soudním jednání. Mě se líbil nápad těm rodičům říct, co děti řekli, ještě před tím soudním jednáním. Oni se jich stejně hnedka 5 minut po pohovoru ptají, co z nich vlastně vypadlo. Takže mi přijde vlastně dobré si ty

rodiče pozvat, protože mnohdy ty rodiče, né tedy všichni, na to přání dítěte slyší, i když se nemůžou dohodnout. Tím se vlastně vytvoří prostor pro domluvu, jak to tedy nakonec pojmout. Stejně právní zástupci chodí nahlížet průběžně do soudního spisu, takže to rodiče stejně budou vědět před soudním jednáním, proto je úplně zbytečné výsledky pohovoru tajit. Takže ten obsah stejně neuhlídáme. A co vlastně uhlídáváme? Protože jestli je to typ rodiče, který mu to potom následně dá sežrat, tak mu to stejně dá sežrat a je jedno jestli třicátého nebo patnáctého. A jestli né, tak je tedy ještě možnost s tím pracovat a to si myslím, že by za to stálo.

Na tomto místě můžete uvést informaci, kterou vnímáte jako potřebnou ještě sdělit.

Myslím, že už nic.